HYVIS 2012 - 2015

Ylä-Savon yhteistoiminta-alueen

lasten ja nuorten

hyvinvointisuunnitelma

Työryhmä
21.5.2012

TIIVISTELMÄ

Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma (HYVIS) on lakisääteinen väline ohjata, johtaa ja kehittää lasten ja nuorten hyvinvointityötä yhteistoiminta-alueen kunnissa. Vuoteen 2015 asti ulottuvan yhteisen suunnitelman tarkoituksena on varmistaa, että yhteistoiminta-alueen kuntien ja SOTE kuntayhtymän lasten hyvinvointiin liittyvä toiminta on tavoitteellista, suunnitelmallista ja pitkäjänteistä ja että se perustuu yhteistoimintaan ja kumppanuuteen.

Kuntien koko vaihtelee ja kuntien sisällä palvelurakenteet ja resurssit ovat joiltakin osin erilaiset. Sen vuoksi kehittämistavoitteita ja toimenpiteitä ei ole mahdollista kuvata yksityiskohtaisesti. Ne antavat kuitenkin pohjan kuntien hyvinvointitavoitteiden laatimiselle terveydenhuoltolain velvoitteiden mukaisesti jo vuoden 2013 taloussuunnitelmiin.

Hyvinvointisuunnitelman lähtökohdat:

Valtakunnallinen kouluterveyskysely tarjoaa runsaasti tietoa nuorten terveydestä ja hyvinvoinnista. Kyselyn tulokset antavat mahdollisuuden seurata kouluyhteisön hyvinvoinnissa tapahtuvaa kehitystä ja arvioida oppilas- ja opiskelijahuollon toimenpiteiden vaikutuksia. Kyselyssä käytetyt indikaattorit kertovat nuorten koetusta terveydestä.

Yhteistoiminta-alueen tilanne kouluterveyskyselyn yhteenvedon perusteella verrattuna koko maahan on joiltakin osin parempi ja osin huonompi. Huolestuttavaa on läheisen ystävän puute, tupakoinnin yleisyys, liikunnan vähäisyys ja humalahakuisuus. Vanhemmuuden puutetta kokee noin viidennes ja koulukiusatuksi kokee joutuneensa noin joka kymmenes nuorista

Hyvinvointia kuvaavien TEHO- indikaattoreiden mukaan kuntien erityisenä ongelmana ovat:
- nuorisotyöttömyys on kaikissa kunnissa yli maan keskiarvon vaikkakin suuntaus 2000 luvulla on ollut laskeva
- toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneita 18 -24 -vuotiaita ja lapsiperheitä on erityisen paljon Iisalmessa
- kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten osuus on erityisesti Iisalmessa korkea

Lasten ja nuorten terveydentila on huonompi kuin maassa keskimäärin:
- erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettuja 0-15 -vuotiaita on kaikissa kunnissa yli maan keskiarvon, joka kertoo lasten sairastavuudesta.
- depressiolääkkeiden käyttö on 18 -24 -vuotiaiden keskuudessa kasvanut 2000-luvulla.
- mielenterveyden häiriöihin sairaalahoitoa saaneiden osuus on yleisempää kuin maassa keskimäärin.
- päihdesairauksien hoitojaksot 15 -24 -vuotiailla ovat yleisimpiä kuin maassa keskimäärin

Kehittämisen painopisteet ja suositukset:

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehittämisessä on keskeistä varhainen puuttuminen ja puheeksi otto, tukeminen ja tuuppaaminen lasten ja perheiden luonnollisissa kontakteissa neuvolassa, päivähoidossa, kouluissa ja harrastustoiminnassa.

- Lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä ravitsemus- ja liikunta- ja päihdekasvatusta tulee tehdä koko koulu- ja opiskeluajan ja heitä tulee kannustaa tekemään terveitä valintoja.
- Erityinen huomio on kiinnitettävä kehityksen nivelvaiheisiin, siirtymävaiheisiin kodista päivähoitoon, koulun ja opiskelun eri vaiheisiin ja työhön.
- Kuntien ja SOTE kuntayhtymän tulee aktiivisesti tarkastella palvelurakenteita ja - prosesseja sekä turvata kehittämistoiminnan vaatimat riittävät resurssit.

Kuntien tulee perustaa nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja etsivän nuorisotyön tueksi nuorisoasioiden monialainen yhteistyöryhmä, jonka toiminnalla luodaan yhteiset toimintalinjat syrjäytymisvaarassa olevien nuorten auttamiseksi. Itä-Suomen aluehallintovirasto esittää nuorten ohjaus- ja palveluverkoston perustamista niihin kuntiin. joissa sitä ei vielä ole. Nuorisotoimintaa tulee kehittää myös nuorisotilojen ulkopuolelle ja nuoret tulee ottaa mukaan (nuorten) ideoimaan tapahtuminen järjestämistä. Nuorten osallisuuden lisäämiseksi, kuulemiseksi ja ohjaamiseksi kehitetään nuorisotiedotusta yhdessä mm. Savon nuorisotiedotus - portaalin kanssa.

Nuorten työllistymisvalmiuksia ehdotetaan parannettavaksi perustamalla alueen yhteiseksi ympärivuotinen työnsuunnittelija. Nuorten kesätyötoiminta vakiinnutetaan yhteiseksi yhteistoiminta-alueelle.

1. JOHDANTO 5
2. KANSALLINEN OHJAUS....5
2.1. Valtion ohjaus....5
2.2. Kuntien ja Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän strategiat 8
3. YLÄ-SAVON YHTEISTOIMINTA-ALUEEN LASTEN JA NUORTEN HYVINVOINTISUUNNITELMA 9
4. LASTEN, NUORTEN JA PERHEIDEN YLÄ-SAVO v. 2012....10
5. LASTEN JA NUORTEN TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN TAUSTATEKIJÖITÄ 10
5.1. Väestötiedot 11
5.2. Koulutus 12
5.3. Perheet....12
5.4. Työllisyys....13
5.5. Toimeentulo....13
5.6. Asuminen 14
5.7. Mielenterveyden häiriöt ja päihdehoito....14
5.8. Nuorten näkemys hyvinvoinnista....14
6. PALVELUJEN NYKYTILA, KEHITTÄMISTARPEET, TAVOITTEET JA....18
TOIMENPITEET 18
6.1. Terveyspalvelut....18
6.2. Sosiaalipalvelut 24
Lastensuojelussa ennaltaehkäisevä tuki ja perhehoito ensisijaisia tukimuotoja 27
6.3. Varhaiskasvatus....27
6.4. Perusopetus ja toisen asteen koulutus....31
6.5. Kansalaisopistot ja Ylä-Savon musiikkiopisto....34
6.6. Kulttuuri- ja kirjastopalvelut 37
6.7. Yhdyskuntasuunnittelu 42
6.8. Liikuntapalvelut....47
6.9. Nuorisotyö 51
7. YHTEISTYÖ SEURAKUNNAN, POLIISIN JA JÄRJESTÖJEN KANSSA 55
8. YHTEISTOIMINTA-ALUEELLA MENOSSA OLEVAT KEHITTÄMISHANKKEET 56
9. YHTEENVETO....59
10. SUUNNITELMAN SEURANTA JA TÄYTÄNTÖÖNPANO 62

Liitteet: Taulukko: tavoitteet, toimenpiteet, vastuutahot ja aikataulut
TEHO-indikaattorit

1. JOHDANTO

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus on tehty turvaamaan lapsen erityisiä tarpeita ja etua. Sopimus koskee jokaista alle 18-vuotiasta. Sopimuksen sisältö voidaan tiivistää kolmeen eri teemaan: lapsella on oikeus

1. erityiseen suojeluun ja hoivaan
2. riittävään osuuteen yhteiskunnan voimavaroista sekä
3. osallistua ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti itseään koskevaan päätöksentekoon

Lapsuus- ja nuoruusiässä luodaan pohja hyvinvoinnille ja terveydelle koko elämän ajaksi. Lapsiperheiden pienituloisuus on yleistynyt 1990 – luvulta lähtien ja eriarvoisuus perheiden välillä kasvanut. Suomalaisten hyvinvointi ja terveys ovat jatkuvasti parantuneet, mutta sosioekonomisten ryhmien välillä ilmenee eriarvoisuutta lähes kaikilla hyvinvoinnin ja terveyden ulottuvuuksilla. Huono-osaisuus, työttömyys, pienituloisuus ja heikko terveys nivoutuvat usein yhteen. Hyvinvointierojen kasvu, yhteiskunnassa vallitsevien arvojen koveneminen ja työelämän vaatimusten kiristyminen heijastuvat väistämättä lasten ja nuorten hyvinvointiin ja vaikuttavat myös vanhemmuuden voimavaroihin. Samanaikaisesti perhe instituutiona on muuttunut, perheet ovat aikaisempaa monimuotoisempia ja myös perheiden ongelmat ovat monimuotoistuneet. Monen perheen luonnolliset turvaverkostot ovat ohentuneet kun perheet ovat hajallaan. Monista eri syistä johtuen erityistä huolenpitoa, kasvatusta ja opetusta tarvitsevien lasten määrä on lisääntynyt. Nuorten masentuneisuus, psyykkinen oireilu, päihteiden käytön lisääntyminen, liikalihavuus ja syömishäiriöt ovat kasvava ongelma.

Yhteiskunnan kannalta lasten ja nuorten hyvinvointiin panostaminen on investointia tulevaisuuteen ja tulevaisuuden työvoimaan. Jos syrjäytyminen kestää koko oletettavissa olevan työiän, noin 40 vuotta, on yhdestä syrjäytyneestä aiheutuva nykyarvioksi laskettu kansantulon menetys noin 700 000 euroa. Julkisen talouden vastaava menetys on noin 430 000 euroa. (Lähde: Nuorten hyvin - ja pahoinvointi, Konsensuskokous 1-3.2.2010. Suomalainen lääkäriseura Duodecim ja Suomen Akatemia)

Hyvinvointisuunnitelman tavoitteena on luoda lapsille, nuorille ja nuorille aikuisille edellytykset terveelliseen ja turvalliseen kehitykseen ja elämään. Toimijoiden välinen tiivis yhteistyö sekä hyvät palvelut luovat hyvät edellytykset tasapainoiseen kehitykseen. Painopiste on ennaltaehkäisevässä työssä ja varhaisessa puuttumisessa.

2. KANSALLINEN OHJAUS

2.1. Valtion ohjaus

Lastensuojelulaissa, nuorisolaissa ja terveydenhuoltolaissa nousee esiin kunnan vastuu lasten ja nuorten terveydestä ja hyvinvoinnista huolehtimisesta. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin politiikkaohjelma, terveyserojen kaventamisohjelma sekä KASTE – ohjelma. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma 2008–2011 ja 2012- edellyttävät entistä parempaa huolehtimista lasten ja nuorten hyvinvoinnista.

Lastensuojelulaki

Uusi lastensuojelulaki tuli voimaan 1.1.2008. Lakia on muutettu 1.3.2010 sekä 1.1.2011. Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen ja virikkeelliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaissa lapseksi käsitetään alle 18-vuotias ja nuoreksi alle 21-vuotias. Lastensuojelulaki edistää asiakkaiden tasa-arvoisuutta ja oikeutta tukeen riippumatta asumiskunnasta. Laki korostaa erityisesti ehkäisevän lastensuojelutyön merkitystä toiminnan kokonaisuudessa; varhaista puuttumista, palvelujen ja tuen oikea-aikaisuutta ja riittävyyttä. Uuden lain tavoitteena on suunnitelmallisuuden lisääminen, sekä viranomaisten yhteistyön parantaminen ja päätöksenteon selkiyttäminen ja yhdenmukaistaminen. Myös lapsen etua ja kuulemista on lain myötä haluttu tuoda esiin.

Lapsen vanhemmilla ja muiden huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta, tasapainoisesta kehityksestä ja hyvinvoinnista. Lastensuojelulaki velvoittaa lasten ja perheiden kanssa toimivia viranomaisia tukemaan vanhempia ja huoltajia kasvatustehtävässään, erityisesti tarjoamalla apua riittävän varhain.

Ehkäisevällä lastensuojelulla pyritään edistämään lasten ja nuorten hyvinvointia tarjoamalla kunnan peruspalvelujen piirissä erityistä tukea niille lapsille ja perheille, jotka eivät kuulu lastensuojelun asiakkaisiin. Ehkäisevän työn keinoja ovat varhainen puuttuminen, vanhempien ja huoltajien tukeminen hoidossa ja kasvatuksessa sekä lapsen edun huomioiminen. Tämä tarkoittaa myös lasten ja nuorten kasvuolojen sekä palvelujärjestelmän seuraamista ja kehittämistä, joihin kunnalla on velvollisuus. Ylä-Savon sosiaali- ja terveyspalvelujen yhteistoiminta-alueen **lastensuojelusuunnitelma** vuosille 2010 - 2012 on laadittu ja se on hyväksytty SOTE kuntayhtymän hallituksessa 14.12.2010.

Nuorisolaki

Nuorisolain muutokset tulivat voimaan 1.1.2011, ja niiden tarkoituksena on tukea yhteistyötä eri toimijoiden välillä. Nuorisolaissa säädetään menettelystä paikallisten viranomaisten monialaisen yhteistyön kehittämiseksi. Kunnassa tulee olla nuorten ohjaus- ja palveluverkosto, joka kattaa nuorten kannalta ainakin keskeisimmät toimijat (opetus-, sosiaali- ja terveys- ja nuorisotoimi, työ- ja poliisihallinnon edustajat). Verkoston tulisi olla vuorovaikutuksessa nuorten palveluita tuottavien yhteisöjen kanssa.

Verkoston tehtävänä on koota ja tuottaa tietoa nuorten kasvu- ja elinoloista päätöksenteon ja suunnitelmien tarpeisiin. Verkoston toimenpiteillä pyritään turvaamaan palvelujen riittävyys, laadukkuus ja saavutettavuus, sekä tehostamaan vuorovaikutusta nuorten suuntaan ja eri toimijoiden välillä palveluihin hakeutumisen ja saumattomien yhteistyömuotojen kehittämiseksi.

Nuorisolaissa säädetään myös etsivästä nuorisotyöstä, jonka tarkoituksena on tavoittaa tuen tarpeessa oleva nuori kasvua ja itsenäistymistä edistävien palveluiden ja tuen piiriin. Tavoitteena on varhaisella tuella edistää pääsyä koulutukseen ja työmarkkinoille. Kunta voi tarvittaessa järjestää etsivää nuorisotyötä, jolloin sen on nimettävä toimeenpanosta vastaava ja tehtävään soveltuva kunnan viranhaltija tai työsopimussuhteinen henkilö.

Terveydenhuoltolaki

Uusi terveydenhuoltolaki tuli voimaan 1.5.2011**.** Lain painopisteenä on mm. terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Laki velvoittaa kuntia riittävien neuvola-, koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon palvelujen järjestämiseen. Laki velvoittaa kuntia varaamaan riittävät resurssit ennaltaehkäisyyn ja erityisen tuen ja tutkimuksen tarpeen varhaisen tunnistamiseen. Lisäksi laki velvoittaa kuntia palveluja järjestäessään toimimaan yhteistyössä vanhempien ja huoltajien, muun opiskelijahuollon- ja opetushenkilöstön sekä muiden tarvittavien tahojen kanssa. Terveydenhuoltolaki määrää, että lasten- ja nuorten palveluissa hoidon tarpeen arviointi on aloitettava kolmen viikon kuluessa lähetteen saapumisesta ja tarpeelliseksi katsottu hoito on järjestettävä alle 23 -vuotiaalle kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun hoidon tarve on todettu.

Laki velvoittaa myös järjestämään lastensuojelulain perusteella kuntaan sijoitetulle lapselle terveydenhuollon palvelut, joiden kustannuksista vastaa sijoittajakunta.

Lapsen hoidon ja tuen tarve on selvitettävä ja lapselle on turvattava riittävä hoito ja tuki, kun lapsen vanhempi, huoltaja tai muu lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaava henkilö saa päihdehuolto- tai mielenterveyspalveluja tai muita sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, joiden aikana hänen kykynsä huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta arvioidaan heikentyneen.

Valtioneuvoston asetus neuvolatoiminnasta, koulu- ja opiskeluterveydenhuollosta sekä lasten ja nuorten ehkäisevästä suun terveydenhuollosta

1.1.2011 koko laajuudessaan voimaan astunut neuvolatoimintaa ja koulu- ja opiskeluterveydenhuoltoa koskeva Valtioneuvoston asetus asettaa uusia vaatimuksia työn sisällölle. Asetus pohjautuu aiemmin annettuihin suosituksiin mm. henkilöstömitoituksista ja määrittää terveystarkastusten ajankohdat ja sisällön aiempaa tarkemmin. Terveystarkastuksista osa on ns. laajoja terveystarkastuksia joita tehdään äitiysneuvolassa kerran raskauden aikana, lastenneuvolassa 3 kertaa kouluterveydenhuollossa 3 kertaa ja opiskelutervey-denhuollossa kerran Laaja terveystarkastus on moniammatillinen (terveydenhoitaja ja lääkäri suorittavat yhteistyössä) ja siinä tarkastellaan koko perheen hyvinvointia laaja-alaisesti.

Terveysneuvonnassa ja terveystarkastuksissa tulee tunnistaa lapsen, oppilaan, opiskelijan ja perheen erityisen tuen tarve mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja järjestää tarpeenmukainen tuki viiveettä. Erityisen tuen tarve tulee selvittää, jos lapsessa, nuoressa, perheessä tai ympäristössä on tekijöitä, jotka uhkaavat lapsen tai nuoren tervettä kasvua ja kehitystä.

Hallitusohjelma

Pääministeri Jyrki Kataisen Hallitusohjelman (22.6.2011) yksi keskeinen painopiste on köyhyyden, eriarvoisuuden ja syrjäytymisen vähentäminen. Toimenpiteinä mainitaan mm:

- nuorten syrjäytymistä ehkäistään mm. puuttumalla koulupudokkuuteen ja laajentamalla nuorten työpajatoimintaa sekä etsivää nuorisotyötä

- hallitusohjelman mukainen yhteiskuntatakuu toteutuu, jos jokaiselle alla 25 -vuotiaalle nuorelle tarjotaan työ-, harjoittelu-, opiskelu-, työpaja- tai kuntoutuspaikka viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työttömäksi joutumisesta.
- perhekeskusten tavoitteena on edistää varhaista puuttumista ja pulmien ennalta ehkäisyä,
- lapsiperheiden kotipalveluja ja matalan kynnyksen palveluja kehitetään ja lisätään,
- vanhemmuuden tukea ja parisuhdeneuvontaa kehitetään,
- oppilashuoltoa kehitetään,
- tehostetaan toimia huostaanottojen vähentämiseksi,
- lapsivaikutusten arviointia lisätään kaikessa päätöksenteossa.

Hallitus edistää koko elämänkaaren mittaista liikunnallista elämäntapaa:
- tavoitteena on erityisesti liikkujien määrän ja osallisuuden lisääminen
- luodaan edellytyksiä, joilla liikuntaa voidaan eri väestöryhmissä lisätä
- parannetaan arkiliikunnan mahdollisuuksia yhdyskuntarakennetta kehittämällä ja laajoja käyttäjäryhmiä palvelevien liikuntapaikkojen esteettömyyttä lisäämällä
- kiinnitetään erityistä huomiota harrastusmahdollisuuksien tasa-arvoon erityisesti lasten ja nuorten osalta
- liikkuva koulu -ohjelmaa jatketaan ja huolehditaan opiskelijaliikunnasta

2.2. Kuntien ja Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän strategiat

Kunnat ja kuntayhtymät laativat strategiat yleensä valtuustokausittain. Ylä-Savon sote-yhteistoiminta-alueella on Iisalmen ja Kiuruveden kaupungeilla, Vieremän kunnalla sekä Ylä-Savon SOTE kuntayhtymällä voimassa olevat strategiat.

Lasten ja nuorten hyvinvointiin liittyviä strategisia kirjauksia ja tavoitteita on kirjattu sekä yleisellä tasolla sekä yksityiskohtaisina määrityksinä ja toimenpiteinä.

Toiminta-ajatuksiin, arvoihin ja visioihin on kirjattu asioita hyvin yleisellä tasolla ja ne ovat usein lähinnä kaikkien asukkaiden hyvinvoinnin edistämiseen, palvelutasoon ja palvelujen kohdentumiseen sekä väestörakenteeseen liittyviä määrittelyjä.

Tavoitteisiin ja päämääriin on kirjattu mm. seuraava

- lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen ja syrjäytymisen ehkäisy
- lapsiperheiden elinolosuhteiden tukeminen
- lasten ja nuorten sekä perheiden palvelujen kehittäminen
- nuorten syrjäytymisen ehkäiseminen tehokkaasti
- varhaisen puuttumisen malli perheiden palveluissa
- työllisyyden edistäminen ja nuorisotyöttömyyden vähentäminen.

Toimenpide-esityksissä on mm. seuraavia kirjauksia

- terveyden ja liikunnan edistäminen sekä terveysliikuntasuunnitelman laatiminen elämän eri vaiheisiin - vauvasta vaariin. Iisalmessa terveysliikuntasuunnitelma vuosille 2011-2015.
- laadukkaat ja vaihtoehtoiset päivähoitopalvelut

- lastensuojelusuunnitelman toimeenpano
- etsivä nuorisotyö
- nuorten työllistämisen parantaminen
- nuorten sosiaalinen vahvistaminen ja syrjäytymisen ennaltaehkäisy
- nuorten työpajatoiminnan kehittäminen
- lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelman esitysten toimeenpano
- perheiden harrastusmahdollisuuksien turvaaminen

Strategisten kirjausten ja tavoitteiden sekä muiden hyväksyttyjen ohjelmien ja suunnitelmien linjaukset tulisi paremmin konkretisoida talousarviovuoden ja taloussuunnittelukauden tavoitteissa ja erityisesti toimenpiteissä. Toimenpiteiden seurantaa tulee myös tehostaa, koska vain siten pystytään saamaan aikaan tavoitteiden suuntaisia ja konkreettisia tuloksia.

3. YLÄ-SAVON YHTEISTOIMINTA-ALUEEN LASTEN JA NUORTEN HYVINVOINTISUUNNITELMA

Kunnan tai useamman kunnan yhdessä on laadittava lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi sekä lastensuojelun järjestämiseksi ja kehittämiseksi kunnan tai kuntien toimintaa koskeva suunnitelma (L 417/2007.12 §). Niissä kunnissa, jotka ovat mukana kunta- ja palvelurakenneuudistuksesta annetun lain (L 169/2007) mukaisissa yhteistoiminta-alueissa, on suunnitelmat perusteltua laatia koko yhteistoiminta-alueelle.

Ylä-Savon yhteistoiminta-alueen kuntajohtajien kokouksessa huhtikuussa 2010 päätettiin, että lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelma laaditaan yhteistoiminta-alueen kunnissa yhteisenä. Työryhmän kokoonkutsujaksi nimettiin Iisalmen kaupungin sivistystoimenjohtaja Kirsi-Tiina Ikonen. Terveyden ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisen koordinointi yhteistoiminta-alueella on määritelty yhteislautakunnan tehtäväksi. Kuntien hallitukset ja SOTE kuntayhtymä ovat nimenneet yhteislautakunnan esityksestä edustajansa työryhmään. Työryhmän kuuluu sekä viranhaltijoita että luottamushenkilöitä eri ammattiryhmistä. Työryhmä on jakaantunut sosiaali- ja terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen, vapaa-aika ja kulttuuripalvelujen sekä yhdyskuntasuunnittelun alaryhmiin. Suunnitelma koskee yhteistoiminta-alueen kuntien eri toimialoja:

- sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut tukevat lapsen, nuoren ja perheen arkea,
- varhaiskasvatus ja koulu muodostavat perheiden ja kodin ohella keskeisen huolenpidon, kasvun ja oppimisen yhteisön,
- liikunta- ja nuoriso- sekä kulttuuri- ja vapaa-ajan muut palvelut ovat osa lasten ja nuorten kasvua ja kehitystä sekä osallistumista yhteisöissä
- yhdyskuntasuunnittelulla vaikutetaan mm. lasten kasvuympäristön turvallisuuteen

Suunnitelma on lakisääteinen väline ohjata, johtaa ja kehittää lasten ja nuorten hyvinvointityötä yhteistoiminta-alueen kunnissa. Vuoteen 2015 asti ulottuvan yhteisen suunnitelman tarkoituksena on varmistaa, että yhteistoiminta-alueen kuntien ja SOTE kuntayhtymän lasten hyvinvointiin liittyvä toiminta on tavoitteellista, suunnitelmallista ja pitkäjänteistä ja että se perustuu yhteistoimintaan ja kumppanuuteen. Suunnitelma hyväksytään kuntien ja SOTE- kuntayhtymän valtuustoissa ja valtuutetut määrittävät yhteistoiminta-alueen lapsi- ja lastensuojelupolitiikan keskeisen sisällön ja painopisteet ja varaavat toiminnan ja sen kehittämisen edellyttämät voimavarat.

Työryhmän puheenjohtajana on toiminut sivistystoimenjohtaja Kirsi-Tiina Ikonen Iisalmesta ja työryhmän sihteerinä ja suunnitelmatyön koordinoijana yhteysjohtaja Kaarina Kursukangas-Hourula. Työryhmän kokoonpano on suunnitelman liiteosiossa.

Lasten ja nuorten hyvinvointiseminaari pidettiin 20.1.2011. Seminaarissa kuultiin Pieksämäen sivistystoimenjohtajan kokemuksia vastaavan suunnitelman laatimisesta. Suunnitelman laatimisessa on kuultu alueella lasten ja nuorten parissa toimivia järjestöjä, poliisin ja seurakunnan edustajia sekä sosiaali- ja terveysalan yrittäjien edustajaa. Erittäin arvokasta tietoa on saatu Iisalmen etsivän nuorisotyön työntekijältä.

4. LASTEN, NUORTEN JA PERHEIDEN YLÄ-SAVO v. 2012

Ylä-Savon kaupungit ja kunnat ovat pieniä ja mittakaavaltaan inhimillisiä asuinympäristöjä. Ylä-Savo on puhdas, terveellinen, turvallinen ja rauhallinen kasvuympäristö lapsille ja nuorille. Ylä-Savossa luonto on lähellä kaikkialla ja se tarjoaa virkistystä ja luonnonläheisiä harrastusmahdollisuuksia. Puistoja, virkistysalueita ja ulkoilualueita on taajamissa riittävästi. Liikuntatilat ja -alueet ovat kunnissa erinomaiset ja tarjolla on runsaasti liikunnallisia harrastusmahdollisuuksia lähellä koteja ja kouluja edullisin hinnoin.

Seudulle on ominaista vahva yhteiseen historiaan ja kulttuuriin perustuva identiteetti sekä vireät kulttuurialan yhdistykset ja toimijat. Yhteisöllisyys kuuluu elämänmenoon ja sosiaalinen kontrolli toimii. Kunnissa on monipuolinen palvelurakenne – ja elinkeinorakenne. Palveluja tuottava henkilöstö on asiantuntevaa ja koulutettua ja sitä on useimmilla palvelualueilla kohtalaisen hyvin saatavissa. Alueella on laaja kuntien, niiden hallintokuntien ja sidosryhmien välinen yhteistyö. Kaikki nämä seikat antavat hyvän perustan ylläpitää ja kehittää lasten ja nuorten hyvinvointia alueella.

Huolimatta em. hyvinvointia edistävistä olosuhteista on yhteistoiminta-alueen lasten ja nuorten hyvinvoinnissa mm seuraavia ongelmia:

- väestön polarisoituminen; hyvinvoivat perheet ja perheet, joilla ongelmat kasaantuvat
- uusavuttomuus
- toisen polven työttömyys
- nuorten terveydentilan heikkeneminen; masennus, päihteet, tupakka, lihavuus, syömishäiriöt, liikunnan vähäisyys
- nuorten pahoinvointi; syrjäytyminen, yksinäisyys, nettiriippuvuus, rikollisuus, koulupudokkuus, työttömyys
- vanhemmuuden puute ja lastensuojelutarpeen lisääntyminen
- nuorten osallistumisen ja kuulemisen vähäisyys

Lasten- ja nuorten hyvinvointisuunnitelma sisältää palveluittain laaditut kehittämistavoitteet, toimenpiteet, vastuutahot ja aikataulut. Kunkin työryhmän tule kokoontua vähintään kerran vuodessa arvioimaan tavoitteiden toteutumisen astetta.

5. LASTEN JA NUORTEN TERVEYDEN JA HYVINVOINNIN TAUSTATEKIJÖITÄ

Yhteistoiminta-alueen lasten ja nuorten terveyden ja hyvinvoinnin taustatekijöitä tarkastellaan väestötietojen, koulutuksen, perhetyypin, työllisyyden, toimeentulon ja asumisen tilas-

totiedoilla. Lisäksi esitetään nuorten näkemys hyvinvoinnista kouluterveyskyselyn perusteella. Liiteaineistona on lisäksi TEHO- väestön terveys- ja hyvinvointiosoittimen yhteistoiminta-alueen nuoria kuvaavia keskeisiä indikaattoritietoja.

5.1. Väestötiedot

Ylä-Savon yhteistoiminta-alueella (Iisalmi, Kiuruvesi, Sonkajärvi ja Vieremä) asui vuoden 2010 lopussa yhteensä 39 905 asukasta, joista 10 650 oli alle 25-vuotiasta (26,6 % väestöstä). Alle 18-vuotiaita oli 7 607.

Yhteistoiminta-alueen väkiluku laskee Tilastokeskuksen ennusteen mukaan vuoteen 2020 mennessä n. 1 500 henkilöllä. Samaan aikaan yli 65-vuotiaiden ikäryhmässä tapahtuu kasvua n. 2 500 henkilöä. Alle 25-vuotiaiden lukumäärän arvioidaan pienenevän vuoteen 2020 mennessä 1 430 henkilöllä, joista 18-vuotiaiden osuus on -551 henkilöllä (-7,2 %). Työikäisten määrä vähenisi ko. aikana yhteensä 3 131 henkilöllä.

Tilastokeskuksen ennusteen mukaan suurin suhteellinen muutos alle 18-vuotiaiden määrässä tapahtuisi Sonkajärvellä (-17,5 %) ja Kiuruvedellä (-10,4 %). Alle 25-vuotiaiden määrässä vähennys on ennusteen mukaan Iisalmessa 462, Kiuruvedellä 271, Sonkajärvellä 220 ja Vieremällä 73 henkilöä. Vähennys yhteensä 1026 henkilöä. (Liite 1 tilastotietoja)

Taulukko 1. Väestö ikäryhmittäin yhteistoiminta-alueen kunnissa vuonna 2010 ja ennuste vuodelle 2020 (Tilastokeskus)

	0–6	**7–12**	**13–17**	**18–21**	**22–64**	**65 -**	**Yhteensä**
Iisalmi							
2011	1605	1 341	1 221	1 090	12 426	4 464	22 147
2020	1536	1 347	1 113	913	10 872	5 925	21 706
Kiuruvesi							
2011	598	564	591	396	4 677	2 237	9 063
2020	616	535	467	328	4 006	2 497	8 449
Sonkajärvi							
2011	284	257	284	188	2 460	1 127	4 600
2020	255	233	202	140	2 042	1 453	4 325
Vieremä							
2011	272	251	250	167	2 142	880	3962
2020	273	264	215	137	1 962	1 045	3 896
Yhteistoiminta-alue							
2011	2759	2 413	2 346	1 844	21 705	8 708	39 772
2020	2680	2 379	1 997	1 518	18 882	10 920	38 376

Ylä-Savon yhteistoiminta-alueella syntyy vuosittain runsas 400 lasta. Syntyneiden määrä on pysynyt vuoden 2000 jälkeen aika tasaisena. Syntyneiden määrä alueella on ollut viime vuosina pienempi kuin kuolleiden, joten alueen luonnollinen väestönkasvu on ollut negatiivinen. Myös muuttotase on ollut negatiivinen perheiden ja alle 25-vuotiaiden osalta. Esim. vuonna 2010 alueelle muuttaneista alle 25-vuotiaita oli 819 ja alueelta muuttaneista 972 henkilöä.

Yhteistoiminta-alueella asui vuonna 2011 yhteensä n. 320 maahanmuuttajaa. Maahan muuttavien perheiden määrä kasvaa hitaasti. Suurin osa ulkomaalaistaustaisista lapsista ja nuorista tulee Venäjältä tai Virosta. Vuonna 2011 on laadittu Pohjois-Savon kotoutta-misopas, jossa myös lapset ja nuoret on otettu huomioon.

5.2. Koulutus

Koulutuksen ulkopuolelle jääneitä 17-24 -vuotiaita oli vuonna 2009 Iisalmessa 9 %, Kiuru-vedellä 12,2 %, Sonkajärvellä 10.2 % ja Vieremällä 11.6 %, kun vastaava prosenttiosuus Pohjois-Savossa oli v. 2009 9,6 % ja koko maassa 11,4 %. (Sotkanet)

Taulukko 3. Koulutustaso yhteistoiminta-alueen kunnissa vuonna 2010 (Tilastokeskus)

Kunta	**Tutkinnon suorittaneet yli 15-vuotiaista vuonna 2010 %**		
	Ei perusasteen jälkeistä tutkin-toa	Keskiasteen tut-kinto	Korkea-asteen tutkinto
Iisalmi	33,2	44,3	22,5
Kiuruvesi	41,5	43,8	14,7
Sonkajärvi	42,3	43,0	14,7
Vieremä	40,3	44,1	15,6

Yhteistoiminta-alueella runsas kolmannes yli 15-vuotiaasta väestöstä ei ole suorittanut mitään perusasteen jälkeistä tutkintoa. Keskiasteen tutkinnon suorittaneiden suhteellinen osuus on kunnissa yhtä suuri. Korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden suhteellinen osuus on Iisalmessa selvästi suurempi kuin muissa yhteistoiminta-alueen kunnissa.

5.3. Perheet

Yhteistoiminta-alueella asui vuonna 2010 yhteensä 2 285 lapsiperhettä, joista 18,2 % yk-sinhuoltajaperheitä. Yksinhuoltajaperheiden osuus oli suurin Iisalmessa (19,9 %) ja pienin Vieremällä (13,8 %). Kiuruvedellä yksinhuoltajaperheitä on 17,6 % ja Sonkajärvellä 14,8 %.

Taulukko 5. Perheet tyypeittäin yhteistoiminta-alueen kunnissa 2010 (Pohjois-Savon liitto)

Kunta	**Kaikki perheet, joissa on alle 18v lapsia**			**Yksinhuoltajaperheet**			**Avio- ja avopari ja lap-sia**		
	1 lapsi	**2–3 lasta**	**4+ lasta**	**1 lapsi**	**2-3 lasta**	**4+ lasta**	**1 lapsi**	**2-3 lasta**	**4+lasta**
Iisalmi	1 031	1 158	96	254	194	6	777	964	90
Kiuruvesi	375	465	73	102	53	6	273	412	67

Sonkajärvi	175	229	28	37	25	2	138	204	26
Vieremä	183	214	23	29	25	4	154	189	19
Yht.toim.alue	1 764	2 066	220	422	297	18	1 341	1 769	202

Yhteistoiminta-alueella tyypillisin on perhe, jossa on 2-3 lasta ja perheitä joissa on neljä lasta tai enemmän on n. 10 % kaikista perheistä.

5.4. Työllisyys

Taulukko 6. Työttömyys vuonna 2010 ja helmikuu 2012 (Pohjois-Savon ELY -keskus)

Kunta	**Työttömien määrä työvoimasta**		**Nuorisotyöttömyys (alle 25 -vuotiaat), osuus työvoimasta**		**Pitkäaikaistyöttömät kaikista työttömistä**	
	Lkm	**%**	**Lkm**	**%**	**Lkm**	**%**
Iisalmi						
2010	1409	13,2	210	14,9	342	27,1
2012/helmikuu	1284	12,4	155	12,07	320	24,9
Kiuruvesi						
2010	487	12,7	67	13,7	88	18,0
2012/helmikuu	451	12,2	56	12,4	103	22,8
Sonkajärvi						
2010	267	13,6	23	8,6	67	25,0
2012/helmikuu	319	16,2	25	8,7	75	23,5
Vieremä						
2010	183	9,8	18	9,8	46	25,1
2012/helmikuu	185	10,3	18	9,7	54	29,1
Yhteistoiminta-alue						
2010	2 346	12,3	318	11,7	543	23,1
2012/helmikuu	1 864	12,7	254	10,7	552	25,1

Nuorisotyöttömyys on ongelma yhteistoiminta-alueella, vaikkakin vaihtelee jonkin verran vuosittain ja vuodenaikojen mukaan. Nuorisotyöttömien määrä ja suhteellinen osuus työttömistä on suurin Iisalmessa ja Kiuruvedellä. Työttömien osuus työvoimasta oli helmikuussa 2012 keskimäärin Ylä-Savossa 12,5 %.

5.5. Toimeentulo

Taulukko 7. Verotettavat tulot ja toimeentulotuki yhteistoiminta-alueella vuonna 2009 (Tilastokeskus, Sotkanet)

Kunta	**Verotettavat tulot, e/asukas**	**Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 18- 24 -vuotiaat, % vastaavan ikäisestä väestöstä**	**Toimeentulotukea saaneet lapsiperheet, % lapsiperheistä**
Iisalmi	12 795	6,6	16,6
Kiuruvesi	10 017	1,9	8,3
Sonkajärvi	10 267	2,3	9,4
Vieremä	10 559	0,0	6,7
Pohjois-Savo	12 978	4,2	10,9
Koko maa	15 260	2,9	8,8

Verotulot / asukas on Iisalmessa suurin ja Kiuruvedellä pienin ja kaikissa kunnissa pienempi kuin Pohjois-Savossa. Eron selittää kaupunkien erilainen elinkeinorakenne. Toimeentulotukea saaneita perheitä on Iisalmessa kaksinkertainen määrä muihin kuntiin verrattuna. Myös nuorten pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneiden osuus vastaavan ikäisestä väestöstä oli Iisalmessa huomattavasti suurempi kuin muissa kunnissa.

5.6. Asuminen

Asunto on ahtaasti asuttu, jos siinä asuu enemmän kuin yksi henkilö huonetta kohti, kun keittiötä ei lasketa huonelukuun.

Taulukko 8. Ahtaasti asuvat lapsiasuntokunnat 2009, % (Sotkanet)

Kunta	Osuus kaikista lapsiasunto-kunnista %
Iisalmi	28,1
Kiuruvesi	33,2
Sonkajärvi	35,5
Vieremä	36,5
Pohjois-Savo	30,1
Koko maa	29,5

Ahtaasti asuminen katsotaan kertovan pienituloisuudesta. Ahtaasti asuu lähes joka kolmas perheistä. Iisalmessa ahtaasti asuvia asuntokuntia on vähemmän ja muissa kunnissa selvästi enemmän kuin koko maassa ja Pohjois-Savossa.

5.7. Mielenterveyden häiriöt ja päihdehoito

Vuonna 2009 mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden vuoksi työkyvyttömyyseläkettä sai 16 -24 -vuotiaista Iisalmessa 29 henkilöä (1,2 %) ja Kiuruvedellä 8 (0,9 %). Sonkajärvellä ja Vieremällä ei ollut ko. syyn vuoksi eläkkeensaajia. Mielenterveyden häiriöihin sairaalahoitoa saaneita 18 -24 -vuotiaita oli Iisalmessa 10,9 % ja Kiuruvedellä 15,8 % ikäluokasta. Päihteiden vuoksi sairaalahoidossa 15 - 24-vuotiaita oli Iisalmessa 6,5 % ja Kiuruvedellä 3,3 % vastaavan ikäisestä väestöstä. Erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettuja 16 -24 -vuotiaita oli Iisalmessa 7,2 %, Kiuruvedellä 6,4 %, Sonkajärvellä 6,7 % ja Vieremällä 6,9 % vastaavan ikäisestä väestöstä. (THL, Sotkanet)

5.8. Nuorten näkemys hyvinvoinnista

Kouluterveyskysely tarjoaa runsaasti tietoa nuorten terveydestä ja hyvinvoinnista. Kysely tehdään samoissa kunnissa ja oppilaitoksissa joka toinen vuosi lähes kaikissa Suomen peruskouluissa ja lukioissa sekä pääosassa ammatillisia oppilaitoksia. Tiedot kerätään yhtenäisellä menetelmällä, mikä mahdollistaa tulosten vertailun. Nuoret vastaavat kyselyyn nimettömästi. Kyselyn tulokset antavat mahdollisuuden seurata kouluyhteisön hyvinvoinnissa tapahtuvaa kehitystä. Samalla voidaan arvioida oppilas- ja opiskelijahuollon toimenpiteiden vaikutuksia ja indikaattorit kertovat nuorten koetusta terveydestä.

Kouluterveyskysely on tehty alueen kunnissa vuodesta 2000 alkaen joka toinen vuosi peruskoulujen 8. ja 9. luokkien oppilaille, sekä lukion 1. ja 2. vuosikurssin opiskelijoille. Iisalmi, Sonkajärvi ja Vieremä sekä ammattioppilaitos ovat osallistuneet myös v. 2010 koulu-

terveyskyselyyn. Kiuruvesi ei osallistunut kyselyyn ko. vuonna. Tulokset osoittavat sekä kuntakohtaisia että koulukohtaisia eroja. Kouluterveyskysely tehdään seuraavan kerran v. 2013.

Vuoden 2010 valtakunnallisen kouluterveyskyselyn tuloksia

Nuoren hyvinvointiin ja opiskelun sujumiseen vaikuttavat keskeisesti kokemus elämänhallinnasta, omien voimien ja kykyjen riittävyydestä sekä sosiaalisesta tuesta. Opiskelukykyä tukevat hyvät voimavarat, turvallinen ja terveellinen opiskeluympäristö, opiskelutaidot sekä riittävä opetus- ja ohjaustoiminta. Vertaistuella on huomattava merkitys opintojen sujumiseen. Opiskelukyvyn taustalla vaikuttavat luonnollisesti myös yleiset sosioekonomiset, kulttuuriset ja ympäristön olosuhteet.

Opiskelukykyyn vaikuttavia tekijöitä

Valtaosa nuorista kokee terveydentilansa hyväksi. Yläluokkalaisten ja lukiolaisten arviot omasta terveydentilasta ovat parantuneet hieman 2000-luvun aikana. Yleisimpiä oireita ovat niska-hartiaseudun kivut sekä päänsärky. Keskimäärin joka seitsemännellä nuorella on väsymystä lähes päivittäin. Masentuneisuutta on 13 prosentilla peruskoulun 8. ja 9. luokkien oppilaista, 10 prosentilla lukiolaisista ja 12 prosentilla ammattiin opiskelevista.

Runsas ruutuaika esteenä päivittäiselle liikunnalle ja riittävälle yöunelle

Liikunnan harrastaminen vapaa-aikana on lisääntynyt nuorilla hitaasti ja vähän liikkuvien osuus on nyt pienempi kuin 2000-luvun alussa. Kolmasosa yläluokkalaisista ja lukiolaisista harrastaa hengästyttävää liikuntaa korkeintaan tunnin viikossa. Ammattiin opiskelevilla liikunnan harrastaminen on vieläkin harvinaisempaa. Heistä lähes puolet harrastaa hengästyttävää liikuntaa korkeintaan tunnin viikossa.

Lasten ja nuorten liikunnan harrastaminen seuroissa on yleistynyt, mutta muu fyysinen aktiivisuus on vähentynyt. Tutkimuksen mukaan liikunnan harrastaminen koulujen liikuntakerhoissa sekä omatoiminen urheilu yksin tai kaverin kanssa on vähentynyt. Fyysisen aktiivisuuden perussuosituksen mukaan kaikkien 13–18-vuotiaiden tulee liikkua vähintään puolitoista tuntia päivässä. Ruutuaikaa viihdemedian ääressä saa olla korkeintaan kaksi tuntia päivässä.

Korkeintaan kaksi tuntia ruudun ääressä vietti koulupäivinä 34 prosenttia peruskoulun yläluokkalaisista, 37 prosenttia lukiolaisista ja 28 prosenttia ammattiin opiskelevista. Viikonloppuisin ruudun ääressä korkeintaan kaksi tuntia vietti vain joka kuudes nuori. Joka kymmenes nuori käytti koulupäivinä vähintään kuusi tuntia katselemalla televisiota, käyttämällä tietokonetta tai pelaamalla kännykkä- tai konsolipelejä. Viikonloppuisin näin paljon aikaa ruudun ääressä vietti joka viides nuori. Runsas ruutuaika on este päivittäisen liikunnan sekä riittävän yöunen toteutumiselle.

Päihteiden käyttö haittaa opiskelua

Nuorten asenteet päihteiden käyttöä kohtaan ovat muuttuneet selvästi sallivampaan suuntaan 2000-luvun puolivälistä alkaen. Huolestuttavaa kehitystä on havaittavissa huumekokeiluja kuvaavissa tuloksissa. Vuonna 2008 huumeita oli kokeillut 12 prosenttia lukiolaisis-

ta ja 20 prosenttia ammattiin opiskelevista. Vuonna 2010 vastaavat osuudet olivat 17 ja 23.

Myös huumeita kokeilleiden yläluokkalaisten osuus kasvoi samana ajanjaksona 7 prosentista 9 prosenttiin oppilaista. Nuorten huumekokeilujen lisääntyminen näyttäisi johtuvan lisääntyneestä kannabistuotteiden kokeilusta. Muita laittomia huumeita kokeilleiden osuuksissa ei ole nähtävissä merkittäviä muutoksia. Nuorten tupakointi ja alkoholin käyttö ovat kuitenkin vähentyneet 2000-luvun alusta.

Vuonna 2010 vähintään kerran kuussa itsensä humalaan joi 16 prosenttia yläluokkalaisista, 26 prosenttia lukiolaisista ja 39 prosenttia ammattiin opiskelevista. Viikoittain alkoholia käytti 7 prosenttia yläluokkalaisista, 13 prosenttia lukiolaisista ja 24 prosenttia ammattiin opiskelevista. Päivittäin tupakoivia oli peruskoululaisista 15 prosenttia, lukiolaisista 12 prosenttia ja ammattiin opiskelevista 40 prosenttia.

Ongelmatasoisesti päihteitä käyttävät nuoret voidaan jakaa niihin, joiden ongelmat johtuvat humala-juomisesta ja huumekokeiluista sekä niihin, joilla päihteiden käyttö liittyy laajempaan psykososiaaliseen ongelmavyyhteen. Nuoren päihdeongelman taustalta löytyy usein syrjäytymistä, sosiaalisia ongelmia sekä terveysongelmia.

Perheen taloudelliset ongelmat heijastuvat perheen ilmapiiriin

Vanhempien työttömyys on yleistynyt selvästi edellisestä kyselyvuodesta. Ainakin toinen vanhemmista oli ollut kuluneen vuoden aikana työttömänä 32 prosentilla yläluokkalaisista, 28 prosentilla lukiolaisista ja 39 prosentilla ammattiin opiskelevista. Yhä suurempi osa lapsista ja nuorista kuuluu pienituloisiin perheisiin. Lapsiköyhyysaste on kasvanut voimakkaasti edellisen, 1990-luvun laman jälkeen ja on nyt korkeammalla kuin koskaan 1970-luvun alun jälkeen.

Läheisen alkoholin käyttö on riski nuoren mielenterveydelle

Kysely kartoittaa nuoren kokemusta jonkun hänelle läheisen ihmisen alkoholin käytöstä. Läheisiä voivat olla perheenjäsenten lisäksi esimerkiksi ystävät. Tulosten mukaan 13 prosenttia yläluokkalaisista, 14 prosenttia lukiolaisista ja 18 prosenttia ammattiin opiskelevista koki, että läheisen alkoholin käyttö oli aiheuttanut ongelmia omaan elämään.

Perheissä, joissa käytetään runsaasti päihteitä, lapset ottavat usein jo varhain aikuisen vastuun ja vaikuttavat pärjääviltä. Emotionaalista huolenpitoa ja ikäkauteen kuuluvia kehitysmahdollisuuksia vaille jäävä lapsi on kuitenkin altis psyykkisille ongelmille, kuten masennukselle ja syömishäiriöille. Paljon päihteitä käyttävien vanhempien lapsilla on kasvanut riski erityyppiseen ongelmakäyttäytymiseen. Päihdeongelmat aiheuttavat usein myös riskin niiden siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle.

Opiskeluolosuhteissa on vielä parannettavaa

Kyselyn mukaan 41 prosenttia lukiolaisista piti oppilaitoksen työoloja puutteellisina. Yläluokkalaisista 58 prosenttia ja ammattiin opiskelevista 42 prosenttia piti työoloja puutteellisina. Eniten opiskelua haittasivat huono ilmanvaihto, sopimaton lämpötila ja epämukavat kalusteet.

Nuorten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet

Yläluokkalaisista ja ammattiin opiskelevista lähes puolet ja lukiolaisista kolmasosa ei tiennyt, miten vaikuttaa oman koulun asioihin. Lähes puolet yläluokkalaisista ja kolmasosa toisen asteen opiskelijoista koki, ettei heidän mielipiteitään oteta huomioon koulutyön kehittämisessä. Opiskelijoiden epäoikeudenmukaista kohtelua esiintyi yläluokkalaisista 36 prosentin, lukiolaisista 17 prosentin ja ammattiin opiskelevista 22 prosentin mielestä. Oppilaitoksen työilmapiirissä koki ongelmia 29 prosenttia yläluokkalaisista, 13 prosenttia lukiolaisista ja 16 prosenttia ammattiin opiskelevista. Valtaosa nuorista koki kuitenkin tulevansa helposti toimeen opiskelukavereiden ja opettajien kanssa.

Kiusaaminen ja häirintä psykososiaalisen hyvinvoinnin uhkana

Koulukiusatuksi joutui viikoittain kahdeksan prosenttia yläluokkalaisista, prosentti lukiolaisista ja neljä prosenttia ammattiin opiskelevista. Kouluhenkilöstö puuttui kiusaamiseen nuorten mielestä harvoin. Kolme neljästä nuoresta ilmoitti, ettei kiusaamiseen puututtu kouluhenkilöstön toimesta.

Kiusaamisen muodot ovat monenlaisia. Kiusaaminen voi olla hiljaista, sanallista tai fyysistä. Yksi tavallisimmista kiusaamisen muodoista on hiljainen kiusaaminen, jota on usein vaikea havaita. Yleisimpiä kiusaamisen muotoja ovat nimittely, naurunalaiseksi tekeminen, kaveriporukan ulkopuolelle jättäminen sekä valheiden levittäminen loukkaamistarkoituksessa. Fyysinen kiusaaminen on yleisintä yläluokkalaisten keskuudessa. Yläluokkalaisista joka kymmenes oli kohdannut kännykkä- tai internetkiusaamista. Yleisintä oli huhujen levittäminen verkossa ja tekstiviestillä tapahtuva kiusaaminen.

Seksuaalinen häirintä ja väkivalta

Seksuaalisuutta loukkaavaa nimittelyä oli kokenut 40 prosenttia nuorista. Häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua puhelimessa tai internetissä oli kokenut joka viides nuori. Seksuaalista väkivaltaa puolestaan oli kokenut yläluokkalaisista ja lukiolaisista joka seitsemäs ja ammattiin opiskelevista joka viides. Tytöt kokevat poikia yleisemmin seksuaalista häirintää ja ehdottelua internetissä.

Opiskelukyvyn tukeminen kouluissa ja oppilaitoksissa

Yläluokkalaisista 35 prosenttia, lukiolaisista 29 prosenttia ja ammattiin opiskelevista 24 prosenttia koki, että opettajat odottavat heiltä liikaa koulussa. Työmäärää pidettiin yleisesti liian suurena. Yläluokkalaisista 41 prosenttia, lukiolaisista 47 prosenttia ja ammattiin opiskelevista 23 prosenttia koki työmäärän liian suureksi. Huolestuttavaa on, että joka viides nuori koki saavansa vain harvoin tai ei ollenkaan apua opiskeluun liittyvissä ongelmissa koulusta tai oppilaitoksesta.

Oppilas- ja opiskelijahuollon palvelut

Oppilas- ja opiskelijahuollon palveluiden järjestämisessä näyttäisi olevan edelleen suuria puutteita. Valtakunnallisen selvityksen mukaan kouluterveydenhuollon laatusuosituksen mukainen henkilöstömitoitus täyttyi terveydenhoitajien osalta 34 prosentissa ja lääkärien osalta neljässä prosentissa peruskouluista. Kouluterveydenhoitajan vastaanotolle pääsemisen koki vaikeaksi 16 prosenttia ja koululääkärin vastaanotolle pääsemisen 41 prosent-

tia nuorista. Koulukuraattorin vastaanotolle pääsemistä piti vaikeana 27 prosenttia ja koulupsykologin vastaanotolle pääsemistä 44 prosenttia nuorista.

Yhteistoiminta-alueen kuntien tilanne kouluterveyskyselyn yhteenvedon perustella verrattuna koko maahan on joiltakin osin parempi ja osin huonompi. Yläkouluikäisistä (8. ja 9. luokan oppilaat) n. 10 %:lla ei ole yhtään läheistä ystävää, mikä noudattaa maan keskiarvoa.

Päivittäin tupakoi 8-9. luokkalaisista n.14 %:n lukuun ottamatta Vieremää, jossa tupakointi on lisääntynyt ollen 20,2 %. Huumekokeilut yhteistoiminta-alueella ovat vähäisempiä 8-9 luokkalaisten keskuudessa kuin koko maassa, mutta Iisalmen lukioon 1.ja 2. vuoden opiskelijoista 13.3 % oli kokeillut huumeita ainakin kerran kun koko maan vertailuarvo on 9,6 %. Tosi humalassa vähintään kerran kuukaudessa 8-9 luokan oppilaista ilmoitti olleensa n.13 -15 %, mutta Vieremällä 25 %.

Vuoden 2010 kyselyn mukaan 8-9.luokkalaisista Iisalmessa 25,8 % ja Vieremällä 48,4 % harrastaa hengästyttävää liikuntaa vapaa-ajalla korkeintaan 1 tunnin viikossa.

Terveydentilan kokee keskinkertaiseksi tai huonoksi 15-18 %, mikä noudattaa koko Pohjois-Savon tilannetta. Keskivaikea tai vaikea masennus on 8-9 luokkalaisista 11-14 %:lla. Vanhemmuuden puutetta kokee noin 21 % 8. ja 9. luokkalaisista muissa kunnissa, mutta Vieremällä 32,6 %. Koulukiusatuksi kokee joutuneensa 5,5 -7,9 % lukuun ottamatta Vieremää, jossa 9,5 % ilmoitti joutuneensa koulukiusatuksi.

Vieremän vuoden 2010 tulokset poikkeavat epäedulliseen suuntaan verrattuna aikaisempien vuosien tuloksiin. Tämä voi olla sattuma tai oire jostakin, johon kunnan tulee terveydenhuoltolain velvoittamassa hyvinvointikertomuksessa ottaa kantaa.

6. PALVELUJEN NYKYTILA, KEHITTÄMISTARPEET, TAVOITTEET JA TOIMENPITEET

6.1. Terveyspalvelut

Terveysneuvonnan tehtävänä on edistää terveyttä ja työ- ja toimintakykyä sekä tukea terveyttä edistäviä ja sairauksia ehkäiseviä valintoja. Terveysneuvonnan palveluja ovat ehkäisy- ja perhesuunnitteluneuvola, äitiyshuolto, lastenneuvola sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuolto.

Terveysneuvontaa toteutetaan yhdessä yksilön, perheen, ryhmän ja lähiyhteisön kanssa ja se sisältää tarpeenmukaista, ajantasaista ja tutkimukseen perustuvaa tietoa. Neuvolat ja kouluterveydenhuolto toimivat lähipalveluina kaikissa Ylä-Savon SOTE n kunnissa.

Ehkäisy- ja perhesuunnitteluneuvonnan perustehtävänä on perhesuunnittelu, raskauden ehkäisyneuvonta ja seksuaalikasvatus. Tavoitteena on auttaa asiakkaita ajoittamaan raskaudet heidän toivomallaan tavalla ja antaa neuvontaa sukupuolikasvatukseen sekä seksuaaliterveyteen liittyvissä kysymyksissä.

Äitiysneuvolassa lasta odottava perhe saa tukea lapsen odotuksessa ja vanhemmuuteen kasvussa. Käynneillä seurataan raskauden kulkua ja keskustellaan lasta odottavalle perheelle tärkeistä terveyteen ja hyvinvointiin liittyvistä asioista.

Äitiyspoliklinikka toimii pääasiassa lähetepoliklinikkana. Poliklinikan toimintaan kuuluvat normaali- ja riskiraskauksien seurannat. Äitiysneuvolat voivat lähettää asiakkaat raskauden seurantaan kuuluviin ultraäänitutkimuksiin. Riskiraskauksien seurannassa neuvola tekee lähetteen ja varaa ajan äitiyspoliklinikalta. Raskaana olevat hoidetaan yhteistyössä oman neuvolan ja Kuopion yliopistollisen sairaalan äitiyspoliklinikan kanssa. Äitiyspoliklinikka kuuluu hallinnollisesti terveysneuvonnan tehtäväalueelle.

Lastenneuvolan tavoitteena on lapsen fyysisen ja psyykkisen terveyden sekä perheiden hyvinvoinnin paraneminen varsinkin erityistä tukea tarvitsevissa perheissä, jolloin perheiden väliset terveyserot kaventuvat. Tavoitteena on myös se, että seuraavan sukupolven terveyden ja vanhemmuuden voimavarat ovat paremmat kuin nykyisen. Lastenneuvolassa toimitaan lapsen edun mukaisesti, perhekeskeisyyttä ja asiakaslähtöisyyttä kunnioittaen. Neuvolan toiminnassa korostuvat ennaltaehkäisy, varhainen puuttuminen, voimavaralähtöisyys ja moniammatillinen yhteistyö. Neuvolassa tuetaan vanhempia luomaan lapseen turvallinen ja vastavuoroinen kiintymyssuhde sekä rakentamaan myönteinen käsitys lapsestaan ja omasta vanhemmuudestaan jo varhaisessa vaiheessa. Lasten sairaudet, kehitystä vaarantavat tekijät sekä perheen muut terveyspulmat pyritään tunnistamaan mahdollisimman varhain. Neuvolan tehtävänä on seurata lapsen terveydentilaa ja kehitystä määräaikaistarkastuksissa ja muissa tapaamisissa lapsen ja perheen kanssa sekä ohjata tarvittaessa erityistutkimusten ja -palveluiden piiriin. Lastenneuvola hoitaa lapsen kasvuun ja kehitykseen liittyviä asioita, mutta ei sairaanhoitoa muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta (esim. pikkulasten ruoka-allergiat). Pääsääntöisesti sairauksien hoito tapahtuu terveyskeskuksien ajanvarausvastaanotoilla ja äkillisissä sairaustapauksissa päivystyksessä. Lastenneuvola tekee tiivistä yhteistyötä muiden SOTE:n toimijoiden, päivähoidon ja kolmannen sektorin kanssa.

Lastentautien poliklinikka toimii Iisalmen sairaalassa. Henkilöstöön kuuluu lastentautien erikoislääkäri ja sairaanhoitaja. Poliklinikka toimii lähetepoliklinikkana.

Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon tavoitteena on oppilaiden ja koko kouluyhteisön terveyden, hyvinvoinnin ja turvallisuuden edistäminen. Sen tehtävänä on tukea oppilaiden ja opiskelijoiden tervettä kasvua ja kehitystä yhteistyössä oppilashuollon, muun henkilöstön, opettajien sekä vanhempien kanssa. Toimintaa toteutetaan yhteistyössä oppilaiden, huoltajien, oppilashuollon ja muun henkilöstön ja opettajien kanssa. Keskeisenä tavoitteena on koululaisten ja opiskelijoiden terveyden edistäminen ja itsehoidon tukeminen. Kouluterveydenhuolto ei sisällä sairaanhoitoa lukuun ottamatta koulupäivän aikana sairastuneita ja koulutapaturmia.

Koulu- ja opiskeluterveydenhuollon päätehtävä on oppilaan hyvinvoinnin ja terveyden seuraaminen, arviointi ja edistäminen. Tavoitteena on löytää yksittäisten oppilaiden kasvun ja kehityksen poikkeamat sekä terveyden ja hyvinvoinnin vaaratekijät mahdollisimman varhain tarvittavia jatkotoimia sekä tukea varten. Tämä toteutuu laaja-alaisissa terveystarkastuksissa, oppilaan ja terveydenhoitajan välisissä terveystapaamisissa, seulontatutkimuksissa ja -tarkastuksissa sekä eri ikäryhmiin kohdennetuissa terveystarkastuksissa. Kouluterveydenhuolto osallistuu oppimisen, tunne-elämän ja käyttäytymisen ongelmien tunnistamiseen ja selvittämiseen sekä oppilaiden koulukypsyyden ja oppimisedellytysten arviointiin yhteistyössä muun oppilashuoltohenkilöstön ja opettajien kanssa. Kouluterveydenhuollolla on lisäksi tärkeä tehtävä oppilaiden henkilökohtaisessa terveyskasvatuksessa.

Kodin ja koulun välisen yhteistyön päämääränä on lapsen oppimisen ja terveen kasvun ja kehityksen tukeminen. Hyvän yhteistyön lähtökohtana on keskinäinen arvostus ja luottamus, joka vaatii suunnittelua, kehittämistä ja vastuuta toimijoilta.

Kuntoutuspalvelut

Fysioterapia ja toimintaterapia kuuluvat hallinnollisesti SOTE:n kuntoutuspalveluihin. Fysioterapiaa tarjotaan kunnissa lähipalveluna. Jokaisessa kunnassa lasten fysioterapiat on keskitetty yhdelle fysioterapeutille. SOTE kuntayhtymässä on ollut 1.1.2011 alkaen lasten ja nuorten toimintaterapeutti, jonka työnkuvaan kuuluu terapioitten lisäksi myös ohjausta ja konsultaatioita.

Puheterapia auttaa puheeseen, kieleen, ääneen ja kommunikaatioon liittyvissä ongelmissa. Asiakastyö on häiriöiden tutkimista, kuntoutusta ja asiakkaan lähi-ihmisten ja verkostojen kanssa tapahtuvaa vuorovaikutusta. Suurin osa puheterapia-asiakkaista on alle kouluikäisiä, jotka ohjautuvat tutkimuksiin useimmiten lastenneuvolasta. Lasten puheterapeutin tutkimuksiin ilmoittautumisen syyt vaihtelevat lievistä äännevirheistä vaikeisiin vuorovaikutus- ja kommunikaatio-ongelmiin. Myös kouluikäisiä saattaa puheterapiassa olla esimerkiksi silloin, kun kyseessä on änkytys tai äänihäiriö. Puheterapiapalvelut kuuluvat hallinnollisesti lasten ja nuorten palveluihin.

Terveysneuvonnan henkilöstöresurssit

Henkilöstöresursseissa on eroja SOTEN eri kuntien välillä. Terveydenhoitajien kokonaismäärä on Kiuruvedellä ja Sonkajärvellä lähes valtakunnallisten suositusten mukainen. Iisalmessa on vuonna 2011 3.0 ja Vieremällä 0.5 kokopäiväisen terveydenhoitajan vajaus valtakunnallisiin suosituksiin verrattuna. Niukan henkilöstömitoituksen takia laajoja terveystarkastuksia ei ole voitu vielä toteuttaa kaikissa yksiköissä asetuksen tarkoittamalla tavalla. Vuoden 2012 alussa tullaan Iisalmessa perustamaan 2 terveydenhoitajan tointa ja syksyllä yksi lääkärin virka

Terveyskeskuslääkärit toimivat terveysneuvonnassa muun vastaanottotoiminnan ohessa. Tällä hetkellä SOTE kuntayhtymällä ei ole päätoimisia neuvola- tai koululääkäreitä. Kiuruveden terveyskeskuksessa neuvola- ja koululääkäripalvelut ovat ostopalveluina. Iisalmessa ja Vieremällä terveysneuvontaan ei ole voitu lääkäripulan vuoksi ohjata suositusten mukaista työpanosta.

Lasten ja nuorten palvelut

Perheneuvolan työryhmä palvelee asioissa, jotka liittyvät lasten ja nuorten kasvuun ja kehitykseen, vanhemmuuden tukemiseen, parisuhteiden ja perheiden erilaisiin kriisi- ja ongelmatilanteisiin sekä perheasioiden sovitteluun. Työssä on keskeistä ennaltaehkäisevä työ ja varhaisen vuorovaikutuksen tukeminen pienten lasten ja heidän perheidensä parissa. Yhteistyö lastenneuvolan, päivähoidon, koulujen ja lastensuojelun kanssa on merkittävää. Lähetettä perheneuvolapalveluihin ei tarvita.

Perheneuvolan lastenpsykiatrin virka on ollut useita vuosia täyttämättä ja hoidettu osin ostopalveluiden turvin. Kiuruvedellä psykologin tehtävää on hoitanut sosiaalipsykologi (ei psykologin pätevyyttä). Iisalmessa yksi psykologeista toimii neuvolan tiloissa neuvolapsy-

kologina hoitaen iisalmelaisia ja vieremäläisiä lapsia. Muissa kunnissa tätä palvelua ei vielä ole. Lastenpsykiatrisen työryhmän psykologipulan vuoksi perheneuvolatyö on aiempaa enemmän painottunut korjaavaan työhön ennaltaehkäisyn ja varhaisen tuen lisäksi. Lasten ja nuorten palveluissa on myös päihdetyöntekijöitä ja nuorten matalan kynnyksen päihdehoitopiste Stoppi.

Päihdetyöntekijät vastaavat lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä päihteiden käytön ja pelaamisen aiheuttamien ongelmien selvittelystä ja hoidosta. Myös alle 20-vuotiaiden ajokorttiseurannat ohjautuvat lasten ja nuorten palveluiden päihdetyötekijälle.

Stopin päihdepalvelut tarjoavat tukea ja neuvontaa nuorille päihteiden käyttäjille, perheenjäsenille ja viranomaisille. Tavoitteena on edistää nuoren henkilökohtaista ja sosiaalista kasvuprosessia ja elämänhallintaa. Nuoren hoidontarpeen arviointi ja hoitoonohjaus tapahtuu yhteistyössä asiakkaan, hänen läheisten sekä hoito- ja viranomaisverkoston kanssa. Stoppiin voi tulla ilman lähetettä ja ajanvarausta tai ottaa yhteyttä puhelimitse.

Lasten työryhmä tutkii ja hoitaa 0-13-vuotiaita lapsia, joilla on vaikeampaa mielenterveysongelmaa esim. tunne-elämän ja käyttäytymisen häiriöitä, itsetuhoisuutta, psykoottista oireilua, anoreksiaa jne. Työryhmä vastaa lastenpsykiatrisiin konsultaatioihin. Työskentely tapahtuu tiiviissä yhteistyössä perheiden, perheneuvolan, Kys:n lastenpsykiatristen osastojen, sosiaalitoimen, koulun ja perusterveydenhoidon kanssa. Lastenpsykiatriseen työryhmään tarvitaan lähete. Lasten työryhmä toimii osana Lasten ja nuorten palveluita. Työryhmään kuuluu lastenpsykiatrian erikoislääkäri, erikoissairaanhoitaja ja psykologi. Psykologin virka on ollut pitkään vajaasti täytettynä (v.2010 psykologin työpanos alle 1 työpäivä/vko), mikä on vaikeuttanut palvelujen järjestämistä.

Nuorten työryhmä tutkii ja hoitaa 14–20-vuotiaita nuoria, joilla on nuoruusiän kehitystä uhkaavaa tai toimintakykyä alentavaa vakavaa psyykkistä oireilua tai epäilyä siitä. Näitä ovat mm. psykoottisuus, itsetuhoisuus, vakavat mieliala-, ahdistuneisuus-, jännittämis-, paniikki- ja syömishäiriöt, haittaavat pakko-oireet, vaikeammat käytösoireet ja päihteiden käyttö tai vakava kriisi/trauma. Moniammatillinen työryhmä tekee nuorisopsykiatrisen tutkimuksen, arvioi hoidon tarpeen ja antaa hoitosuosituksen sekä toteuttaa aktiivisen hoidon ja kuntoutuksen yhteistyössä perheen ja muun verkoston kanssa tai tarvittaessa ohjaa muualle palveluiden piiriin. Nuorten työryhmään hakeudutaan lähetteellä.

Terveyspalvelujen **kehittämishankkeita ovat:** Terveyttä tukien -hanke, Vahvuutta vanhemmuuteen -hanke ja. Avohoitopainotteisten mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittäminen –hanke. Perhekeskus - projektityöryhmän työ on päättynyt toukokuussa 2011.

Nelikenttäanalyysi
Terveys- ja sosiaalipalvelut

Vahvuudet	**Heikkoudet**
- muutoshalukkuus työyksikkötasolla (vaikuttaminen, tiedotus, puheeksi ottaminen) - SOTE:ssa toiminta-alue maantieteellisesti sopivan kokoinen - alueelliset/seudulliset tasavertaiset palvelut - moniammatillinen yhteistyö - neuvolatiimimallin käyttöönotto - varhainen puuttuminen ja syrjäytymisen ehkäiseminen - koko perheen hyvinvointia kartoittavat palvelut - osaava ja sitoutunut henkilöstö - näyttöön perustuvan hoitotyön hyödyntäminen terveysneuvonnassa	- henkilöstöresurssit - alimitoitus (asetus) - pienissä yksiköissä yksin työskentely - lapsiperheiden kotipalvelun toimivuus - perhetyöntekijöiden osittainen puuttuminen - lapsiperheiden kotipalvelun niukkuus - oppilashuollon työryhmän taso vaihtelee jäsenkunnissa - henkilöstön saavutettavuus ja ajankäytön tehokkuus - lasten kuuleminen palveluprosessissa - maahanmuuttajien palveluun liittyvät puutteet
Mahdollisuudet	**Uhat**
- palvelut maantieteellisesti lähellä SOTE alueella - palvelujen uudelleen organisointi ja toimintaprosessien kuvaus - sähköisten palvelujen kehittäminen (asiakas-, henkilöstön- ja organisaation näkökulma) - SOTE:ssa mahdollisuus kehittää palveluja - moniammatilinen yhteistyö ja varhainen puuttuminen, ryhmätoimintojen kehittäminen, yhteistyö kolmannen sektorin kanssa - asiantuntijuus löytyy oman organisaation sisältä esim. koulutukset - Etsivä perhetyö - Hanketyö	- painopiste korjaavassa työssä, ennaltaehkäisevään työhön ei riittävästi resursseja - henkilöstöresurssien riittävyys - henkilöstön rekrytoinnin haasteet - henkilöstön ikärakenne, työtyytyväisyys - työmenetelmät ja käytännöt eivät kehity palvelujärjestelmän muutoksen mukaisesti ja asiakaslähtöisiksi - asiakasnäkökulman säilyminen - hyvien käytäntöjen häviäminen - psykososiaaliset palvelut eivät kehity - asiakastyytyväisyys laskee - aluekehityksen muutokset (väestökehitys)

TERVEYSPALVELUJEN TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

TAVOITE 1	**Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja voimavarojen turvaamiseen on riittävät resurssit** – parisuhteen, vanhemmuuden ja lapsen kasvun ja kehityksen tukeminen tarjoamalla Valtioneuvoston asetuksen mukaiset palvelut neuvolassa sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa.

Toimenpide 1	Terveysneuvonnan henkilöstöresurssit ovat asetuksen mukaiset; 3 terveydenhoitajaa lisalmeen, 0,5 Vieremälle, koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon lääkäri (90 % lisalmi, 10 % Vieremä)
Vastuutahot:	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän/terveyden- ja sairaanhoidon vastuualue/terveysneuvonta
Aikataulu:	2012-2013

Toimenpide 2	Moniammatillista perhevalmennusta ja lapsiperheiden vertaisryhmätoimintaa tarjotaan kaikille ensimmäistä lastaan odottaville perheille
Vastuutahot:	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän/terveyden- ja sairaanhoidon vastuualue/terveysneuvonta ja mielenterveys- ja päihdepalvelut
Yhteistyökumppanit	Päivähoito, Seurakunnat, Perheen Talo (MLL, Pelastakaa Lapset, Ensi- ja turvakotiyhdistys)
Aikataulu:	2012–2014
Toimenpide 3	Asetuksen mukaiset terveystarkastukset toteutuvat
Vastuutahot:	SOTE/ Terveysneuvonnan ylilääkäri ja ylihoitaja
Aikataulu:	2012

TAVOITE 2	**Lapset, nuoret ja perheet saavat tukea ongelmiinsa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa** - oikea-aikaiset matalan kynnyksen palvelut ja moniammatillinen tuki

Toimenpide 1	Neuvolatiimi otetaan käyttöön kaikissa SOTE n kunnissa
Vastuutahot:	Terveydenhuollon ja sosiaalityön vastuuhenkilöt, terveysneuvonta, mielenterveyspalvelut ja sosiaalityön perhepalvelut
Aikataulu:	2012
Toimenpide 2	Koulujen psykososiaalista oppilashuoltoa vahvistetaan, psyykkari - toiminnan aloittaminen pilottina sekä neuvola- ja koulupsykologin työpanoksen lisääminen
Vastuutahot	Terveysneuvonta, mielenterveys- ja päihdepalvelut, sosiaalityö, opetuspalvelut
Aikataulu	2012–2014
Toimenpide 3	Varhaisen tuen työmuodot ja moniammatilliset yhteistyömallit ovat käytössä lasten ja nuorten arkiympäristössä ja peruspalveluissa
Vastuutaho	Terveysneuvonta, mielenterveyspalvelut ja sosiaalityön perhepalvelut, varhaiskasvatus ja opetustoimi
Aikataulu	2012-2014

Tavoite 3	**Kouluterveyskyselyn tulosten hyödyntäminen oppilaiden hyvinvoinnin kehittämisessä**

Toimenpide 1	Yhteistoiminta-alueen kunnat osallistuvat kouluterveyskyselyyn sekä kuntakohtaisten ja koulukohtaisten tulosten hankintaan ja analysointiin Terveyskäyttäytymisen kuntakohtaiset erot selvitetään
Vastuutaho	terveysneuvonta, koulutoimi
Aikataulu	2013

6.2. Sosiaalipalvelut

Sosiaalityö on sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön suorittamaa ohjausta, neuvontaa ja sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä muita tukitoimia, jotka ylläpitävät ja edistävät yksilön ja perheen turvallisuutta ja suoriutumista sekä yhteisöjen toimivuutta. Sosiaalityön palvelut järjestää Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä pääsääntöisesti lähipalveluna jokaisessa kuntayhtymän kunnassa. Kunnissa on sosiaalikeskus, jossa työskentelee lapsiperheiden sosiaalityön ja aikuissosiaalityön sosiaalityöntekijät sekä perheohjaajat. Sosiaalityö järjestää myös koulukuraattoripalvelut kuntayhtymän kunnissa lukuun ottamatta Kiuruvettä sekä sosiaalipäivystyksen. Sosiaalityötä ohjataan ja johdetaan seudullisesti.

Lapsiperheiden sosiaalityö sisältää lasten ja heidän perheidensä kokonaisvaltaisen varhaisen tukemisen sosiaalityön keinoin sekä lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun. Lähipalveluna tapahtuva sosiaalityö mahdollistaa asiakkaiden asioinnin kotipaikkakunnalla sekä luo käytännön pohjaa joustavalle lähiverkostotyölle. Tarvittaessa työntekijät tekevät kotikäyntejä.

Perhetyön tavoitteena on lasten, nuorten ja perheiden tukeminen ja hyvinvoinnin edistäminen Lähipalvelussa tehdään sekä varhaisen tuen että lastensuojelun perhetyötä yhteistyössä neuvolan, terveydenhuollon ja koulujen kanssa. Perhetyöntekijä työskentelee perheen arjessa ja perheen kanssa itsenäisesti, mutta konsultoi tarvittaessa sosiaalityöntekijää. Perhetyöntekijät muodostavat seudullisen tiimin, jolla on yhteinen työnohjaus ja tiimikokoukset. Perhetyöntekijöiden työn kehittäminen ja tukeminen on seuraavien vuosien keskeisiä sosiaalityön tavoitteita.

Sosiaalipäivystys on toimipisteen aukioloajan jälkeisen sosiaalihuollollisen päivystystoiminnan järjestämistä siten, että pystytään eri vuorokauden aikoina vastaamaan välittömiin ja kiireellisiin sosiaalipalvelujen tarpeisiin erilaisissa kriisi- ja hätätilanteissa ja ohjaamaan asiakasta saamaan muuta apua. Tällaisia akuutteja hätä-/kriisitilanteita ovat esimerkiksi perheväkivaltatilanteet, lasten, vanhusten ja muiden hoitoa ja turvaa tarvitsevien heitteillejätöt sekä nuorten päihde- ja rikostilanteet, joihin poliisi on joutunut puuttumaan. Sosiaalipäivystäjä vastaanottaa myös virka-ajan ulkopuolella lastensuojeluilmoituksia ja arvioi lastensuojelutarpeen kiireellisyyden. Tarvittaessa sosiaalipäivystys tekee kiireelliset tilanteen edellyttämät lastensuojelutoimenpiteet. Akuutin päivystystyön lisäksi sosiaalipäivystäjät ovat läsnä sosiaalilautakunnan edustajina alaikäisten poliisikuulusteluissa, kun nuorta kuullaan rikoksesta epäiltynä. Sosiaalipäivystystä tehdään yhteistyössä kuntien sosiaalitoimistojen, poliisin, hätäkeskuksen, terveydenhuollon, pelastustoimen, nuorisotoimen sekä kolmannen sektorin kanssa. Sosiaalipäivystys toimii Iisalmen poliisiaseman tiloissa.

Koulukuraattori vastaa sosiaalityöstä koulussa. Hän auttaa ja tukee oppilasta ja vanhempia erilaisissa ongelmissa, jotka liittyvät koulunkäyntiin ja oppimiseen, käyttäytymiseen. mielenterveyteen, toverisuhteisiin ja kouluyhteisöön sopeutumiseen. Koulukuraattori ja koulupsykologi osallistuvat myös kouluyhteisön toiminnan sekä opetus- ja kasvatustyön suunnitteluun.

Koulukuraattorityön tavoitteena on oppilaiden ja opiskelijoiden psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tukeminen, ongelmien ennaltaehkäiseminen sekä koulunkäyntiin liittyvien toimintaedellytysten turvaaminen. Koulukuraattori tekee yksilö-, ryhmä- ja kouluyhteisöta-

son työtä tukea antavien keskustelujen, ryhmä- ja verkostotyömenetelmien sekä konsultaation ja työnohjauksellisten keskustelujen avulla.

Koulukuraattori työskentelee pääosin koulussa, lapsen tai nuoren arkiympäristössä, jolloin palvelut ovat lasten tai nuorten sekä vanhempien ja opettajien helposti tavoitettavissa. Tämä edistää varhaisen puuttumisen ja tuen toteutumista. Oppilaat ohjautuvat koulukuraattorin asiakkaaksi esimerkiksi käyttäytymiseen liittyvien syiden vuoksi. Näitä ovat mm. poissaolot tai koulunkäynnin laiminlyönti, uhmakkuus ja sääntöjen rikkominen, keskittymisvaikeudet, motivaatio-ongelmat ja väkivaltainen käyttäytyminen. Sosiaalisiin suhteisiin liittyviä syitä ovat muun muassa kiusaamistilanteet ja kaverisuhdeongelmat. Perheeseen liittyviä asioita ovat lasten huoltoon ja kasvatukseen liittyvät asiat, perheen tilanteeseen liittyvät vakavat ongelmat, kuten päihteiden käyttö, perheväkivalta ja mielenterveysongelmat, sekä perherakenteen muutokseen liittyvät asiat. Tunne-elämän vaikeuksista yleisiä ovat oppilaiden ahdistuneisuus ja pelot, masentuneisuus ja alakuloisuus sekä arkuus ja jännittäminen. Myös akuutit kriisit voivat olla syynä koulukuraattorille ohjautumiselle.

Lastensuojelu

Lastensuojelutyössä painotetaan varhaista puuttumista. Lastensuojelun tarkoituksena on lasten ja nuorten suotuisten kasvuolojen turvaaminen ja vanhempien ja huoltajien tukeminen heidän kasvatustehtävässään. Lastensuojelutyön käynnistää huoli lapsen hyvinvoinnista, terveydestä ja kehityksestä. Lastensuojelutyötä tehdään yhteistyössä lasten vanhempien, sosiaalityöntekijöiden, päivähoidon, perheneuvolan, kotipalvelun, koulutoimen, terveydenhuollon ja muiden yhteistyötahojen kanssa.
Lastensuojelulaissa on määritelty ilmoitusvelvollisuus lapsesta. Lastensuojeluilmoituksen voi tehdä suoraan lastensuojeluviranomaiselle.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimia järjestetään lähipalveluna yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Tukitoimien tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä. Tukitoimet perustuvat aina asiakassuunnitelmaan ja niitä toteutetaan mahdollisuuksien mukaan yhdessä lapsen sekä hänen vanhempien, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta ja kasvatuksesta pääasiallisesti vastuussa olevien henkilöiden kanssa asiakassuunnitelma huomioon ottaen. Avohuollontukitoimet perustuvat aina vapaaehtoisuuteen. Avohuollon tukitoimet vaihtelevat lapsen ja perheen ongelmien mukaan. Tukitoimia voivat olla mm. taloudellinen tuki ja asumisen turvaaminen, lasten päivähoito, lapsiperheiden kotipalvelu, tukihenkilö tai -perhe, lapsen hoitopalvelut ja terapia ja perhetyö.

Perhehoidolla tarkoitetaan henkilön hoidon, kasvatuksen tai muun ympärivuorokautisen huolenpidon järjestämistä hänen oman kotinsa ulkopuolella yksityiskodissa. Perhehoidon tavoitteena on antaa perhehoidossa olevalle henkilölle mahdollisuus perheenomaiseen hoitoon ja läheisiin ihmissuhteisiin.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteiden piirissä vuonna 2010 yhteistoiminta-alueella oli lapsia yhteensä 267 ja vuoden 2011 ensimmäisellä puoliskolla 414 lasta, joten kehitys avohuollon tukitoimien lisäämiseen on toteutumassa. Perhetyön piirissä vuonna 2010 oli 45 lasta ja 2011 alkuvuonna 100 lasta. Lisäyksen taustalla on perhetyöhön lisätyt resurssit. Vuonna 2011 kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli 101 lasta, joista 56 prosenttia perhehoidossa. Yhteensä hoitopäiviä syntyy vuodessa noin 28 000, yhden hoitopäivän keskimääräinen kustannus on 120 € jolloin kustannukset vuodessa yhteistoiminta-alueella 3,4 milj. €.

SOSIAALIPALVELUJEN TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

TAVOITE 1	**Lasten ja perheiden tukemista lisätään heidän omassa lähiympäristössään**

Toimenpide 1	Sosiaalityön lähipalveluissa lisätään asiakkaan lähiympäristössä tapahtuvaa työtä
Vastuutahot:	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/sosiaalityö
Aikataulu:	2012-
Toimenpide 2	Painotetaan varhaista puuttumista ja ennalta ehkäisevää työtä sosiaalipäivystystoiminnassa yhteistyössä nuorisotyön ja poliisin kanssa
Vastuutahot:	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/sosiaalipäivystys
Yhteistyökumppanit	Kuntien ja seurakuntien nuorisotyö, poliisi
Aikataulu:	2012 -
Toimenpide 3	Tehostetaan työelämään aktivoivaa sosiaalityötä nuorten sosiaalipalveluissa
Vastuutahot:	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/aikuissosiaalityö
Yhteistyökumppanit	TE -toimisto, työpajat, työllisyyshankkeet
Aikataulu:	2012 -
Toimenpide 4	Koulukuraattoripalveluja kehitetään osana oppilashuoltoa
Vastuutaho	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/koulukuraattoripalvelut
Aikataulu	2012 -

TAVOITE 2	**Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelutyössä painotetaan varhaista puuttumista**

Toimenpide 1	Lastensuojelun painopiste on avohuollon palveluissa
Vastuutahot:	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/lastensuojelu
Aikataulu:	2012 -
Toimenpide 2	Sijaishuollon perhehoitoa lisätään ja tuetaan
Vastuutahot	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/lastensuojelu
Aikataulu	2012 -

TAVOITE 3	**Moniammatillisen verkostotyön työkäytännöt toimivat**

Toimenpide 1	Sosiaalityön palveluista ja lastensuojelusta tiedotetaan kuntalaisia ja yhteistyöverkostoja

Vastuutaho	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/lastensuojelu
Aikataulu	2012 -

Toimenpide 2	Sosiaalityön palveluiden työprosesseissa kuvataan ja huomioidaan verkostoyhteistyö
Vastuutaho	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/sosiaalipalvelut
Aikataulu	2012 - 2013

Lastensuojelussa ennaltaehkäisevä tuki ja perhehoito ensisijaisia tukimuotoja.

6.3. Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus on peruspalvelua ja liittyy moniin lapsen elinpiiriin kuuluviin tilanteisiin ja tapahtumiin. Se on kasvatuksellista vuorovaikutusta, johon kuuluu olennaisena osana lapsen oma toiminta, vertaisryhmäkontaktit ja aikuisen tavoitteellinen ohjaus. Lapsen kasvatuksessa merkittäviä tahoja ovat koti, päivähoito ja muu ympäristö.

Varhaiskasvatus on hoidon, huolenpidon, opetuksen ja kasvatuksen kokonaisuus, johon kuuluu myös esiopetus. Tavoitteena on edistää lapsen tasapainoista kasvua, kehitystä ja oppimista.

Vanhemmat valitsevat millaiseen varhaiskasvatuspalveluun heidän lapsensa osallistuvat. Vanhemmilla on lastensa ensisijainen kasvatusoikeus ja - vastuu ja yhteiskunnan tarjoamat varhaiskasvatuspalvelut tukevat lapsen kotikasvatusta. Varhaiskasvatuksessa vanhempien ja varhaiskasvatushenkilöstön yhteistyö perustuu vuorovaikutukseen ja yhteisten kasvatuksellisten linjojen etsimiseen, kasvatuskumppanuuteen. Kasvatuskumppanuuden ajatukseen pohjautuvat kunnalliset -, yksikkökohtaiset ja lasten varhaiskasvatussuunnitelmat suuntaavat toimintaa ja arviointia kaikissa kunnissa.

Varhaiskasvatuspalveluihin kuuluvat päiväkotihoito, perhepäivähoito, ryhmäperhepäivähoito, esiopetus, koululaisten aamu – ja iltapäivätoiminta, lasten kotihoidon tuki ja yksityisen hoidon tuki sekä avoin varhaiskasvatus. Erityisen tuen palvelut liittyvät kiinteänä osana varhaiskasvatustoimintaan.

Perusopetuslain mukaista maksutonta **esiopetusta** kuusivuotiaille lapsille tarjotaan Iisalmessa varhaiskasvatuspalvelujen järjestämänä, Sonkajärvellä ja Vieremällä varhaiskasvatuspalveluiden ja perusopetuksen järjestämänä ja Kiuruvedellä perusopetuksen järjestämänä. Kunnalliset, yksiköiden omat sekä lasten esiopetussuunnitelmat perustuvat valtakunnalliseen esiopetuksen suunnitelmaan.

Avointa varhaiskasvatuspalvelua järjestetään Ylä-Savon kuntien alueella eri tavoin; leikkitoiminnan kerhojen lisäksi tarjotaan avointa päiväkotitoimintaa, perhekahviloita sekä tilapäishoitoa. Toimintaa täydentävät kolmannen sektorin ja seurakunnan järjestämät alle kouluikäisten palvelut.

Vanhemmilla on mahdollisuus hoitaa alle 3-vuotiasta lasta kotona ja saada **lasten kotihoidontukea.** Tuki voidaan myöntää vanhempainrahakauden päätyttyä. Lasten kotihoidontukeen kuuluu hoitoraha ja tulosidonnainen hoitolisä. Iisalmessa maksetaan kotihoidon

tuen kuntalisää lasten vanhemmille sekä yksityisen hoidon kaupunkilisää yksityistä päivähoitoa tarjoaville yrittäjille.

Koululaisten aamu – ja iltapäivätoimintaa järjestetään Ylä-Savossa erilaisilla malleilla. Kiuruvedellä ja Iisalmessa koko koululaisten iltapäivätoiminta järjestetään kaupungin omana palveluna varhaiskasvatuspalvelujen yhteydessä. Vieremällä ja Sonkajärvellä koululaisten aamu-ja iltapäivätoiminta järjestetään kunnan omana palveluna perusopetuksen yhteydessä.
Kunnissa on aamu- ja iltapäivätoiminnan koordinoinnista vastaava. Ohjaajille järjestetään täydennyskoulutusta ja säännöllisiä tapaamisia, joissa käsitellään ajankohtaisia asioita, jaetaan osaamista ja yhtenäistetään käytäntöjä ja toimintamalleja.

Aamu- ja iltapäivätoiminnan suunnitelmallisuuden ja jatkuvuuden varmistamiseksi kunnissa on laadittu toimintasuunnitelma. Toiminta on tarkoitettu 1. ja 2. vuosiluokan oppilaille ja erityisopetuksen oppilaille koulujen toiminta-aikoina.

1-6 VUOTIASTA LAPSISTA PÄIVÄHOIDOSSA

Kunta	1 - 6 -vuotiaiden määrä 2011	1- 6 -vuotiaista päivähoidossa
Iisalmi	1343	64,85 %
Kiuruvesi	610	56,40 %
Sonkajärvi	229	55,90 %
Vieremä	224	43,30 %

Kunnallisen päivähoidon piirissä olevien 1-6 -vuotiaiden osuus on Iisalmessa n 65 % ja Vieremällä n 43 %. Kohtalaisen suuri ero selittyy erilaisella elinkeinorakenteella.

Nelikenttäanalyysi
Varhaiskasvatus

Vahvuudet - Koulutettu ja ammattitaitoinen henkilökunta - Varhainen puuttuminen on vakiintunut käytäntö - Esiopetukseen osallistuu koko ikäluokka - Perusopetuksen aamu- ja iltapäivätoimintaa on kaikissa kunnissa - Kasvatuskumppanuus on työmenetelmänä käytössä - Ylä-Savon varhaiskasvatuksen tiivis yhteistyö	**Heikkoudet** - Haja-asutusalueiden päivähoidon järjestäminen - Huonokuntoiset ja epäkäytännölliset kiinteistöt - Henkilökunnan työrajoitteet
Mahdollisuudet - Perheiden tukeminen - Moniammatillinen yhteistyö ja sen kehittäminen - Verkostoituminen pienessä kunnassa on helppoa - Palvelutarjonnan laajentaminen - Kolmannen sektorin kanssa tehtävä yhteistyö - Yhteisten koulutusten järjestäminen - Henkilöstön yhteistyö ja yhteiskäyttö opetustoimen ja varhaiskasvatuksen välillä	**Uhat** - Kiinteistöjen huono kunto (sairastuvuus) - Henkilökunnan saatavuus - Perhepäivähoitajien työaikalaki, päivähoitopaikkojen riittämättömyys

VARHAISKASVATUKSEN TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

Tavoite 1	**Päivähoidon palvelutarjonta on monipuolista** - perheille on tarjolla erilaisia heidän elämäntilanteeseen sopivia vaihtoehtoja kokopäivähoidon rinnalle; osapäivähoito, kerhotoiminta, avoin päiväkotitoiminta - monipuolisella palvelutarjonnalla edistetään varhaista puuttumista, koska perheille on tarjolla esim. vertaistukea kerho- ja avoimessa päiväkotitoiminnassa

Toimenpide 1	Laaditaan kunnittain selvitykset päivähoidon tarpeesta sekä kehittämisestä kysyntää vastaavaksi ja tarvittaessa esitetään talousarvio määräraha lisäystä
Vastuutahot	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/ varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät, kuntien päivähoidosta vastaavat lautakunnat, kuntien hallitukset ja valtuustot
Aikataulu	2012 -

Toimenpide 2	Erilaisten päivähoitopalvelujen tarjontaa lisätään/vähennetään suunnitelmien mukaan
Vastuutahot	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät, kuntien päivähoidosta vastaavat lautakunnat, kuntien hallitukset ja valtuustot
Aikataulu	2013 -

Tavoite 2	**Koulutettua päivähoidon henkilökuntaa on saatavilla** - riittävästi pätevää henkilöstöä sijaisuuksiin - koulututtu henkilökunta takaa varhaiskasvatuksen laadun

Toimenpide 1	Luodaan kuntien yhteinen henkilöstöpankki
Vastuutahot	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/ varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät
Aikataulu	2012 –

Tavoite 3	**Varhaisen puuttumisen rakenteet ja käytännöt ovat kunnossa** - riittävän aikainen puuttuminen lasten/perheiden ongelmiin toteutuu - perheiden tuomiin haasteisiin pystytään vastaamaan päivähoidossa yhdessä muiden toimijoiden kanssa - nivelvaiheet päivähoidosta esiopetukseen ja esiopetuksesta perusopetukseen toteutetaan yhteistyössä eri toimijoiden kanssa

Toimenpide 1	Kartoitetaan kuntien erilaiset käytännöt ja työmenetelmät varhaisessa puuttumisessa ja moniammatillisessa yhteistyössä sekä esiopetuksen nivelvaiheiden toteuttamisessa
Vastuutahot	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät ja yhteistyökumppanit; perhepalvelut, lasten neuvolat, seurakunnat, järjestöt
Aikataulu	2011- 2012
Toimenpide 2	Luodaan kuntien päivähoitoon varhaisen puuttumisen ja esiopetuksen nivelvaiheiden toteuttamisen yhteiset käytännöt, toimintamallit ja työmenetelmät sekä otetaan ne käyttöön
Vastuutahot	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät ja yhteistyökumppanit; perhepalvelut, lasten neuvolat, seurakunnat, järjestöt
Aikataulu	2012 – 2015

Tavoite 4	**Sähköinen asiointi kehittyy perheiden kanssa tehtävänä yhteistyömuotona** - hoitopaikan hakeminen, tulojen ilmoittaminen, hoitoaikojen varaaminen, työvuorojen ilmoittaminen/muuttaminen, lapsen päivän seuraaminen - tuntiperustainen päivähoitomaksu (perheiden tasa-arvoisuus) - perheiden kanssa tehtävä yhteistyö lisääntyy

Toimenpide 1	Suunnitellaan sähköisten palvelujen mahdollisimman tehokas ja asiakasystävällinen käyttö ja tehdään tarvittavat talousarviovaraukset
Vastuutahot	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät, kuntien päivähoidosta vastaavat lautakunnat
Aikataulu	2012 - 2013

6.4. Perusopetus ja toisen asteen koulutus

Perusopetuslain mukaan opetus järjestetään oppilaiden ikäkauden ja edellytysten mukaisesti ja siten, että se edistää oppilaiden tervettä kasvua ja kehitystä. Opetuksessa tulee olla yhteistyössä kotien kanssa ja opetukseen osallistuvalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön. Oppilaalla on lain mukaan oikeus työpäivinä saada opetussuunnitelman mukaista opetusta, oppilaanohjausta sekä riittävää oppimisen ja koulunkäynnin tukea heti tuen tarpeen ilmetessä. Oppilaalla on myös oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto sekä laissa määritellyt opintososiaaliset edut ja palvelut.

Opetuksen, ohjauksen ja tuen järjestämisen lähtökohtana on huolenpito hyvästä ja turvallisesta koulupäivästä. Koulutyö järjestetään siten, että oppilaan hyvinvoinnille, kehitykselle ja oppimiselle on mahdollisimman suotuisat edellytykset. Kouluyhteisön tulee olla turvallinen, ilmapiiriltään kunnioittava sekä ystävällinen. Oppimisympäristön turvallisuutta tai terveyttä vaarantaviin tekijöihin puututaan heti.

Perusopetus edistää kannustavaa vuorovaikutusta, yhteistyötä, yhteistä vastuunottoa ja osallisuutta. Osallisuuden kautta tuetaan oppimista, hyvinvointia sekä vastuulliseksi ihmiseksi ja yhteiskunnan jäseneksi kasvamista. Oppilasta tukeva yhteisöllinen koulu arvostaa oppilaiden, opettajien, muiden kouluyhteisön jäsenten ja asiantuntijoiden sekä perheiden merkitystä toiminnassaan. Koulu tekee yhteistyötä esiopetuksen ja muun varhaiskasvatuksen, aamu- ja iltapäivätoiminnan, muiden perusopetusta antavien koulujen, jatko-opintoja tarjoavien oppilaitosten, sosiaali- ja terveystoimen sekä muiden lasten kasvua ja kehitystä tukevien toimijoiden kanssa. Nivelvaiheisiin on luotu toimivat käytännöt.

Lukio- ja ammatillinen koulutus jatkaa perusopetuksen opetus- ja kasvatustehtävää. Sen tulee tukea opiskelijan itsetuntemuksen kehittymistä ja hänen myönteistä kasvuaan aikuisuuteen sekä kannustaa opiskelijaa elinikäiseen oppimiseen ja itsensä jatkuvaan kehittämiseen.

Vuodenvaihteessa 2010–2011 Ylä-Savon yhteistoiminta-alueen neljässä kunnassa oli noin 3800 perusopetusikäistä lasta ja nuorta. Määrä vähenee vuoteen 2015 mennessä noin 300 oppilaalla. Lasku taittuu vuoteen 2020 mennessä, jolloin Iisalmessa ja Vieremällä on ennusteiden mukaan enemmän perusopetusikäisiä oppilaita kuin viisi vuotta aikaisemmin.

Oppilashuolto

Oppilaalla on oikeus saada maksutta opetukseen osallistumisen edellyttämä tarvittava oppilashuolto. Oppilashuollolla tarkoitetaan oppilaan hyvän oppimisen, hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistämistä ja ylläpitämistä sekä niiden edellytyksiä lisäävää toimintaa.

Ylä-Savossa on laadittu hyvän oppilashuollon käsikirja (ks. Ylä-Savon oppilashuollon käsikirja, http://www.yla-savo.fi). Oppilashuoltoon Ylä-Savossa kuuluu oppilaiden fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista huolehtiminen.

Oppilashuollolla edistetään oppilaiden tasapainoista kasvua ja kehitystä, lisätään välittämisen ja myönteisen vuorovaikutuksen kulttuuria kouluyhteisössä sekä varmistetaan kaikille tasavertainen oppimisen mahdollisuus. Oppilashuollon avulla pyritään tunnistamaan ja

ehkäisemään oppimisen esteitä, oppimisvaikeuksia sekä muita ongelmia riittävän ajoissa ja puuttumaan niihin. Tavoitteena on luoda oppilaalle turvallinen ja terve oppimis- ja työympäristö, suojata hänen mielenterveyttään ja ehkäistä syrjäytymistä sekä edistää työyhteisön hyvinvointia.

Oppilashuolto kuuluu kaikille kouluyhteisössä työskenteleville ja sitä toteutetaan yhteistyössä kotien kanssa. Oppilashuoltotyössä noudatetaan eri ammattiryhmiä koskevia sekä muita tietojen saantia ja salassapitoa koskevia säädöksiä. Oppilashuoltotyötä koordinoidaan ja kehitetään moniammatillisessa oppilashuoltoryhmässä. (ks. Ylä-Savon oppilashuollon käsikirja/Oppilashuoltoryhmän toimintaperiaatteet ja moniammatillisen yhteistyön toimintamalli)

Hyvään oppilashuoltoon kuuluu elävä opetussuunnitelma, ammattitaitoinen henkilöstö, asianmukaiset opetusjärjestelyt, riittävä, oikein kohdennettu resursointi ja tarkoituksenmukaiset tilat ja välineet.

Tuen muodot
Oppilaalla, joka on tilapäisesti jäänyt jälkeen opinnoissaan tai muutoin tarvitsee oppimisessaan lyhytaikaista tukea, on oikeus saada tukiopetusta. Oppilaalla, jolla on vaikeuksia oppimisessaan tai koulunkäynnissään, on oikeus saada osa-aikaista erityisopetusta muun opetuksen ohessa.

Tehostettua tukea annetaan oppilaalle, joka tarvitsee koulunkäynnissään säännöllistä tukea tai samanaikaisesti useita tukimuotoja. Tehostettua tukea varten on laadittava oppimissuunnitelma yhteistyössä oppilaan ja huoltajan ja tarvittaessa muun laillisen oppilaan edustajan kanssa, jollei laadintaan ole ilmeistä estettä. Tehostetun tuen aloittaminen ja järjestäminen käsitellään pedagogiseen arvioon perustuen moniammatillisesti 31 a §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitetussa oppilashuoltotyössä

Erityinen tuki muodostuu erityisopetuksesta ja muusta tämän lain mukaan annettavasta tuesta. Erityisopetus järjestetään olosuhteiden mukaan yleisopetuksen yhteydessä tai osittain tai kokonaan esimerkiksi erityisluokalla.

Nelikenttäanalyysi
Opetustoimi

Vahvuudet - hyvä koulutuksen saatavuus - pätevä henkilöstö - laadukkaat oppimisympäristöt - perusopetuksen kouluverkko vastaa 2010-luvun tarpeita - perusopetuksen ryhmäkoot alle valtakunnallisen keskiarvon - ilta- ja aamupäivätoiminnan laajuus ja hyvä saatavuus - yhteistyö koulutuksen nivelvaiheissa toimivaa - toisen asteen koulutuksen monipuolisuus	**Heikkoudet** - pitkät etäisyydet / joukkoliikenteen väheneminen / kouluverkon harveneminen - koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon huono saatavuus - opettajien koulutus ei vastaa nykypäivän haasteisiin - opinto-ohjauksen resurssien riittämättömyys - korkea-asteen koulutuksen vähäisyys (erityisesti tekninen
Mahdollisuudet - alueellinen yhteistyö - alueen elinvoimaisuus	**Uhat** - väestön väheneminen - henkilöstön ikääntyminen - pätevän henkilöstön saatavuus jatkossa vaikeutuu - yhteiskunnan arvomaailman muutos - lasten ja nuorten yleinen pahoinvoinnin lisääntyminen - terveyserojen kasvu, moniongelmaisuus - osaamisen pirstaloituminen

PERUSOPETUKSEN JA TOISEN ASTEEN KOULUTUKSEN TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

TAVOITE 1	**Oppilaitos- ja kouluverkko sopeutuu pienenevien ikäluokkien tilanteeseen**

Toimenpide 1	Esi- ja perusopetus turvataan lähipalveluna. Madalletaan esteitä käydä koulua yli kuntarajojen. Lukioverkkoa kehitetään ottaen huomioon laajempi alueellinen koulutustarve ja -tarjonta.
Vastuutahot:	Kuntien valtuustot, -hallitukset sekä opetustoimen lautakunnat
Aikataulu:	Jatkuvaa
Toimenpide 2	Koulumatkaan käytettyjen aikojen kehitystä ja koulumatkajärjestelyjä seurataan. Tavoitteena on pienten koululaisten kuljetusaikojen pitäminen kohtuullisena.
Vastuutahot:	Kuntien valtuustot, -hallitukset sekä opetustoimen lautakunnat, koulutuskuntayhtymät
Aikataulu:	Jatkuvaa
Toimenpide 3	Tuetaan lukioiden keskinäistä verkostoitumista sekä ammatillisen koulutuksen ja lukioiden alueellista yhteistyötä koulutuksen saavutettavuuden varmistamiseksi.
Vastuutahot:	Kuntien valtuustot, -hallitukset sekä opetustoimen lautakunnat, koulutuskuntayhtymät
Aikataulu:	2012-2014

TAVOITE 2	**Koulu tukee tiedollisten osaamistavoitteiden ohella entistä paremmin lapsen yleisen hyvinvoinnin, tunne-elämän, sosiaalisten taitojen sekä eettisten ja esteettisten taitojen kehitystä.** **-** koulut onnistuvat paremmin ongelmien ennaltaehkäisemisessä ja varhaisessa tunnistamisessa

Toimenpide 1	Koulujen kerhotoimintaa kehitetään.
Vastuutahot:	Kuntien sivistys/opetustoimi, järjestöt
Aikataulu:	2012-2014
Toimenpide 2	Turvataan opetus-, oppilashuolto- ja opinto-ohjauksen palveluiden korkea laatu ja ammattihenkilöstön saatavuus.
Vastuutahot:	Kunnat, SOTE kuntayhtymä ja muut koulutuksen järjestäjät
Aikataulu:	2012-2014

TAVOITE 3	**Lasten ja nuorten kouluviihtyvyys parantuu**

Toimenpide 1	Fyysisen työ- ja oppimisympäristön kehittäminen
Vastuutahot:	Kuntien tekninen - ja opetustoimi
Aikataulu:	2012-2014
Toimenpide 2	Työilmapiiriä kehitetään yhteisöllisyyttä ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia lisäävään suuntaan.
Vastuutahot:	Opettajat, koulutuksen järjestäjät, oppilaskunnat, vanhempainyhdistykset
Aikataulu:	2012-2014
Toimenpide 3	Lasten ja nuorten opiskelutaitoja vahvistetaan ja opiskeluun liittyvissä vaikeuksissa autetaan.
Vastuutahot:	Opettajat, opinto-ohjaajat, kouluterveydenhoitajat
Aikataulu:	2012-2014

6.5. Kansalaisopistot ja Ylä-Savon musiikkiopisto

Laki vapaasta sivistystyöstä määrittelee kansalaisopistoissa järjestettävän koulutuksen tavoitteeksi edistää ihmisten monipuolista kehittymistä, hyvinvointia sekä kansanvaltaisuuden, moniarvoisuuden, kestävän kehityksen, monikulttuurisuuden ja kansainvälisyyden toteutumista. Laki taiteen perusopetuksesta määrittelee taiteen perusopetuksen niin, että se on tavoitteellista tasolta toiselle etenevää ensisijaisesti lapsille ja nuorille järjestettävää eri taiteenalojen opetusta, joka samalla antaa oppilaalle valmiuksia ilmaista itseään ja hakeutua asianomaisen taiteenalan ammatilliseen ja korkea-asteen koulutukseen. Laki kuntien kulttuuritoiminnasta määrittelee myös kunnan tehtäväksi järjestää asukkaille mahdollisuuksia taiteen perusopetukseen sekä harrastusta tukevaan opetukseen taiteen eri aloilla.

Iisalmessa, Kiuruvedellä, Sonkajärvellä 50 % ja Vieremällä 70 % rehtorin työstä on kansalaisopiston hallintoa. Kiuruvedellä on kaksi päätoimista ja Iisalmessa yksi päätoiminen opettaja. Lapsia ja nuoria (alle 20 vuotta) on ollut opiskelijoina v. 2010 Iisalmessa 185, Kiuruvedellä 423, Sonkajärvellä 149 ja Vieremällä 128. Kansalaisopiston opetusta järjestetään Iisalmessa pääosin kulttuurikeskuksessa, Kiuruvedellä alakouluissa, Vanhassa kirjastossa ja lukiolla, Sonkajärvellä kirjastotalolla, kouluilla ja Sukevan kyläkeskuksella sekä Vieremällä koulukeskuksessa, alakouluissa ja Kipinässä.

Yleistä taiteen perusopetusta annetaan Iisalmessa kuvataiteessa, Kiuruvedellä kuvataiteessa, Sonkajärvellä kuvataiteessa ja Vieremällä kädentaidoissa. Käsityön yleistä taiteen perusopetusta antaa Ylä-Savon käsi- ja taideteollisuus ry Iisalmessa, Kiuruvedellä ja Sonkajärvellä. Musiikin laajaa taiteenperusopetusta annetaan kaikissa alueen kunnissa Ylä-Savon musiikkiopiston kautta. Musiikkiopiston varsinaisina oppilaina on 250 lasta ja musiikkileikkikoulussa noin 220 lasta. Lisäksi kuoroissa on edellisten lisäksi 40 - 50 lasta ja nuorta.

Kansalaisopistot tarjoavat myös muuta opetusta taito- ja taideaineissa lapsille ja nuorille. Musiikkiryhmissä on mm. soitinopetusta, bändiryhmiä, Kiuruvedellä on teini- ja tenavatähtikilpailu. Kansalaisopistoissa on lasten ja nuorten teatteri-, tanssi-, liikunta- ja kuvataideryhmiä sekä erilaisia muita trendien mukaisia harrastusryhmiä. Lisäksi järjestetään kaikille avoimia yleisötilaisuuksia, joihin voivat myös osallistua lapset perheineen. Sonkajärvellä järjestetään kesäisin Sonkajärvi Soi -musiikkileiri yhdessä Sonkajärvi Soi -yhdistyksen kanssa. Vieremällä järjestetään Vieremän kanteleyhdistyksen kanssa kanteleleiri.

Tavoitteena on, että alueen lapset ja nuoret saavat monipuolisesta opetuksesta tukea itsetunnon kehittymiseen sekä ryhmässä toimimiseen. Opetustilanteet tarjoavat kokemuksia ja elämyksiä. Kaiken opetuksen perustana on omaehtoinen itsensä kehittäminen ja kypsyminen aikuisuuteen.

Kansalaisopistot toimivat yhteistyössä kunnan eri hallintokuntien, koulujen, vanhempien, järjestöjen ja Ylä-Savon kuntien kanssa.

Nelikenttäanalyysi
Kansalais- ja musiikkiopisto

Vahvuudet	**Heikkoudet**
- opettajien ammattitaito - mahdollisuus palkata uusia nuorten kanssa työskentelemään tottuneita tuntiopettajia - tuntiperusteinen valtionosuus - yhteistyö nuorisojärjestöjen kanssa - sukupolvien kohtaaminen mahdollista oppitunneilla - joustava oppilaitosmuoto, kursseja voidaan järjestää tarpeen mukaan - ei valikoi oppilaitaan	- taloudelliset resurssit niukat - pätevien opettajien saatavuus voi olla ongelmallista - kansalaisopisto koetaan aikuisten tai vanhusten oppilaitokseksi
Mahdollisuudet	**Uhat**
- yhteistyö kansalaisopistojen ja Ylä-Savon musiikkiopiston kanssa - uusien toimintatapojen kehittäminen - monikulttuurisuuden kohtaaminen nuorisotyössä - nuoren kehittämisen tukeminen ja yhteisöllisyyteen kasvattaminen mahdollista kansalaisopistoissa	- resurssien väheneminen - vanhat toimintatavat, ei kehitetä uutta - opetuspalvelujen tarjoaminen nuorille syrjäseuduilla vähenee - nuorten passiivisuuden lisääntyminen

KANSALAISOPISTOJEN JA MUSIIKKIOPISTON TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

Tavoite 1 Tavoitetaan myös ne nuoret, jotka tarvitsevat tukea kehitykseensä

Toimenpide 1 Yhteistyötä lisätään koulujen oppilashuoltoryhmien kanssa.
Vastuutaho kansalaisopistot ja Ylä-Savon musiikkiopisto
Aikataulu 2012 - 2015
Kevät 2012:järjestetään neuvottelut joka kunnassa kansalaisopiston ja oppilashuoltoryhmien kanssa

Syksystä 2012 alkaen: toteutetaan neuvotteluissa sovitut kurssit. Keväisin järjestetään palautekeskustelut ja kokemuksien perusteella tarjontaa muutetaan tarvittaessa.

Toimenpide 2 Yhteistyö sosiaalityön ja mielenterveyspalveluja tuottavien kanssa
Aikataulu 2012 - 2015
Neuvottelut keväällä 2012 kansalaisopistojen ja SOTEn kesken mahdollisuudesta järjestää lasten ja nuorten hyvinvointia tukevia kursseja.
Toteutetaan neuvotteluissa sovitut kurssit syksystä 2012 alkaen.
Keväisin järjestetään palautekeskustelut ja kokemuksien perusteella tarjontaa muutetaan tarvittaessa.
Vastuutaho kansalaisopistot, Ylä-Savon SOTE

Toimenpide 1	Erilaisten musiikin opetusmuotojen kehittäminen

Tavoite 2.	**Musiikin harrastusmahdollisuuksia tarjotaan myös musiikkiopiston ulkopuolelle jääneille lapsille ja nuorille**

Toimenpide 1	Erilaisten musiikin opetusmuotojen kehittäminen kansalaisopistoissa
Vastuutaho	kansalaisopistot ja Ylä-Savon musiikkiopisto
Aikataulu	2012 – 2015
	Kevät 2012: musiikkiopiston ja kansalaisopistojen edustajien neuvottelut ja suunnitelmat lapsille ja nuorille järjestettävästä musiikin opetuksesta kansalaisopistoissa niille nuorille, jotka eivät ole musiikkiopistossa.
	Syksy 2012 alkaen: arvioidaan kurssien toteutus ja muokkaus palautteen perusteella.
Toimenpide 2	Yhteistyö päivähoidon ja muiden oppilaitosten kanssa
Vastuutaho	Ylä-Savon musiikkiopisto, kansalaisopistot
Aikataulu	2012 - 2015
	Kevät 2012: neuvotellaan päivähoidon kanssa mahdollisuuksista tarjota musiikkileikkikoulutoimintaa päiväkodeissa tai järjestää lasten aktivointikäyntejä päiväkodeissa. Neuvotellaan sivistyspalvelukeskuksen kanssa yhteistyöstä koululaisten iltapäiväkerhotoiminnassa.
	Syksystä 2012: toteutetaan sovitut toimenpiteet

6.6. Kulttuuri- ja kirjastopalvelut

Kulttuuri

Kunnan tehtävänä on edistää, tukea ja järjestää kulttuuritoimintaa kunnassa. Kunnan tehtävänä on myös järjestää kunnan asukkaille mahdollisuuksia taiteen perusopetukseen sekä harrastusta tukevaan opetukseen taiteen eri aloilla. Kulttuuritoiminnalla tarkoitetaan tässä laissa taiteen harjoittamista ja harrastamista, taidepalvelujen tarjontaa ja käyttöä, kotiseututyötä sekä paikallisen kulttuuriperinteen vaalimista ja edistämistä. Iisalmessa, Kiuruvedellä ja Sonkajärvellä on päätoimiset kulttuurisihteerit. Vieremällä kulttuuritoimen tehtävät ovat osa kansalaisopiston rehtorin toimenkuvaa (25 %). Iisalmessa ja Kiuruvedellä on kulttuurikeskukset, Sonkajärvellä ja Vieremällä tapahtumia järjestetään kirjastotalojen yhteydessä sekä muissa tiloissa. Tärkeitä paikkoja ovat myös museot, joiden palveluja käyttävät mm. koulut ja päivähoito. Iisalmessa, Kiuruvedellä, Sonkajärvellä ja Vieremällä on kotiseutumuseot, jotka mahdollistavat mm. tutustumisen paikalliseen perinteeseen. Lisäksi on erikoismuseoita, kuten luontomuseo, postimerkkimuseo, Juhani Ahon museo Iisalmessa sekä pullomuseo Sonkajärvellä.

Lain edellyttämää taiteen perusopetusta annetaan alueen kunnissa kansalaisopistojen, Ylä-Savon musiikkiopiston ja Ylä-Savon käsi- ja taideteollisuus ry:n toimipisteiden kautta. Lasten- ja nuortenkulttuuri kuuluu yhtenä osana kulttuuritoimen painopistealueisiin. Tavoitteena on, että alueen lapset ja nuoret saavat monipuolisia kokemuksia ja elämyksiä kulttuurin ja taiteen alalta. Kaiken toiminnan perustana on kulttuurikasvatus, jolla pyritään kas-

vattamaan lasten ja nuorten kulttuuritietoisuutta. Kulttuurikasvatus toteutetaan siten, että lapsille ja nuorille suunnattu kulttuuritarjonta on monipuolista ja eri osa-alueista koostuvaa. Kulttuuritoimi toteuttaa lasten- ja nuortentapahtumia itsenäisesti, mutta myös yhteistyössä eri järjestöjen ja hankkeiden kanssa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsille ja nuorille kohdennettuja erilaisia tapahtumia järjestetään useita vuosittain. Tapahtumat käsittävät esimerkiksi näyttelyitä, teatterivierailuja, konsertteja, työpajoja. Lisäksi järjestetään kaikille avoimia yleisötapahtumia, joihin voivat myös osallistua lapset perheineen. Kulttuuriavustuksilla tuetaan yhdistysten lasten- ja nuortenkulttuurityötä konserttien ja muiden lastentapahtumien järjestämiseksi. Pohjois-Savon alueella toimivat aluekeskukset, kuten Arkkitehtuuri- ja ympäristökulttuurikoulu Lastu tuottavat myös kulttuuripalveluja.

Kirjasto

Kirjastolain mukaan kirjasto- ja tietopalvelujen tavoitteena on edistää väestön yhtäläisiä mahdollisuuksia sivistykseen, kirjallisuuden ja taiteen harrastukseen, jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen. Kirjastotoiminnassa tavoitteena on edistää myös virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittymistä.

Kirjastojen tehtävä on tarjota lapsille ja nuorille aktiivinen, vaihtoehtoja tarjoava paikka. Samalla se on ei-muodollinen oppimistila ja kohtaamispaikka, josta omatoimisen tiedon etsinnän lisäksi voi saada osaavan henkilökunnan opastusta tiedonhallintataitoihin. Kirjastojen tehtävä on vähentää tiedollista ja sosiaalista syrjäytymistä ja eriarvoistumista. Lasten ja nuorten perinteinen lukutaito sekä media- ja informaatiolukutaito paranevat. Kirjastojen, päiväkotien ja koulujen toimiva yhteistyö tehostaa voimavarojen käyttöä ja turvaa lasten ja nuorten hyvinvointia ja tietohuoltoa.

Iisalmi, Kiuruvesi, Sonkajärvi ja Vieremä kuuluvat Ylä-Savon yhteiseen kirjastoverkko Rutakkoon. Yhteisillä lasten- ja nuorten nettisivuilla on kirjavinkkejä, jotka innostavat lapsia lukemaan ja tutustuttaa heidät omalle ikätasolleen sopivaan kirjallisuuteen. Oppilaat voivat suorittaa lukudiplomin lukemalla kirjaston suosittelemia kirjoja. Lisäksi sivuilla on kirjastonkäytön opastusta ja tapahtumakalenteri. Satutunneilla pienet lapset tutustutetaan satujen ja kertomusten maailmaan. Kirjastoissa pidetään tietokilpailuja, kirjanäyttelyitä ja yhteisiä kirjailijavierailuja. Koululaisilla on myös mahdollisuus tutustua kirjastotyöhön TET- jaksolla. Tiedonhaun ja kirjastonkäytön opetuksen sekä kirjavinkkauksen avulla lapsia kehitetään tulevaisuuden lukijoiksi. Iisalmessa, Kiuruvedellä ja Vieremällä kirjastoauto käy kouluilla, jolloin jokaisella lapsella ja nuorella on tasavertainen mahdollisuus päästä kirjastoaineiston käyttäjäksi.

Koulun ja kirjaston jatkuvaa yhteistyötä tulee kehittää suunnitelmallisesti niin, että se pystyy vastaamaan myös uusiin haasteisiin. Niihin kuuluvat informaatio- ja medialukutaito, pelilukutaito, sosiaalisen median tuntemus sekä tekijänoikeuksien tunteminen. Toiminta koulujen kanssa tuo kirjastoihin opettajien ammattitaitoa ja pedagogista näkökulmaa. Opettajat välittävät tietoa kirjastoihin, millaisia ovat koululaisten mediakäytön tiedot, taidot ja tottumukset. Kirjastojen tulee osallistua aktiivisesti koulujen vanhempainiltoihin. Kirjastojen ja koulujen pitäisi pystyä tarjoamaan palveluja niin, että ne yhä kiinnostavat ja sitouttavat lapsia ja nuoria. Keinona voisi olla se, että nuoret ja lapset otetaan mukaan palveluiden ja tilojen suunnitteluun ja toteuttamiseen. Kirjastojen ja koulujen henkilökunnalle tulisi järjestää yhteistä koulutusta, jotta uusi media pysyttäisiin siirtämään opetukseen ja osaksi kirjastojen palveluita ja osaamista.

Kirjastojen tulisi tehdä yhteistyötä myös nuoriso- ja kulttuuritoimen kanssa. Kirjaston toimintaa (musiikkia, kirjallisuutta) vietäisiin nuorisotiloihin tms. yhteistoimintaa. Kulttuuritoimen kanssa jatketaan yhteisiä kirjallisuusvierailuja. Kirjaston tulee huomioida kokoelmissaan kansalaisopiston tarjoama opetus. Kirjaston tulee tarjota tiloja entistä enemmän lasten ja nuorten tapahtumiin – ei vain kirjaston järjestämiin.

Nelikenttäanalyysi
Kulttuuri- ja kirjastopalvelut

Vahvuudet - ammattitaito - vahva kulttuuriperintö ja –perinteet - vireitä kulttuurialan yhdistyksiä ja toimijoita - yhteistyö järjestöjen ja kirjaston kanssa - kirjaston maksuttomuus - Ylä-Savon kirjastoverkko Rutakko - kirjastoauto haja-asutusalueilla	**Heikkoudet** - kirjailijavierailuja hankala toteuttaa vähäisten resurssien vuoksi - uudet aineistomuodot - pystytäänkö vastaamaan sosiaalisen median tuomiin haasteisiin - yhteistyön vähäisyys kulttuurialan aluekeskuksen kanssa - monikulttuurisuuden huomioiminen - järjestöavustusten vähäiset määrärahat
Mahdollisuudet - yhteistyö eri toimijoiden kanssa (kirjasto, taide ja kulttuuri) - erikoisosaaminen - kaunokirjallisuuden kokoelmat ainutlaatuiset (ei muita vastaavia) - sosiaalisen median käyttö kirjasto- ja kulttuuripalvelujen markkinoinnissa ja kirjallisuuden harrastuksen edistämisessä - kulttuurikasvatus ja hyvinvointi - uusien toimintatapojen kehittäminen	**Uhat** - resurssien väheneminen - kiinnostus lukemiseen vähenee - kilpailu vapaa-ajan käytöstä - henkilöstön vähyys - vanhat toimintatavat, ei kehitetä uutta - kylien kulttuuripalvelujen saatavuus - osallistumisen vähentyminen - yhdistysten aktiivisten toimijoiden vähentyminen

KULTTUURI- JA KIRJASTOPALVELUJEN TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

Tavoite 1	**Lasten ja nuorten hyvinvointia edistetään monipuolisten kulttuuri- ja kirjastopalvelujen avulla**
Toimenpide 1	Laadukkaiden ja monipuolisten palvelujen takaaminen kunnissa: riittävät määrärahat ja resurssit
Vastuutaho	Kuntien valtuustot ja lautakunnat, johtavat viranhaltijat
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 2	Kirjastossa järjestetään lapsille ja nuorille kohdistettuja tapahtumia
Vastuutaho	Kirjastot
Yhteistyökumppanit	Koulut, nuorisotoimet, kulttuuritoimet, järjestöt
Aikataulu	2012-2014

Toimenpide 3	Kulttuurin aluekeskusten tuottamien palveluiden saaminen alueelle (kuten taidemuseo, valokuvakeskus jne.)
Vastuutaho	kulttuuritoimet
Yhteistyökumppanit	Aluekeskukset
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 4	Tapahtumien ja näyttelyiden hankinta sekä yhteiset kehittämishankkeet yhteistoiminta-alueen kulttuuripalvelujen kanssa
Vastuutaho	Kulttuuritoimet
yhteistyökumppanit	Kirjastot, järjestöt, seurakunnat, yritykset sponsorina jne.
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 5	Verkostoituminen: kartoitetaan yhteistyökumppanit ja tehdään yhteistyötä
Vastuutaho	Kulttuuritoimet, kirjastot
Yhteistyökumppanit	Koulut, päiväkodit, nuorisotoimi, järjestöt
aikataulu	2012-2014

Tavoite 2	**Kirjasto- ja kulttuuripalvelut vastaavat lasten ja nuorten toiveita. Kulttuuri- ja kirjastopalvelut saadaan lähipalveluina.**

Toimenpide 1	Lapset ja nuoret ovat mukana suunnittelemassa kulttuuritapahtumia sekä osallistuvat kirjastotoiminnan suunnitteluun ja aineiston valintatyöhön.
Vastuutaho	Kirjastot, Kulttuuritoimet
Yhteistyökumppanit	Koulut, kulttuuriyhdyshenkilöt, päiväkodit, nuorisotoimi
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 2	Kirjastoissa tehdään lapsille suunnattu markkinointisuunnitelma
Vastuutaho	Kirjastot
Yhteistyökumppanit	
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 3	Kulttuuritarjontaa viedään kylille, kouluihin ja päiväkoteihin
Vastuutaho	Kulttuuritoimet
Yhteistyökumppanit	Koulut, päiväkodit, kyläyhdistykset
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 4	Taataan laadukkaat kirjastoautopalvelut haja-asutusseuduille
Vastuutaho	Kirjastot
Yhteistyökumppanit	Koulut
Aikataulu	2012-2014

Tavoite 3	**Lapset ja nuoret ovat tottuneita ja aktiivisia kirjaston käyttäjiä**

Toimenpide 1	Turvataan kirjaston kokoelmien monipuolinen uudistuminen
Vastuutaho	Kunnat, kirjastot,

Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 2	Lapsille ja nuorille annetaan säännöllisesti kirjastonkäytön opetusta
Vastuutaho	Kirjastot
Yhteistyökumppanit	Koulut, päiväkodit, kodit
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 3	Hyödynnetään kirjastohenkilökunnan erityisosaamista ja vinkataan aineistoja kirjastossa, kouluilla ja sosiaalisessa mediassa. Satutunnit pidetään kirjastoissa ja kirjastoautossa.
Vastuutaho	Kirjastot
Yhteistyökumppanit	Koulut, päiväkodit, perhepäivähoitajat, sosiaalinen media
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 4	Kirjaston luku- ja kirjallisuusdiplomeja suoritetaan säännöllisesti. Kirjasto laatii valmiit lukulistat
Vastuutaho	Kirjastot
Yhteistyökumppanit	Koulut
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 5	Kirjastossa järjestetään vanhempainiltoja, joissa lukemiseen innostamisesta tiedotetaan koteihin.
Vastuutaho	Kirjastot
Yhteistyökumppanit	Koulut
Aikataulu	2012-2014

Tavoite 4	**Lapset oppivat tuntemaan omaa kulttuuriperintöään ja juuriaan mm. alueen museoissa**

Toimenpide 1	Ylä-Savon museoiden yhteinen markkinointi
Vastuutaho	Kulttuuritoimet, alueen museot
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 2	Vanhempien ja koulujen aktivointi
Vastuutaho	Kulttuuritoimet
Yhteistyökumppanit	Koulut
Aikataulu	2012-2014
Toimenpide 3	Opetuspakettien luominen lapsille ja nuorille
Vastuutaho	kulttuuritoimet, alueen museot
Yhteistyökumppanit	Koulut
Aikataulut	2012-2014

6.7. Yhdyskuntasuunnittelu

Lasten ja nuorten osallistuminen oman elinympäristönsä suunnitteluun

Lasten ja nuorten osallistuminen oman elinympäristönsä suunnitteluun on vähäistä. Kyselyistä käy ilmi, että nuoret eivät tiedä osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksistaan eivätkä koe heidän mielipiteitään arvostettavan. Iisalmessa on toteutettu nuorten elinympäristön kokemuksista kysely vuonna 2004. Joissakin kaavahankkeissa on alueen koululaisilta kyselty mielipiteitä esimerkiksi kouluympäristönsä suunnittelusta ja heidän kokemuksistaan arkipäivänsä sujuvuudesta rakennetussa ympäristössä. Lisäksi on yläasteikäisille käyty kertomassa kaavoituksesta ja omista vaikutusmahdollisuuksista siinä. Yleisesti ottaen voidaan kuitenkin todeta, että osallisuuden edistäminen on ollut satunnaista eri kunnissa ja se on ollut riippuvaista suunnittelijoiden ja virkamiesten intresseistä.

Ympäristön terveellisyys ja turvallisuus

Ylä-Savo koetaan yleisesti turvalliseksi ja rauhalliseksi kasvuympäristöksi. Yhteisöllisyys kuuluu elämänmenoon ja sosiaalinen kontrolli toimii. Taajamissa on kuitenkin alueita, jotka ovat levottomia ja joihin kohdistuu ilkivaltaa. Poliisin puuttuminen maaseututaajamista on voimistanut ilmiötä. Kohteita on pyritty rauhoittamaan asentamalla valvontakameroita. Taajamissa on myös lasten ja nuorten mielestä pelottavia paikkoja. Osa iisalmelaisista nuorista pitää turvattomina Pöllösenlahtea, rautatieasemaa, keskustaa, linja-autoasemaa ja torin seutua. Toiselle nuorelle turvaton paikka voi kuitenkin toiselle olla mieluinen kaverien kohtaamispaikka. Kaupungissa tarvitaan siis erilaisia nuorten kokoontumispaikkoja. Iisalmi koetaan toisaalta turvallisena, toisaalta tuodaan esille myös väkivalta. Liikenneturvakyselyissä lapset ovat nimenneet pelottaviksi asioiksi koulumatkalla mm. pimeyden (valaistuksen puute), kaatumisen (liukkaus, auraamattomat tiet), humalaiset ja irtokoirat.

Tapaturmista ja väkivallasta aiheutuvat loukkaantumiset ovat merkittävä, huomiota vaativa asia: vuosina 2004–2008 oli hoitojaksoja alle 24-vuotiailla Iisalmessa 430, Kiuruvedellä 177, Sonkajärvellä 112 ja Vieremällä 76, ja niiden kustannukset olivat yhteensä noin 4,6 milj. €. Kaatumiset ja putoamiset tapahtuvat yleisimmin kodin ja vapaa-ajan piirissä ja johtavat sairaalahoitoon. Hukkumiset ovat pienillä lapsilla yleisempiä kuin nuorilla, joilla hukkuminen liittyy usein riskikäyttäytymiseen. Kouluissa, päiväkodeissa, nuoriso- ja liikuntatiloissa ja – alueilla sattuneista tapaturmista ei ole tilastoitua tietoa.

Liikennevahingot ovat Pohjois-Savossa yleisin lasten ja nuorten tapaturmaisten kuolemien syy. Loukkaantuminen liikenneonnettomuuksissa lisääntyy itsenäisen liikkumisen alkaessa. Kuuteen ikävuoteen saakka loukkaantumiset sattuvat pääasiassa jalan kulkeville lapsille, seitsemän ikävuoden jälkeen lisääntyvät onnettomuudet pyöräilijänä ja viidentoista ikävuoden jälkeen mopoilijana. Autolla tapahtuvat onnettomuudet nousevat 16 ikävuoden jälkeen merkittäväksi. Mopo-onnettomuudet ja niissä loukkaantuneiden määrä on kasvanut valtakunnallisesti räjähdysmäisesti ja Pohjois-Savossakin merkittävästi.

Henkilövahinko-onnettomuuksia tapahtui vuosina 2002–2009 suhteellisesti eniten Sonkajärvellä (197 /100 000 asukasta) ja Vieremällä (132). Iisalmessa (110) ja Kiuruvedellä

(99) onnettomuuksia tapahtui suhteellisesti vähemmän kuin Itä-Suomen läänissä tai koko maassa keskimäärin.

Koulumatkojen turvallisuutta on selvitetty koululiitu-menetelmällä. Riskiluvuiltaan vaarallisimpia tieosuuksia ovat valta- ja kantatiet, joilta puuttuu kevyen liikenteen väylä, sekä muut päätiet. Taajamissa on myös korkean riskiluvun katuosuuksia. Liikenneturvallisuusohjelmissa on kartoitettu liikenteelliset ongelmakohdat. Puutteita korjataan ohjelman mukaisesti valaistusta parantamalla, kevyenliikenteen väyliä rakentamalla ja näkemiä parantamalla. Yleensä asuinalueilta on hyvät kevyen liikenteen yhteydet keskustoihin, puistoihin ja vapaa-ajan alueisiin. Iisalmessa on kartoitettu kahden koulun lähiympäristön vaaranpaikkoja ja laadittu koulun liikenneturvallisuussuunnitelma.

Koululaiskyselyssä pidettiin koulumatkojen pelottavina asioina mm. isompia oppilaita, taksin ylinopeutta ja linja-auton ojaan ajamista. Sonkajärvellä ongelmallisina pidettiin ylinopeuksia, piittaamattomuutta ja mopoilijoita ja toivottiin asennekasvatusta mopoilijoille ja autoilijoille sekä valvonnan lisäämistä ja liikenneopetusta kouluihin.

Nuorilla merkittävä onnettomuuksia lisäävä tekijä on **riskikäyttäytyminen.** Piittaamattomuus liikenteessä näkyy lapsia pelottavana kaahailuna. Kiusallisen häiritseväksi ilmiöksi on levinnyt holtiton moporalli taajamissa. Välinpitämätön suhtautuminen liikenneturvallisuuteen lisääntyy yläkouluun siirryttäessä ja liikenneturvavälineiden (kypärä, heijastin) käyttö vähenee. Ala- ja yläkoululaisilla on puutteita myös polkupyörän valojen käytössä. Lasten asenteita muokkaa merkittävästi aikuisten antama esimerkki. Liikenneturvallisuustyön haastavin osa-alue on liikennekasvatus ja – valistus.

Ympäristöjen monipuolisuus, laatu ja viihtyisyys

Ylä-Savossa luonto on lähellä kaikkialla ja se tarjoaa virkistystä ja luonnonläheisiä harrastusmahdollisuuksia. Puistoja, virkistysalueita ja ulkoilualueita on taajamissa riittävästi. Asuntoalueet liittyvät viheralueverkostoon, joiden kevyen liikenteen väylät johtavat keskustaan, ulkoilualueille ja virkistysreiteille. Iisalmessa on osana yleiskaavoitusta toteutettu viheraluejärjestelmä. Keskusta-alueiden rannat on kaavoitettu pääasiallisesti julkiseen virkistyskäyttöön. Puistoalueille on rakennettu kattavasti leikkikenttiä asuntoalueittain (Iisalmessa 37, Kiuruvedellä 11, Sonkajärvellä 6, Vieremällä 6). Leikkikenttien määrää joudutaan tulevaisuudessa harkitsemaan kiristyneiden turvallisuustasovaatimusten ja niiden myötä kohonneiden kustannusten vuoksi. Ympäristön esteettömyyttä on edistetty erilaisten hankkeiden ja eri toimijoiden yhteistyönä.

Nuorten suosimiksi kokoontumispaikoiksi valikoituvat tietyt alueet taajamissa: nuorisotalo, ranta-alueet, tori, liikunta-alue tai muu taajaman keskeinen alue. Kunnissa on kehitetty keskustoja ja parannettu viihtyisyyttä kunnostamalla keskeisiä julkisia alueita. Iisalmessa on käynnissä ydinkeskustan kehittämishanke. Nuoret pitävät tärkeinä taajamassa paikkoja, jotka erottuvat ja ovat omaleimaisia: tori, keskeiset hoidetut puistot, ranta-alueet, kirkon ympäristöt. Iisalmessa nuoret toivovat lisää nuorille tarkoitettuja vapaa-ajan viettopaikkoja, kahvilaa ja kävelykatua.

Iisalmea nuoret pitävät luonnonläheisenä, rauhallisena ja turvallisena alueena, joka on mittakaavaltaan inhimillinen. Puistot ovat viihtyisiä ja julkiset ulkotilat hyvin hoidettuja. Negatiivisia asioita ovat mm. pieni paikka, ei tapahtumia ja vähäiset palvelut. Kiuruvedellä viihtyisinä asioina pidetään viheralueita, siisteyttä, riittävää asumisväljyyttä, kirkon ympä-

ristöä ja ranta-alueita. Kunnostusta kaipaavia alueita ovat rautatieaseman alue, koulut, linja-autoaseman ympäristö ja Savikon suora. Sonkajärvellä tärkeitä paikkoja ovat kirkon ympäristö, koulukeskus ja liikunta-alue, kirjasto ja puistoalueet.

Asuminen
Ylä-Savon kaupungit ja taajamat ovat pieniä ja mittakaavaltaan inhimillisiä asuinympäristöjä. Asutus on harvaa. Asukastiheys on Iisalmessa 29 henkilöä/maa-km², Kiuruvedellä 7, Sonkajärvellä 3,2 ja Vieremällä 4,3. Pohjois-Savossa vastaava luku on 14,8. Kiuruvetisistä ja sonkajärvisistä asuu haja-alueella hieman yli puolet asukkaista ja vieremäläisistä 60 %.

Asuntokunnan keskikoko on Iisalmessa 2,03, Kiuruvedellä 2,13 henkilöä, Sonkajärvellä 2,16 ja Vieremällä 2,31.

Kiuruvedellä, Sonkajärvellä ja Vieremällä pääosa asunnoista on pientaloja (61–73 %). Suurin kysyntä pientalojen rakennuspaikoista kohdistuu haja-alueelle lähelle taajamia. Iisalmessa on eniten kerrostaloasuntoja (43 %). Ahtaasti asuvia (yli 1 henk./huone) lapsiasuntokuntia on kunnissa noin kolmannes. Asuntojen varustetason puutteellisuudesta lapsiasuntokuntien osalta ei ole saatavissa tietoa. Vuokra-asuntopulaa ei ole eikä kiireellisesti asuntoa jonottavia lapsiasuntokuntia ole tiedossa.

Toimitilat
Kunnissa on riittävästi **päiväkotitiloja**. Iisalmessa on 11 päiväkotia, Kiuruvedellä 3, Sonkajärvellä 2 ja Vieremällä 1. Lisäksi on ryhmäperhepäiväkoteja, koululaisten aamu- ja iltapäivätoiminnan tiloja ja avoimen päiväkodin tiloja. Tilojen käyttökelpoisuus vaihtelee riippuen päiväkodin rakentamis- ja peruskorjausten ajankohdasta.

Taajamien koulukeskuksissa ovat **ala- ja yläkoulut sekä lukiot**. Kyläkouluja on lakkautettu viime vuosina useita, ja niitä on toiminnassa vielä 14 (Iisalmi 6, Kiuruvesi 4, Sonkajärvi 1 ja Vieremä 3). Kyläkoulujen väheneminen ja keskittäminen lisää monien koululaisten koulumatkan pituutta, mikä rasittaa etenkin pienimpiä koululaisia. Mikäli kyläläiset voivat ottaa lakkautetun koulun omaan käyttöön, säilyvät kokoontumis- ja harrastetilat kylällä.

Nuorisotilat ovat vilkkaassa käytössä. Kiuruvedellä ja Sonkajärvellä nuorisotilat liittyvät liikunta-alueeseen, mistä on synergiahyötyjä toiminnoissa. Iisalmessa on toivottu nuorisokahvilaa. Myös seurakunnilla on nuorisotoimintaan liittyviä tiloja ja leirikeskuksia.

Liikuntatilat ja -alueet ovat kunnissa hyvät ja tarjolla on runsaasti liikunnallisia harrastusmahdollisuuksia. Sisätilojen lisäksi virkistystarpeita palvelevat liikunta-alueiden urheilu- ja pelikentät sekä pururadat, laajat latuverkot, uimarannat, vene- ja kanoottireitit ja retkeilyreitit. Näistä osa palvelee myös kylillä asuvia lapsia ja nuoria. Koulujen pihoille on perustettu lähiliikuntapaikkoja. Palveluja käytetään seudullisesti, mm. uimahallien, jalkapallon ym. erikoisharrastetilojen osalta.

Monissa lasten ja nuorten käyttämissä tiloissa on fyysisiä puutteita ja sisäilmaongelmia. Yli puolet 8.-9. luokan oppilaista pitää koulun fyysisiä työoloja puutteellisina. Koululaisten terveyskyselyssä nousivat myös esille heikot opiskeluolosuhteet: huono ilmanvaihto, sopimaton lämpötila ja epämukavat kalusteet. Rakennusten fyysistä kuntoa on kunnissa tutkittu kuntotutkimuksin ja havaittuja vaurioita on korjattu ja korjaustarpeita ajoitettu tuleville vuo-

sille. Sisäilman laatua on tutkittu vaihtelevasti. Selvittämisen arvoisia asioita ovat mm. sisätilojen melutasot ja turvallisuus sekä kiinteistöhuollon resurssit.

Taajamissa lapsille ja nuorille on harrastusmahdollisuuksia ja -tiloja tarjolla runsaasti. Kylien lapset ovat eriarvoisessa asemassa. Monet harrastukset jäävät kylällä asuvan lapsen tai nuoren ulottumattomiin pitkien etäisyyksien ja kuljetusvaikeuksien vuoksi.

Nelikenttäanalyysi
Yhdyskuntasuunnittelu

Yhdyskuntasuunnittelu Vahvuudet - lapsilla ja nuorilla on tietoisuus oman elinympäristönsä tilasta - vapaa-ajan viettopaikkoja sekä liikuntatiloja kaikissa kunnissa lapsille ja nuorille järjestöjen ja kunnan ylläpitäminä - puhdas luonto - inhimillinen, turvallinen, terveellinen ja viihtyisä kasvuympäristö - taajamissa paljon virkistys- ja ulkoilualueita - leikkikenttiä taajamissa ja koulujen piha-alueilla	**Heikkoudet** - lasten ja nuorten omat tarpeet eivät kohtaa ympäristö- ja tilasuunnittelun prosesseja sekä päätöksentekoa - rakennetut tilat eivät palvele kaikkia ryhmiä - koulujen ja päiväkotien rakenteissa ja sisäilman laadussa puutteita - vapaa-ajanviettopaikkoja syrjäytymisuhan alla oleville nuorille vähän - leikkikenttien varustetasossa puutteita - haja-alueen lapsilla vähän rakennettuja vapaa-ajanviettopaikkoja - puutteet kevyen liikenteen verkostoissa - ahtaasti asuvia lapsiasuntokuntia noin kolmannes
Mahdollisuudet - lapsilla ja nuorilla potentiaalia vaikuttaa oman toimintaympäristönsä suunnitteluun - lasten ja nuorten käyttämien tilojen ja ympäristön turvallisuuden parantaminen - asuntokannan parantaminen ja ahtaan asumisen vähentäminen - seudullisuuden hyödyntäminen ympäristö- ja tilasuunnittelussa - toiminnallisen henkilöstön osaamisen hyödyntäminen alue-, ympäristö- ja tilasuunnittelussa	**Uhat** - lapsia ja nuoria ei saada mukaan alueiden, ympäristön ja tilojen suunnitteluun - koulu- ja päiväkotitilojen rakenne ja sisäilmaongelmat pahenevat - rakennettu vapaa-ajan ympäristö rapistuu - liikennevahingot lisääntyvät

YHDYSKUNTASUUNNITTELUN TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

TAVOITE 1	**Lapset ja nuoret otetaan mukaan kunnassa tapahtuvaan ympäristösuunnitteluun ja rakentamiseen. Vuorovaikutusta ja osallistumista suunnitteluprosesseihin edistetään.**

Toimenpide 1	Jokaisen suunnitteluhankkeen yhteydessä arvioidaan tarve ja keinot osallisuuden toteuttamiseksi.
Vastuutahot:	Kunnat, erilaiset järjestöt
Aikataulu:	Jatkuvaa
Toimenpide 2	Lasten ja nuorten näkökulma ja osallisuus otetaan osaksi poliittista päätöksentekoa.
Vastuutahot:	Kunnat, poliittiset toimijat

Yhteistyötaho	Nuorten vaikuttajaryhmät: esim. nuorisovaltuusto, oppilaskunnat, tukioppilaat
Aikataulu:	Jatkuvaa
Toimenpide 3	Lasten ja nuorten osallisuutta edistetään sekä ympäristötietoisuus otetaan osaksi eri kouluasteiden opetussuunnitelmia.
Vastuutahot:	Kuntien hallintokunnat, oppilaitokset
Aikataulu:	Jatkuvaa

TAVOITE 2	**Koulujen ja päiväkotikiinteistöjen kunto ja sisäilma vastaavat lasten ja nuorten terveelliseltä toimintaympäristöltä edellyttämää tasoa**

Toimenpide 1	Tehdään sisäilma- ja kuntokartoitukset kaikkiin koulu- ja päiväkotirakennuksiin
Vastuutahot:	Kunnat/ tilahallinto, koulut, päiväkodit
Aikataulu:	2011 - 2015
Toimenpide 2	Kunnostetaan koulu- ja päiväkotitilat kiireellisyysjärjestyksessä
Vastuutahot	Kunnat, ELY- keskus, Aluehallintovirasto
Aikataulu	2012 - 2020
Toimenpide 3	Rakennetaan tarvittavat uudet toimitilat
Vastuutaho	Kunnat, ELY- keskus, Aluehallintovirasto
Aikataulu	2012 - 2020

TAVOITE 3	**Vapaa-ajanviettopaikat, virkistysalueet ja tilat vastaavat lasten ja nuorten tarpeita sekä taajamissa että haja-asutusalueella.**

Toimenpide 1	Kartoitetaan vapaa-ajanviettopaikat, virkistysalueet ja tilat sekä arvioidaan kuinka ne palvelevat erilaisten ryhmien tarpeita.
Vastuutaho	Kunnat,
Yhteistyötahot	Erilaiset järjestöt, kyläyhdistykset
Aikataulu	2012 – 2013
Toimenpide 2	Turvataan lähialueiden vapaa-ajanviettotilojen, virkistysalueiden ja lähiliikunta-alueiden säilyminen ja kunnossapito. Selvitetään mahdollisuus seudullisiin investointeihin erikoistoiminnoissa.
Vastuutaho	Kunnat
Yhteistyötahot	Erilaiset järjestöt, kyläyhdistykset
Aikataulu	2012 - 2015
Toimenpide 3	Kartoitetaan haja-alueen koulujen ja lähialueiden liikenneturvallisuuteen liittyvät riskit ja tehdään tarvittavat korjaustoimenpiteet
Vastuutaho	Liikenneturvallisuustyöryhmät, kunnat, koulut, tekninen toimi
Aikataulu	2012 - 2013

Toimenpide 4	Kunnostetaan haja-alueen koulujen piha-alueet - Iisalmessa ylläpidosta huolehtiminen - Kiuruvedellä Luupuveden, Lahnajoen ja Kalliokylän alakoulut
Vastuutaho	Kuntien tekninen toimi, koulut, tilahallinto
Aikataulu	2012 - 2015

TAVOITE 4	**Lasten ja nuorten toimintaympäristön turvallisuus parantuu**

Toimenpide 1	Kartoitetaan turvattomiksi koetut paikat.
Vastuutaho	Kunnat, erilaiset järjestöt
Aikataulu	2012-2013
Toimenpide 2	Rakennetaan kevyen liikenteen väylät kokoojakaduille
Vastuutahot:	Kunnat, ELY- keskus
Aikataulu:	2011 - 2020
Toimenpide 3	Laaditaan kouluille ja päiväkodeille liikenneturvallisuussuunnitelmat ja siihen liittyvää asennekasvatusta edistetään
Vastuutahot:	Liikenneturvallisuustyöryhmät, koulut ja päiväkodit
Aikataulu:	2012 - 2013
Toimenpide 4	Korjataan koululaiskyselyissä esille tulleet ongelmakohteet
Vastuutahot:	Oppilaitokset, kunnat
Aikataulu:	Jatkuvaa

6.8. Liikuntapalvelut

Kuntien liikuntapalvelut

Sosiaali- ja terveysministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön, liikenne- ja viestintäministeriön, ympäristöministeriön sekä Suomen Kuntaliiton yhteistyönä on Terveyttä edistävän liikunnan neuvottelukunnan asettamassa kuntatyöryhmässä laadittu kuntia varten suositukset liikunnan edistämisestä. Suositusten tavoitteena on kannustaa kuntia tekemään liikunnasta keskeinen strateginen valinta. Suositusten avulla on haluttu tukea liikuntatoimen, sosiaali- ja terveystoimen, opetustoimen, nuorisotoimen, kulttuuri- ja kirjastotoimen, teknisen toimen, ympäristötoimen ja kaavoituksen johtoa ja tarjota ideoita edellytysten luomiseksi erityisesti terveyttä edistävän liikunnan kannalta.

Kuntien liikuntapalvelujen tehtävänä on edistää kuntalaisten hyvinvointia ja terveyttä luomalla edellytyksiä liikunta- ja urheilutoiminnalle. Liikuntapalveluiden tarkoituksena on lasten ja nuorten osalta tukea heidän kasvuaan ja kehitystään liikunnan avulla. Liikuntalain (1054/1998, 2 §) mukaan kuntien on luotava edellytyksiä kuntalaisten liikunnalle kehittämällä paikallista ja alueellista yhteistyötä sekä terveyttä edistävää liikuntaa, tukemalla kan-

salaistoimintaa, tarjoamalla liikuntapaikkoja sekä järjestämällä liikuntaa ottaen huomioon myös erityisryhmät.

Kuntien liikuntapalvelut huolehtivat liikuntapaikkojen ja -alueiden hoidosta ja kunnossapidosta, myös koulu- ja päivähoitoliikunnan olosuhteitten osalta. Seudullisina liikuntapaikkoina ovat ulkoilu- ja venereitit, Iisalmen ja Kiuruveden uimahallit, moottorikelkkareitit, ratsastustallit, Hanhilammen ampumarata, Ahmon golfkenttä, Paloisvuoren laskettelurinne ja Paloisvuoren hiihdon ensilumenlenkki, Kiuruveden ja Iisalmen keilahallit sekä Kiuruveden, Sonkajärven ja Iisalmen jäähallit. Liikuntajärjestöjen osallistuminen liikuntapaikkojen hoitoon on merkittävä. Liikuntatilojen- ja alueiden käyttö on koululaisille ilmaista uimahalleja lukuun ottamatta. Lapsille ja nuorille on tilojen ja alueiden käyttö joko ilmaista tai käyttömaksut ovat edullisimpia. Iisalmessa yläkoululaisten omatoimista liikkumista tuetaan Sporttaritoiminnassa (liikkuva iltapäivätoiminta) ilmaisilla ja edullisilla liikuntapaikkakäynneillä. Vieremällä alle 16-vuotiaille kaikkien liikuntapaikkojen käyttö on ilmaista.

Iisalmessa ja Kiuruvedellä ovat alueen uimahallit. Molemmissa vastataan päiväkotien ja alakoulujen uimaopetuksesta. Vauvauintia järjestetään Iisalmen uimahallissa. Vieremällä liikuntatoimi kustantaa koululaisten uimakoulukuljetukset Iisalmeen/Kiuruvedelle ja osallistuu alle 8-vuotiaiden uimakoulumaksuihin. Uimahallit keräävät Iisalmessa ja Kiuruvedellä eniten lapsia ja nuoria liikunnan pariin, Sonkajärvellä jäähalli ja liikuntahalli ja Vieremällä puolestaan liikuntahalli ovat lasten ja nuorten suosiossa.

Järjestötoiminta

Liikuntajärjestöt ja muut kolmannen sektorin toimijat liikuttavat eniten lapsia ja nuoria. Kuntien toiminta-avustusta saavia liikuntajärjestöjä on yhteensä 56; Iisalmessa 39, Kiuruvedellä 11, Sonkajärvellä 5 ja Vieremällä 7. Yhdistystoimintaa tuetaan liikunta-avustussäännön mukaisesti. Kunnissa on laskettu toiminta-avustusten perusteella liikuntajärjestöjen jäseninä olevan yhteensä yli 5000 alle 18-vuotiasta (Iisalmi 3500, Kiuruvesi 750, Sonkajärvi 600, Vieremä 400). Yhtenä tärkeänä avustusten myöntämiskriteerinä liikuntajärjestöille on kaikissa kunnissa lasten ja nuorten määrä ja toiminnan laatu. Kunnat pitävät yllä omien kuntiensa osalta järjestörekisteriä. Kuntien osalta **käyttömaksut** liikuntajärjestöille ja muille käyttäjille ovat valtakunnallisesti vertaillen edullisia.

Erityisryhmien liikuntapalvelut

Kiuruvedellä on oma erityisryhmien liikunnanohjaaja, Iisalmessa ja Vieremällä erityisryhmien liikuntaa tuotetaan sekä omana työnä että ostopalveluina. Kiuruvedellä erityisliikunnassa painotetaan lapsille suunnattua toimintaa, Iisalmessa ja Vieremällä lasten ja nuorten osalta toiminta on vähäistä, Sonkajärvellä ei liikuntapalveluja erityisryhmille järjestetä.

Sporttaritoiminta

Iisalmessa käynnistyi vuonna 2004 Sporttari - liikkuva Iltapäivätoiminta aluksi Itä-Suomen lääninhallituksen tukemana. Toiminta jakaantuu kohderyhmiltään 1-6 luokkalaisiin ja 7-9 luokkalaisiin ja sitä toteutetaan yhteistyössä Iisalmelaisten peruskoulujen, vapaa-aikapalvelukeskuksen ja järjestöjen kanssa. Sporttaritoiminnalla on saatu hyviä tuloksia vähän liikkuvien lasten ja nuorten liikuntakäyttäytymisessä. Toiminta jatkuu vapaa-aikapalvelukeskuksen omana rahoituksena.

Nelikenttäanalyysi
Liikuntapalvelut

Vahvuudet - liikunnan ennaltaehkäisevä vaikutus - edulliset maksut tilojen- ja alueiden käytöstä - liikuntapaikkojen monipuolisuus - kaikissa kunnissa liikunnasta vastaava viranhaltija - lasten erityisliikunta (Kiuruvesi) - luonnon läheisyys - vahva järjestökenttä	**Heikkoudet** - liikuntatoimen määrärahat, henkilöstöresurssit ja vähäiset avustusmäärärahat järjestöille - liikuntapalvelujen yhteinen markkinointi ja tiedotus - lasten erityisliikuntamahdollisuudet (muut kuin Kiuruvesi)
Mahdollisuudet - yhteistyömahdollisuus kuntien kesken - moniammatillinen yhteistyö - uuden teknologian hyödyntäminen - lähiympäristö liikuntaa tukevaksi, lähiliikuntapaikkojen kehittäminen - yhteistyön lisääminen SOTE:n kanssa terveyden edistämisessä	**Uhat** - resurssien väheneminen - lasten ja nuorten osuus väestöstä vähenee, kasvaako kysyntä? - vanhoihin toimintatapoihin jääminen, ei kehitetä uutta/ajanmukaista toimintaa - pitkät kulkuyhteydet harrastuksiin - vähän liikkuvien lasten ja nuorten osuus lisääntyy (ruutuajan lisääntyminen) - vapaaehtoistyö järjestöissä vähenee

LIIKUNTAPALVEUJEN TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

Tavoite 1	**Huomioidaan sosiaali- ja terveysministeriön suositukset liikunnan edistämiseksi kunnissa**

Toimenpide 1	Yhteistyön lisääminen eri toimialojen kesken
Vastuutaho	Liikuntatoimet
Yhteistyötahot	Eri hallintokunnat ja järjestöt
Aikataulu	2012-2015

Tavoite 2	**Vähän liikkuville lapsille ja nuorille tarjotaan mahdollisuuksia liikunnan harrastamiseen huomioiden etenkin ns. nivelvaiheet**

Toimenpide 1	Virikkeellisen liikkumisympäristön kehittäminen (koulut, päiväkodit, lähiliikunta-alueet)
Vastuutaho	Kuntien liikunta-, sivistys- ja tekniset toimet
Yhteistyötahot	Järjestöt ja muut toimijat
Aikataulu	Kuntien investointiohjelmat 2012 -2015

Toimenpide 2	Liikuntailtapäiväkerhotoiminnan järjestäminen huomioiden koulun aloittaminen, ala-asteelta yläasteelle ja ylä-asteelta lukioon siirty-

	minen, järjestetään matalankynnyksen liikuntaryhmiä ja tapahtumia
Vastuutaho	Kuntien liikunta- ja sivistystoimet
Yhteistyötahot	Järjestöt ja muut toimijat
Aikataulu	2012-2015

Toimenpide 3	Järjestöjen tuottamien liikuntapalvelujen tukeminen yhteistyöllä, toiminta-avustuksilla ja edullisilla käyttömaksuilla
Vastuutaho	Kuntien liikuntatoimet ja luottamushenkilöt
Yhteistyötahot	Järjestöt
Aikataulu	2012-2015

Tavoite 3	**Erityislapsille on tarjolla heidän tarpeitaan vastaavia liikuntaryhmiä paikallisesti ja alueellisesti**

Toimenpide 1	Erityislasten määrän ja tarpeitten kartoittaminen
Vastuutaho	Kuntien liikuntatoimet
Yhteistyötahot	Oppilaitokset ja järjestöt
Aikataulu	2012-2013

Toimenpide 2	Yhteistyö kuntien kesken (työryhmän perustaminen, erityisryhmien liikunnanohjausresurssien lisääminen/erityisryhmien liikunnanohjaan palkkaaminen)
Vastuutaho	Kuntien liikuntatoimet
Yhteistyötahot	Järjestöt
Aikataulu	2012-2015

Tavoite 4	**Lapset ja nuoret löytävät helposti heille suunnatut liikuntapalvelut**

Toimenpide 1	Yhteinen nettipohjainen viestintäportaali (esim. Po1nt.fi ja harrastehaku sekä sosiaalinen media)
Vastuutaho	Kuntien liikuntatoimet
Yhteistyötahot	Kuntien nuorisotoimet, järjestöt ja muut toimijat
Aikataulu	2012-2015

Tavoite 5	**Käyttövuorojen jaossa ja järjestöavustuksissa pääpaino lasten ja nuorten liikunnassa**

Toimenpide 1	Linjaukset, jakoperusteet hyväksytetään luottamuselimissä
Vastuutaho	Kuntien liikuntapalvelut, luottamushenkilöt
Yhteistyökumppanit:	Järjestöt
Aikataulu	2012-2015

6.9. Nuorisotyö

Nuorisolaki on kunnallisen nuorisotyön ja nuorisopolitiikan toiminnallinen perusta. Nuorisolain mukaan nuorisotyö ja -politiikka kuuluvat kunnan tehtäviin. Toimintaan kuuluvat nuorten kasvatuksellinen ohjaus, toimintatilat ja harrastusmahdollisuudet, tieto- ja neuvontapalvelut, nuorisoyhdistyksien ja muiden nuorisoryhmien tuki, liikunnallinen, kulttuurinen, kansainvälinen ja monikulttuurinen nuorisotoiminta, nuorten ympäristökasvatus sekä tarvittaessa nuorten työpajapalvelut tai muut paikallisiin olosuhteisiin ja tarpeisiin sopivat toimintamuodot.

Nuorisolain mukaisia alle 29-vuotiaita on yhteensä tilastokeskuksen vuoden 2011 tilaston mukaan 12158: Iisalmessa 7013, Kiuruvedellä 2755, Sonkajärvellä 1204 ja Vieremällä 1186. Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän nuorisopalvelut tuottavat nuorille monipuolisia vapaa-ajan palveluja nuorisotilatoiminnasta tapahtumiin. Jokaisella kunnalla on omia erityispalveluja kesätyötoiminnasta työpajatoimintaan. Nuorisotyön tarkoituksena on ennakoida, reagoida ja ohjata nuorta tasapainoisen kasvun tiellä. Nuorisotyön tehtävä on ennaltaehkäistä nuorten ongelmia ja sitä kautta vähentää niiden korjaamisesta aiheutuvien kustannusten kasautumista yhteiskunnan maksettavaksi.

Henkilöstö

Nuorisotyössä yhteistoiminta-alueella on vakinaisia nuorisotyöntekijöitä 10 ja määräaikaisia 6. Iisalmessa on kolme vakituista työntekijää, yksi työllistämisvaroin palkattu ja kumppanuussopimuksella yksi tyttötyön ohjaaja. Lisäksi Iisalmen Nuorison Tuki ry:n kanssa on yhteistyösopimuksella kaksi etsivää nuorisotyöntekijää. Kiuruvedellä on viisi vakituista (nuorisopalvelut 2 ja nuorten työpaja 3) ja kaksi määräaikaista ja kaksi etsivää nuorisotyöntekijää. Vieremällä ja Sonkajärvellä on molemmissa yksi vakituinen nuorisotyötekijä.

Nuorisotyö kohdentuu pääasiassa 12-18 -vuotiaisiin, joita alueella on yhteensä noin 3300. Nuorisotoimintaa järjestetään nuorisotiloilla, nuorten kokoontumispaikoissa. Lisäksi nuorille järjestetään tapahtumia yhdessä yhteistyötahojen kanssa. Nuorisotyössä pääpaino on ennaltaehkäisevällä työllä, nuorten sosiaalisella vahvistamisella ja nuorten osallisuudella.
Iisalmi ja Vieremä ovat mukana Kuopion hallinnoimassa Savon Nuorisotiedotus-hankkeessa (Po1nt). Jokaiseen kuntaan on perustettu nuorisolain mukainen monialainen työryhmä.

Vuonna 2010 kuntien nuorisotoimen eri palveluissa kirjattiin yhteensä 45 185 käyntikertaa: Iisalmi 17 600, Kiuruvesi 17 200 (sisältää myös nuorten työpajatoiminnan), Vieremä 7085 ja Sonkajärvi 3300**)**.

Nuorten osallistuminen

Nuorisolaki edellyttää, että kunta järjestää nuorille mahdollisuuden osallistua paikallista ja alueellista nuorisotyötä ja -politiikkaa koskevien asioiden käsittelyyn. Lisäksi nuoria on kuultava heitä koskevissa asioissa. Iisalmessa, Kiuruvedellä ja Sonkajärvellä toimii nuorten osallisuusryhminä nuorisovaltuusto tai nuorisoneuvosto ja Vieremällä klubitoimikunta. Lisäksi yläkouluilla ja lukioissa sekä useilla alakouluilla ja ammatillisissa oppilaitoksissa toimii oppilaskunnat koko yhteistoiminta-alueella. Iisalmessa toimii myös alakoululaisten

vaikuttajaryhmä Pikkuiivarit. Lisäksi Iisalmi ja Vieremä ovat mukana opetusministeriön Aloitekanava- verkkopalvelussa. Nuoret pääsevät osallistumaan toiminnan suunnitteluun ja päättämään mm. nuorisotiloilla tehtävistä hankinnoista.

Nuorisotilat ja toimintamuodot

Iisalmessa, Kiuruvedellä, Sonkajärvellä ja Vieremällä on yhteensä 7 nuorisotilaa, joilla järjestetään ohjattua toimintaa. Nuorisotilatoiminnan lisäksi toimintamuotoihin kuuluu erilaiset projektit ja hankkeet, nuorisotiedotus, katupäivystystoiminta yhteistyössä eri tahojen kanssa, bänditoiminta, nuorisovaltuustotyö ja nuorten osallisuustoiminta, kouluyhteistyö, kesätoiminnot, retket, pienryhmätoiminnot sekä moniammatillinen verkostotyö.

Tytöt Toimii -toiminta on Nuorten Palvelu ry:n ja Iisalmen kaupungin vapaa-aikapalvelukeskuksen eriytetyn tyttötyön yhteinen toimintamuoto. Toiminta on tarkoitettu iisalmelaisille tytöille ja nuorille naisille. Vapaa-aikapalvelukeskus ostaa tyttötyötä Nuorten Palvelu ry:ltä kumppanuussopimuksella.

Toiminnan tavoitteena on vertaisryhmätoiminnan avulla antaa tytöille ja nuorille naisille keinoja oman identiteettinsä työstämiseen, tarjota mielekästä vapaa-ajan toimintaa sekä tukea heidän kasvuaan naiseksi. Kohderyhmään kuuluvat pääsääntöisesti 12-18–vuotiaat tytöt. Ryhmätoiminnalla luodaan tytöille mahdollisuuksia yhdessäoloon ja rohkaistaan yksilöllisyyteen sekä toisten huomioonottamiseen. Toimintaan ohjaavina tahoina voivat olla mm. tyttöjen vanhemmat, koulukuraattori, koulu, sosiaalitoimi tai muut nuorten parissa työskentelevät työntekijät. Tytöt voivat myös itse hakeutua mukaan ryhmiin ottamalla yhteyttä ohjaajaan.

Toiminnan lähtökohtana ovat 3 - 8 hengen tyttöryhmät, joiden jäsenet ovat pääsääntöisesti saman ikäisiä. Lähes jokaisella tyttöryhmällä on vapaaehtoiset ”isosiskot”, jotka toimivat ryhmien ohjaajina. Isosiskot ovat Savonia -ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijoita. Ryhmät tapaavat 3-4 kertaa kuukaudessa. Tytöillä voi olla halutessaan myös yksilötapaamisia ohjaajan kanssa. Tytöt Toimii -toiminta tekee yhteistyötä alueen kuntien nuorisotoimien kanssa.

Etsivä nuorisotyö

Nuorisolain mukaan kunta voi tarvittaessa järjestää etsivää nuorisotyötä. Lain tarkoituksena on tavoittaa tuen tarpeessa oleva nuori kasvua ja itsenäistymistä edistävien palveluiden ja tuen piiriin. Työ perustuu ensisijaisesti nuoren omaehtoisuuteen, nuoren antamiin tietoihin ja arvioon omasta tuen tarpeestaan. Etsivä nuorisotyö ei käytä julkista valtaa vaan tehtävänä on auttaa nuorta löytämään tuki olemassa olevilta toimijoilta.

Opetus- ja kulttuuriministeriön valtakunnallisen kyselyn mukaan vuonna 2009 eniten yhteydenottoja etsivään nuorisotyöhön tuli toisen asteen ammattioppilaitoksista ja sosiaalitoimesta. Kyselyn mukaan tavoitetuista nuorista 27 % oli julkisten palveluiden ulkopuolella ja 73 % oli joko jättäytynyt tai putoamassa pois tuen piiristä. Alueellisesti erot olivat tutkimuksen mukaan suuria. Kyselyn perusteella kuitenkin yli 97 % nuorista halusi tulla autetuksi. Avun tarve on vaihtelevaa, usein riittää mukana olo ja avustaminen esimerkiksi työnhakijaksi ilmoittautumisessa. Joskus tuen tarvetta ei ole riittävän ajoissa ymmärretty ja ongelmat ovat mittavampia. Etsivän nuorisotyön tuloksena nuoria on opastettu mm. mie-

lenterveyspalveluihin, kuntoutukseen, sosiaalitoimeen, velkaneuvontaan, TE -toimistoon, työpajalle, asumisneuvontaan, opiskelemaan.

Tarkoituksena on varhainen tuki nuoren itsenäistymisen ja kasvun sekä koulutukseen ja työmarkkinoille pääsyn edistämiseksi. Ensisijaisesti etsivä nuorisotyö etenee nuoren ehdoilla, alaikäisen kohdalla tilannekohtaisesti myös huoltajan tulee osallistua. Etsivä nuorisotyö pyrkii yhdessä nuoren kanssa löytämään uuden suunnan tilanteeseen ja auttaa nuorta palveluihin pääsemiseksi.

Iisalmessa ja Vieremällä etsivää nuorisotyötä järjestetään yhteistyössä Iisalmen Nuorison Tuki ry:n kanssa laadittujen sopimusten puitteissa. Kiuruvedellä on määräaikaisena kaksi etsivää nuorisotyöntekijää. Sonkajärvellä etsivää nuorisotyötä tekee nuorisotyöntekijä oman työn ohessa. Etsivä nuorisotyö kattaa ikävuodet 13 -28. Kohderyhmä jakaantuu 13-18 -vuotiaisiin ja 18-25 -vuotiaisiin ja 25-28 -vuotiaisiin. Nuorimmat ovat vielä oppivelvollisuuden piirissä, joten tavoitteena on suorittaa peruskoulu loppuun ja sen jälkeen siirtyä toisen asteen opintoihin. Osalla 18- 25 -vuotiaista on peruskoulu suorittamatta tai peruskoulu (ja lukio) suoritettu, mutta jotka ovat vailla ammatillista loppututkintoa. Lisäksi on nuoria, joilla ammatilliset opinnot ovat jääneet kesken tai ovat kokonaan vailla ammatillisia opintoja. Oma ryhmänsä ovat nuoret, joilla on ammatti, mutta ovat vailla töitä, palveluohjausta ym. Monilla nuorilla on velkaongelmia (pikavipit), mielenterveys- ja päihdeongelmia sekä nettiriippuvuutta. Haastetta jatkosuunnitelmia laadittaessa lisää se, että 25- 28 -vuotiailla on usein taustalla jo vuosien tekemättömyys. Tämä on selvästi pienin ja vaikeasti tavoitettavin ikäryhmä. Nuoret aikuiset ovat usein vieraantuneet jo pahasti yhteiskunnasta ja ovat jopa yhteiskuntavihamielisiä.

Nelikenttäanalyysi
Nuorisotyö

Vahvuudet - osaava ja koulutettu nuorisotyön henkilöstö - hyvä nuorisotyön perusrakenne - seudullinen vahvuus (lähialueella tarjolla monipuolisia harrastusmahdollisuuksia) - ympäristön monipuolisuus - pienet kunnat ”vähän nuoria, nuoret tuttuja”	**Heikkoudet** - pitkät välimatkat eriarvoistaa nuoria - nuorisotyön määrärahojen ja resurssien vähäisyys - tiedotuksen tavoittamattomuus - nuorisotiloja ei kaikilla asuinalueilla - nuoria ei huomioida ja kuulla päätöksenteossa - nuorisojärjestöjen passiivisuus - kansainvälisyyden vähäisyys
Mahdollisuudet - hyvät ja toimivat tilat - pitkäaikainen ja toimiva yhteistyö kuntien nuorisotöiden kesken - seudullisuus (mm. pajat, tapahtumat, retket) - monialainen yhteistyö - nuorten vaikuttajaryhmät, oppilaskunnat yms. nuorten toimintaryhmät (nuorten kuuleminen ja nuoret mukaan päätöksentekoon) - luonnonläheisyys	**Uhat** - vanhempien välinpitämättömyys nuoristaan - nuorten päihdemyönteisyyden lisääntyminen - suvaitsemattomuuden lisääntyminen - moniongelmaisuuden lisääntyminen (mm. päihteet, mielenterveys, netti- ja konsolipeliriippuvuus) - turvattomuuden lisääntyminen - nuorten työllisyystilanne heikko - vapaaehtois- ja järjestötoimijoiden passiivisuus

NUORISOTYÖN TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

Tavoite 1	**Uusien toimintatapojen kehittäminen huomioiden nuorten käyttäytyminen ja ajan trendit**

Toimenpide 1	Nuorisotilatoiminnan kehittäminen ja nuorten ideoimien tapahtuminen järjestäminen
Päävastuutaho	Kuntien nuorisotyöt
Yhteistyötahot	Nuorten vaikuttajaryhmät ja nuoret sekä järjestöt
Aikataulu	2012-
Toimenpide 2	Käytännön yhteistyön lisääminen hallintokuntien ja nuorisotyötä tekevien tahojen kanssa
Päävastuutahot	Kunnat/hallintokunnat ja SOTE kuntayhtymä
Yhteistyötahot	Nuorten vaikuttajaryhmät ja nuoret
Aikataulu	2012-
Toimenpide 3	Nuorisotiedotuksen jatkaminen ja kehittäminen yhdessä Savon nuorisotiedotus portaalin kanssa
Päävastuutahot	Kunnat, järjestöt ja seurakunta
Aikataulu	2012
Toimenpide 4	Iisalmen nuorisoasioiden yhteistyöryhmän (=monialainen yhteistyöryhmä) toiminnalla luodaan yhteiset toimintalinjat syrjäytymisvaarassa olevien nuorten auttamiseksi
Päävastuutaho	Kunnat
Yhteistyötahot	Monialaiset työryhmät, etsivät nuorisotyöt, SOTE kuntayhtymä
Aikataulu	2012-
Toimenpide 5	Toimintaa kohdennetaan nivelvaiheisiin (5 – 6 lk ja 7 – 8 lk)

Tavoite 2	**Nuorten työllistymisvalmiuksien parantaminen**

Toimenpide 1	Nuorten kesätyötoimintaa vakiinnutetaan yhteiseksi yhteistoiminta-alueelle; nuori voi saada kesätyötä ko. kuntien alueelta
Päävastuutahot	Kunnat,
Yhteistyötahot	SOTE kuntayhtymä, TE -toimistot,
Aikataulu	2012-
Toimenpide 2	Työnsuunnittelijan vakinaistaminen ja kokoaikaistaminen (nyt työllisyysvaroin 2 vuotta kerrallaan) sekä työnkuvan laajentaminen koskemaan koko vuotta nuorten työllisyysvalmiuksien parantamiseksi.
Vastuutahot	Kunnat ja SOTE kuntayhtymä, perustettava työvalmennussäätiö
Yhteistyötahot	nuorten työpajat, TE -toimisto
Aikataulu	2012-

Tavoite 3	**Nuorten päihteettömyyden edistäminen huomioidaan kaikessa nuorisotoiminnassa**

Toimenpide 1	Kiinteä yhteistyö päihdetyötä tekevien tahojen kanssa (mm. päihdepysäkki Stoppi)
Päävastuutaho	Kunnat
Yhteistyötahot	Järjestöt, SOTE kuntayhtymän päihdetyöntekijät
Aikataulu	2012-
Toimenpide 2	Päihdekasvatus on ympärivuotista
Päävastuutaho	Ylä-Savon nuorisotyöntekijät
Yhteistyötahot	Järjestöt, SOTE kuntayhtymän päihdetyöntekijät
Aikataulu	2012-

7. YHTEISTYÖ SEURAKUNNAN, POLIISIN JA JÄRJESTÖJEN KANSSA

Seurakuntien lapsi- ja nuorisotyön palvelut

www.ylasavonseurakunnat.fi

Ylä-Savon seurakunnilla on monenlaista palvelua kaikille lapsiryhmille ja nuorille perheille. Lapsille, nuorille ja heidän perheilleen tarjotaan mahdollisuus osallistua ja olla mukana sellaisessa seurakunnallisessa toiminnassa, joka vastaa heidän tarpeitaan ja elämäntilannettaan. Seurakuntalaiset kohdataan mm järjestämällä Jumalanpalveluksia, rippikouluja, retkiä ja leirejä, pienryhmiä, avointa viikkotoimintaa, henkilökohtaisia kohtaamisia, kotikäynnit, ammatilliset keskustelut, erilaisia koulutuksia ja kursseja, kerhoja.

Poliisin palvelut

Pohjois-Savon poliisilaitoksen Iisalmen poliisiasemalla toimii yksi nuorisopoliisi ja myös hän tekee yhteistyötä poliisiasemalle sijoitetun Ylä-Savon kahden sosiaalipäivystäjän kanssa. Iisalmen poliisiasema vastaa ensisijaisesti poliisipalveluista Ylä-Savon alueella. Poliisi ohjaa nuorten rikoksentekijöiden juttua Pohjois-Savon sovittelutoimiston Iisalmen aluetoimistoon sovittelumenettelyyn.

Nuorten päihteiden käyttö on yleistä myös Ylä-Savon alueella. Poliisi on puuttunut nuorten päihteiden hallussapitoon ja rikkeisiin puuttumiskynnystä on laskettu. Alueella esiintyy alkoholin välittämistä alaikäisille. Tupakkalaki kieltää tupakanpolton koulualueella. Tupakkalain rikkomisen valvonta koulun alueella on pitkälti koulujen vastuulla. Poliisi suorittaa koulujen ilmoittamiin tapauksiin liittyvän esitutkinnan ja rangaistusvastuuseen saattamisen. Kannabiksen käyttö on yleistynyt ja sitä myös viljellään itse. Muitakin huumeita, kuten amfetamiinia, käytetään Ylä-Savon alueella.

Järjestöt ja yksityiset palvelun tuottajat

Perheentalo-yhteistyö on Iisalmessa Pelastakaa lapset ry:n, Mannerheimin Lastensuojeluliiton Iisalmen yhdistys ry:n ja Ylä-Savon Ensi- ja turvakotiyhdistys ry:n kumppanuustoimintaa, jossa otetaan järjestöjen voimavarat yhteiseen käyttöön lapsiperheiden hyväksi. Perheen talo –yhteistyö tekee tiivistä yhteistyötä Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän ja monien muiden yhteistyötahojen kanssa. Sen kohderyhmänä ovat alueen lapset, nuoret ja lapsiperheet. Perheentalo- yhteistyö tarjoaa matalan kynnyksen avo- ja tukipalveluja, joista perheet voivat löytää itselleen sopivaa ja turvallista toimintaa tai tukea arkisiin tilanteisiin. Työssä korostetaan perhekeskeisyyttä ja vuorovaikutuksellisuutta.

Vapaa-ajan- ja kansalaisjärjestöillä on merkittävä rooli nuorten harrastustoimintojen järjestämisessä sekä lasten ja nuorten kasvun tukemisessa kodin ja koulun ohella. Yhteistoiminta-alueella on erittäin paljon järjestöjen organisoimaa ja ylläpitämää vapaa-ajan harrastustoimintaa lapsille ja nuorille. Järjestöillä on merkittävä osuus lasten ja nuorten kasvun tukemisessa kodin ja koulun ohella. Kriittinen vaihe jatkaa harrastusta on 13- 15 vuoden ikä. Tällöin usein jäädään pois harrastuksesta. Myös vaatimustaso kasvaa ja harjoittelusta tulee olla säännöllistä ja jatkuvaa.

Harrastusten kustannukset ovat kohtuulliset useimmissa harrastuksissa. Kuitenkin mm. musiikkiopiston, ratsastuksen, jalkapallon ja jääkiekon harrastaminen on liian kallista vähävaraisille. Järjestöt tukevat monilla tavoin erityisesti pienituloisia lapsiperheitä.

Iisalmen Nuorison Tuki ry. on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton kansalaisjärjestö, joka on perustettu 1974 tukemaan ja edistämään nuorten hyvinvointia. Iisalmen Nuorison Tuki ry toimii laajasti nuorisotyön ja kansalaistoiminnan kentässä. Yhdistys ylläpitää Iisalmen Kehypajaa, asumistoimintaa ja etsivää nuorisotyötä. Lisäksi yhdistys kehittää toimintaansa erilaisten hankkeiden avulla.

8. YHTEISTOIMINTA-ALUEELLA MENOSSA OLEVAT KEHITTÄMISHANKKEET

Yhteistoiminta-alueella on menossa monia lasten ja nuorten hyvinvointiin vaikuttavia kehittämishankkeita. Seuraavassa on lueteltu keskeisiä v. 2011 lopussa meneillään olevia hankkeita.

Avohoitopainotteisten mielenterveys- ja päihdepalvelujen kehittäminen v. 2011-2013
Vastuuhenkilö: Ylilääkäri Marja Kesti(marja.kesti@ys-yty.fi, puh.044-7096012)

Hanke on KASTE -hankkeen osahanke ja yhtenä osa-alueena siinä ovat kouluikäisten lasten ja nuorten palvelut. Tavoitteissa painottuvat ehkäisevä työ ja varhainen puuttuminen. Henkilöstöä siirretään korjaavasta työstä ehkäisevään työhön ja aikuisten palveluista lasten ja nuorten palveluihin. Neuvolatyöhön siirtyy toinen psykologi, yläasteelle sijoitetaan ehkäisevään mielenterveys- ja päihdetyöhön yksi psykiatrinen sairaanhoitaja ja koulupsykologityöpanosta lisätään. Myös lasten- ja nuorisopsykiatrisia työryhmiä vahvistetaan.

Atte- asumisen tuki työllistymisen edistäjänä v. 2009 – 6/2012
Vastuuhenkilö: sosiaalityönjohtaja Jarmo Rautjärvi, Kuopio (jarmo.rautjarvi(at)kuopio.fi
puh. 017 183 300)

Hanketta hallinnoi Kuopion kaupunki ja se toimii Pohjois-Savon alueella. Hanke on ESR -hanke ja yhteistoiminta-alueen kunnista hanke toimii Iisalmen alueella. Hankkeen projektityöntekijä työskentelee asiakasperheissä, joita uhkaa asunnon menetys. Hankkeen varsinaisena kohderyhmänä ovat sosiaalityöntekijät eri kunnissa. Sosiaalityön vaikuttavuutta ja tuottavuutta voidaan hankkeen avulla parantaa uuden toimintamallin kehittämisen kautta. Eri vuokrataloyhtiöiden työntekijät (asumisneuvojat, isännöitsijät) saavat uuden keinon häätöjen ehkäisyyn ja asiakkaiden tukemiseen asumisen ongelmissa yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa.

Hankkeen tavoitteena on:
1) Tuotetaan ja juurrutetaan sosiaalityöhön työntekijöiden ja asiakkaiden läheisverkoston yhteistyön malli, jolla tuetaan asukkaan omia voimavaroja ja ehkäistään syrjäytyminen asunto- ja työmarkkinoilta.
2) Asumispalveluja kevennetään raskaasta palveluasumisesta itsenäiseen tai kevyesti tuettuun asumiseen. Luodaan reitti asiakkaiden siirtymiseksi palveluasumisesta itsenäisempään asumiseen. Kehitetään malli jolla
asiakkaita voidaan tukea omatoimisuuteen ja itsenäiseen asumiseen omassa asunnossa.
3) Vähennetään häätöjen määrää. Tavoitteena on, että etenkin häiriöhäätöjä vähennetään oleellisesti. Samalla luodaan sosiaalitoimen ja asuntotoimijoiden yhteisesti sopimat menettelytavat häätöjen ennaltaehkäisemiseksi ja kehitetään yhteistyötä häätötilanteissa. Palveluohjaaja-sosiaalityöntekijä työpari reagoi jokaiseen häiriö- ja häätöilmoitukseen sekä vuokrarästeihin.
4) Vähennetään 20 henkilöä/vuodessa raskaasta palveluasumisesta itsenäiseen tai kevyesti tuettuun asumiseen

ETAPPI – Iisalmen seudun välityömarkkinahanke v. 2008- 2013
Projektipäällikkö Harri-Pekka Luomi (harri-pekka.luomi@iisalmi.fi, puh.0408302723)

Etappi on Iisalmen kaupungin hallinnoima hanke, joka toteutetaan Iisalmen, Keiteleen, Kiuruveden, Pielaveden, Sonkajärven ja Vieremän kuntien alueella. Hankkeen osatoteuttajia ovat Ylä-Savon koulutuskuntayhtymä/Ylä-Savon ammattiopisto, Ylä-Savon SOTE -kuntayhtymä/Salmituote ja Iisalmen Nuorison Tuki ry/Kehypaja. Muita keskeisiä kumppaneita ovat hankkeen kanssa yhteistyötä tekevät "kummiyritykset" työtilaisuuksien tarjoajina, Iisalmen seudun TE -toimisto, sekä alueella toimivat koulutus- ja työpajaorganisaatiot työllistymistä edistävien palvelujen tarjoajina. ETAPPI on Euroopan Sosiaalirahaston rahoittama hanke ja sen kokonaiskustannusarvio on 3,7 miljoonaa euroa.

ETAPIN tehtävänä on turvata omalta osaltaan osaavan työvoiman saatavuutta Ylä-Savossa, avata uusia työnhakijoiden yksilöllisiin tarpeisiin vastaavia työllistymisen ja kouluttautumisen väyliä kohti työmarkkinoita, sekä parantaa alueella tarjolla olevien työllistämisen tukipalvelujen laatua ja vaikuttavuutta.

ETAPIN päätavoite on ehkäistä uuden aallon rakenteellisen työttömyyden syntymistä Ylä-Savoon. Tavoitteeseen pääsemiseksi hanke kartoittaa systemaattisesti työpaikkoja, järjestää työllistymistä ja kouluttautumista tukevia valmennuspalveluja sekä koordinoi alueen työllistämisverkostojen, kuten työpajojen, toimintaa.

ETAPPI sopii 17-29 -vuotiaille nuorille, jotka ovat työttömiä työnhakijoita, vailla ammatillista tutkintoa, tai jotka hakevat itselleen ensimmäistä työtilaisuutta ja -kokemusta työmarkki-

noilta. Hankkeessa mukana ollessaan nuori saa työllisyys- ja kouluttautumispolkujensa rakentamisen tueksi kaikki hankkeen tarjoamat palvelut yksilövalmentajien tarjoamasta alkuvaiheen ohjauksesta aina työ- ja koulutuspaikoilla järjestettäviin tukipalveluihin saakka. Nuori työnhakija on hankkeessa mukana keskimäärin kahdeksan kuukautta vaihteluvälin ollessa ääripäissään kuukaudesta aina puoleentoista vuoteen asti.

Lähde voimaa matkalle v. 2010 2013
Projektipäällikkö Tarja Tapaninen, Siilinjärvi (tarja.tapaninen@siilinjarvi.fi puh.0447401167)

Lähde voimaa matkalle on ESR- hanke, jota hallinnoi Siilinjärven kunta. Mukana on Ylä-Savon SOTE, Lapinlahti, Siiliset, Kuopio ja Tuusniemi. Hankkeen kohderyhmänä on 16 – 29-vuotiaat, joiden sosiaalista, taloudellista ja työmarkkinallista syrjäytymistä pyritään vähentämään monin eri tavoin. Työllisyyden edistäminen on keskeinen osa hankkeen tavoitteita ja toteutusta. Työllisyyteen liittyviin tavoitteisiin pyritään yhteistyössä TE- toimistojen, kuntien, paikallisten yrittäjäjärjestöjen ja yritysten sekä kauppakamarin kanssa. Hankkeessa kehitetään syrjäytymistä vähentäviä toimintamalleja ja palvelukokonaisuuksia. Lisäksi pyritään lisäämään nuorten osallisuutta ja tehostamaan eri toimijoiden keskinäistä vuorovaikutusta, yhteistyötä ja palveluverkostoa.

Savon nuorisotiedotus v. 2009 -2012
Vastuuhenkilö nuorisopäällikkö Jari Väänänen, Kuopio (jari.vaananen@kuopio.fi
puh.044718 2661)

Hankkeen tavoitteena on luoda Savon alueelle yhtenäinen nuorisotiedotusverkosto, jonka myötä alueen nuorille tarjotaan tasa-arvoiset nuorten tieto- ja neuvontapalvelut asuinpaikasta riippumatta. Tavoitteena on myös kouluttaa Savon nuorisotyöntekijöille perustiedot nuorten tieto- ja neuvontapalveluista. Alueelle on rakennettu yhtenäinen Internetportaali. Pohjana on Etelä-Savossa vuodesta 2006 toiminut www.po1nt.fi -verkkoympäristö. Portaaliin on liitetty myös nuorten kuulemisen osio, Aloitekanava.fi -palvelu. Aloitekanavassa nuoret voivat kirjoittaa ideansa omalla kielellään, ideoita voi kommentoida ja kannatusta saaneet ideat viedään aloitteina suoraan niistä päättäville tahoille. Hankkeen hallinnoija on Kuopion kaupunki ja siinä on mukana SOTE:n yhteistoiminta-alueelta Iisalmi ja Vieremä. Hanketta rahoittaa ESR ja mukana olevat kunnat. Hankkeen on tarkoitus jatkua vuoden 2012 jälkeen kuntien rahoittamana kaksivuotisin sopimuksin.

TATU - tartu tutkintoon v. 2011 -2012
Yhteyshenkilö Seija Kärki (seija.karki@sakky.fi puh.0447854842)

Hankkeen toteutuksesta vastaa Opetushallitus/Savon koulutuskuntayhtymä.
Hankkeen tavoitteena on Ammatillisen koulutuksen läpäisyasteen tehostaminen tukemalla keskeyttämisalttiiden opiskelijoiden opintoihin kiinnittymistä. Tavoitteena on myös sosiaali-, terveys- ja nuorisotyön, työpajojen sekä toisen asteen oppilaitosten yhteistyö- ja palvelumallien rakentaminen ja vakiinnuttaminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Kansanterveyslain, lastensuojelun, nuorisolain ja ammatillista koulutusta koskevien lain mukaisten velvoitteiden toteuttaminen hallintokuntien rajat ylittävän moniammatillisena yhteistyönä.

TERVEYTTÄ TUKIEN - Varhaisen puuttumisen malli v. 2010- 2012 mielenterveyden ja päihteettömyyden edistämisessä.
Yhteyshenkilö terveysneuvonnan ylihoitaja Eija Jestola, 040 1525986 eija.jestola@iisalmi.fi

Hankkeen tarkoituksena on varhaisen puuttumisen mallin edelleen kehittäminen, soveltaminen, vakiinnuttaminen ja arviointi sosiaali- ja terveysalan henkilöstön työhön. Päämääränä on eri-ikäisten mielenterveyden ja päihteettömyyden edistyminen. Hankkeen kohderyhmänä ovat Itä-Suomen alueen kuntien lapset ja nuoret, lapsiperheet ja työikäiset.

Rahoitus on STM/ Terveyden edistämisen määrärahasta. Hanke toteutetaan vuosina 2010–2012 ja se sisältää neljä osahanketta. Osahankkeiden tavoitteet ovat: 1) Lapsiperheiden päihteettömyyden ja mielenterveyden edistäminen sekä masennuksen tunnistaminen ja varhainen puuttuminen Kuopiossa ja Ylä-Savossa, 2) nuorten päihteettömyyden ja mielenterveyden edistämisen varhaisen puuttumisen mallin edelleen kehittäminen Kuopiossa ja Itä-Savossa, 3) työikäisten päihteettömyyden edistäminen ja mini-intervention tehostaminen ja 4) varhaisen puuttumisen osaamisen kehittäminen: opintokokonaisuuden suunnittelun käynnistäminen. Osahankkeiden (1-3) tuotoksena on edelleen kehitetty varhaisen puuttumisen malli ja hoitopolut.

Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän äitiys- ja lastenneuvolatyössä on otettu jo käyttöön varhaiseen tunnistamiseen suunnattuja ja kehitettyjä työmenetelmiä. Koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa tullaan hyödyntämään hankkeessa suunniteltua ja kehitettyä nuoren ja perheen voimavaramittaria sekä päihdemittaria.

Vahvuutta vanhemmuuteen hanke v. 2010- 2014 – vanhempainohjausta perheryhmätoiminnan avulla Yhteyshenkilö terveysneuvonnan ylihoitaja Eija Jestola, 040 1525986
eija.jestola@iisalmi.fi

Vahvuutta vanhemmuuteen -toimintamalli perustuu ammatillisesti ohjattuun vanhempainryhmään ja se on tarkoitettu kaikille ensimmäisen lapsensa saaneille pienten vauvojen vanhemmille. Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä on mukana hankkeessa. Perheryhmätoiminnalla vahvistetaan vanhemman kykyä ymmärtää vauvan tarpeita ja tunteita, vanhempien kykyä havainnoida ja ymmärtää vauvan tarpeita ja tunteita vahvistuu, lasten kehitystä edistävä tasavertainen vanhemmuus saa tukea, sekä äidin että isän vuorovaikutussuhde lapseen vahvistuu. Lisäksi vanhempien parisuhde saa tukea ja vahvistuu lapsen syntymän jälkeisessä muutoksessa ja vanhempien keskinäiset avunantoverkostot vahvistuvat.

Raha-automaattiyhdistys (RAY) on myöntänyt Mannerheimin Lastensuojeluliitolle (MLL) avustusta vuosille 2010–2014. Mannerheimin Lastensuojeluliitto (keskusjärjestö) vastaa hankkeen koordinoinnista ja organisaatiosta. Toimintaa käynnistetään ja toteutetaan MLL:n piireissä yhteistyössä kunnan ja alueen neuvoloiden kanssa. Neuvolan terveydenhoitajat myös kutsuvat ja ohjaavat ensimmäisen lapsensa saaneita vanhempia perheryhmiin perhevalmennuksen aikana. Perheryhmät tarjoavat vauvaperheiden vanhemmille koko perheen hyvinvointia tukevaa ohjausta. Ne ovat juuri sellaista perheiden ennaltaehkäisevää tukea, jota uudessa neuvola-asetuksessa ja lastensuojelulaissa peräänkuulutetaan.

9. YHTEENVETO

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehittämisen **vahvuuksina** nähdään mm. muutoshalukkuus työyksiköissä ja moniammatillisen yhteistyön lisääntyminen, alueellisesti tasavertaiset palvelut sekä yhteistyö kuntien kesken ja järjestöjen kanssa. Perusopetuksen ryhmäkoot alle valtakunnallisen keskiarvon ja alakoululaisten aamu ja iltapäivätoiminnan saatavuus on hyvä. Vahvuus on myös inhimillinen, turvallinen, terveellinen ja viihtyisä ympäristö ja hyvät harrastusmahdollisuudet kuntakeskuksissa. **Heikkouksina** nähdään mm. talou-

dellisten resurssien rajallisuus, henkilöstöresurssien alimitoitus ja saavutettavuus, lapsiperheiden kotipalvelun niukkuus, nuorten osallistumisen ja kuulemisen vähäisyys, nuorisojärjestöjen passiivisuus, haja-asutusalueen pitkät etäisyydet palveluihin ja maahanmuuttajien palvelujen vähäisyys.

Uhkana on henkilöstöresurssien riittävyys ja henkilöstön ikääntyminen, väestökehitys, osallistumisen ja aktiivisten toimijoiden väheneminen järjestöissä, moniongelmaisuuden lisääntyminen sekä nuorten fyysisen kunnon heikkeneminen, päihdemyönteisyyden lisääntyminen ja terveyserojen kasvu. Uhkana nähdään myös joidenkin toimitilojen huono kunto ja sisäilmaongelmat. Uhkana nähdään nuorten syrjäytyminen koulutus- ja työpoluilta. **Mahdollisuuksina** nähdään alueellinen yhteistyö ja alueen elinvoimaisuus sekä sähköisten palvelujen kehittäminen ja tilojen ja ympäristön turvallisuuden parantaminen. Mahdollisuutena nähdään myös yhteistyö kolmannen sektorin kanssa ja hanketyö.

Terveydenhuollon palveluissa tavoitteena on, että lasten ja nuorten tuen tarve tunnistetaan ja he saavat tukea fyysisiin ja psyykkisiin ongelmiinsa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tavoitteena ovat oikea-aikaiset matalan kynnyksen palvelut ja moniammatillinen tuki. Vuoden 2011 alussa voimaan tulleella asetuksella on haluttu turvata neuvolatoiminnan, koulu- ja opiskelijahuollon sekä lasten ja nuorten ehkäisevän suun terveydenhuollon riittävät resurssit. Asetuksella määritellään myös oppilaan tarkastuksen sisällöstä, huoltajien kuulemisesta, opettajan tekemästä hyvinvointiarviosta sekä luokka- ja koulukohtaisista hyvinvoinnin tilasta.

Sosiaalipalveluissa tavoitteena on lisätä lasten ja perheiden tukemista heidän omassa lähiympäristössään. Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelutyössä painotetaan varhaisista puuttumista ja moniammatillista käytännön verkostotyötä. Erillinen yhteistoiminta-alueen Lastensuojelusuunnitelma on laadittu ja hyväksytty v. 2011. Sosiaalipalvelujen tavoitteena on tehostaa työelämään aktivoivaa sosiaalityötä nuorten sosiaalipalveluissa. Ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen edellyttävät kiinteää yhteistyötä mm. terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen, nuorisotyön, koulujen, poliisin ja kuntien ja KELAn kanssa.

Varhaiskasvatuksen ja koulun tulee tukea tiedollisten osaamistavoitteiden ohella entistä paremmin lapsen yleisen hyvinvoinnin, tunne-elämän, sosiaalisten taitojen sekä eettisten ja esteettisten taitojen kehitystä. Päivähoitomuotojen monipuolisuus ja ammattitaitoisen henkilöstön merkitys korostuu. Oppimismahdollisuuksien vahvistaminen edellyttää sekä fyysisen työympäristön että työilmapiirin kehittämistä yhteisöllisyyttä ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia lisäävään suuntaan. Nuorille tulee tarjota myös riittävästi ohjausta ja tukea opiskeluun liittyvissä ongelmissa sekä oman elämän hallinnassa. Nuorten hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen kuuluu koulun ja oppilaitoksen tehtäviin opettamisen ohella. Kuntien tulee järjestää riittävästi koulupsykologi- ja kuraattoripalveluita, jotka antavat oppilaille riittävän tuen ja ohjauksen koulunkäyntiin ja kehitykseen liittyvien sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien ehkäisemiseksi ja poistamiseksi.

Kansalais-, musiikkiopiston sekä kulttuuri- ja kirjastopalvelujen harrastusmahdollisuuksia tulee ylläpitää ja kehittää lasten ja nuorten lähtökohdista. Tavoitteena on saada toimintaan myös ne nuoret, jotka tarvitsevat tukea kehitykseensä sekä tarjota mm. musiikin harrastusmahdollisuuksia myös niille lapsille nuorille, jotka jäävät musiikkiopiston ulkopuolelle. Tavoitteena on tarjota lapsille ja nuorille monipuoliset kulttuuri- ja kirjastopalvelut yhteistyössä järjestöjen kanssa. Kirjastojen tehtävänä on vähentää tiedollista ja sosiaalista syrjäytymistä ja eriarvoistumista sekä lisätä media- ja informaatiolukutaitoa. Lasten ja

nuorten lukemisharrastusta pyritään aktivoimaan tarjoamalla kirjastopalveluja lähipalveluna sekä erilaisin toimenpitein. Yhtä tärkeää kuin harrastusmahdollisuuksien saatavuus on niiden kohtuulliset kustannukset.

Yhdyskuntasuunnittelussa lapset ja nuoret on nykyistä paremmin saatava mukaan kunnissa tapahtuvaan ympäristösuunnitteluun ja rakentamiseen. Vuorovaikutusta ja osallistumista suunnitteluprosesseihin tulee kaikin keinoin edistää. Vapaa-ajanviettopaikkoja, virkistysalueita ja tiloja tulee kehittää vastaamaan lasten ja nuorten tarpeita sekä taajamissa että haja-asutusalueilla.

Liikennevahinkojen torjunta voidaan edistää puuttumalla pyöräilijöiden, mopoilijoiden ja juuri ajokortin saaneiden riskikäyttäytymiseen. Tämä edellyttää asennekasvatusta, liikenneopetusta ja valvonnan lisäämistä kodin, päivähoidon, koulun ja poliisin yhteistyönä. Oppilaitoksissa tulee suunnitella ja kehittää toimintamalleja opiskeluyhteisön terveyden ja turvallisuuden edistämiseen, ongelma-, onnettomuus- ja kriisitilanteiden ehkäisyyn sekä niissä toimimiseen. Kriisitilanteisiin valmistautumisen yhteydessä yhteistyötä tulee tehdä poliisin ja pelastustoimen kanssa. Lisäksi opiskeluympäristön terveys ja turvallisuus on tarkastettava joka kolmas vuosi ja tarkastuksessa todettujen puutteiden korjaamista on seurattava vuosittain.

Liikuntapalvelujen haasteena on se, että osa lapsista ja nuorista liikkuu erittäin vähän, heillä on huono fyysinen kunto ja mm. liikalihavuus on yleistynyt. Vähän liikkuvien lasten ja nuorten liikunnan edistäminen ja erityislasten liikuntapalvelujen järjestämien on palvelujen painopisteenä**.** Iisalmessa toteutetulla Sporttari -toiminnalla on liikunnan määrää saatu lisättyä myös vähän liikkuvien lasten ja nuorten keskuudessa. Liikuntajärjestöt liikuttavat paljon lapsia ja nuoria. Järjestöjen toimintaa tulee jatkossakin tukea toiminta-avustuksilla lapsille ja nuorille sopivilla liikuntapaikkojen käyttövuoroilla sekä edullisilla käyttömaksuilla.

Nuorisopalvelujen keskeinen kohderyhmä on syrjäytymisvaarassa olevat ja jo syrjäytyneet nuoret. Nuorisotyön keskeisiä kehittämiskohteita ovat uusien toimintatapojen kehittäminen huomioiden nuorten käyttäytyminen ja ajan trendit. Haasteena on myös nuorten työllistymisvalmiuksien parantaminen ja nuorten päihteettömyyden edistäminen.

Terveydenhuollon ja sosiaali-, varhaiskasvatus-, koulu-, nuoriso- ja liikuntapalvelujen yhteisenä haasteena on ravitsemuskasvatus. Runsaasti rasvaa ja hiilihydraatteja sisältävä ns. pikaruuan ja erilaisten virkistysjuomien käyttö on lasten ja nuorten keskuudessa lisääntynyt. Lisäksi nuoriso ja nuoret aikuiset käyttävät paljon olutta ja makeita siidereitä. Nämä yhdistettynä vähäiseen liikkumiseen saa aikaan liikalihavuutta, joka taas johtaa helposti mm. syrjäyhtymiseen. Liikunta ja monipuolinen ravinto tulee olla punaisena lankana varhaisessa puuttumisessa alkaen äitiysneuvolasta aina nuorten aikuisten koulutukseen ja vapaa-ajan harrastustoimintaan.

Päihteiden vastainen työ on myös eri toimijoiden yhteisenä tavoitteena. Nuoret kokevat, että alkoholin saaminen on erittäin helppoa ja suuri osa aikuisista suhtautuu asiaan vähätellen. Tämä on ristiriidassa Suomessa noudatetun melko hyvin onnistuneen tupakointipolitiikan ja lainsäädännön kanssa. Runsas alkoholinkäyttö on nuorille ja heidän kehitykselleen terveydellisesti ja sosiaalisesti erittäin haitallista. Varsinkin tytöille ja naisille tämä on tuhoisaa, koska he kehittävät sekä riippuvuuden että alkoholin aiheuttamat terveyshaitat miehiä nopeammin. Riippuvuudeksi muuttuneen käytön katkaiseminen raskauden alkaes-

sa on vaikeaa, ellei mahdotonta, jolloin myös sikiöaikaisten alkoholihaittojen määrä tullee tyttöjen lisääntyneen alkoholin käytön seurauksena lisääntymään.

Alkoholin käyttökokeilut ajoittuvat useilla nuorilla nuoruusiän sosiaaliseen kehitykseen. On todettu, että 15-vuotiaana alkanut tapa juoda humalaan jatkuu usein aikuisikään. Humalajuomisen, tupakoinnin tai huumausaineiden käytön yhteys toisiinsa on todettu useissa tutkimuksissa. Nuorilla päihteiden käytön haitallisten seurausten ilmeneminen tarkoittaa jo ongelmakäytön vaihetta. Tyypillinen rikoksentekijä on noin 20-vuotias, työtön, vähän koulutettu, syrjäytymisvaarassa oleva ja runsaasti alkoholia käyttävä mies.

Nuorten alkoholin käyttöön ei ole riittävän vahvasti puututtu. Tämä suuntaus vain vahvistaa nuorten keskuudessa sitä käsitystä, että heidän alkoholin käyttönsä olisi jo hyväksyttyä, ja että se kuuluu luontaisena osana elämän eri toimintoihin.

Runsas informaatio- ja kommunikaatioteknologian käyttö heikentää nuorten nukkumistottumuksia ja lisää väsymystä ja on sitä kautta kielteisesti yhteydessä nuorten koettuun terveydentilaan ja oireisiin. Teknologian käyttöön liittyy sekä riskejä että mahdollisuuksia. Monien nuorten sosiaaliset verkostot toimivat vain sähköisessä verkossa ja muut ystävyyssuhteet jäävät joillakin nuorilla vähäisiksi. Lapset ja nuoret pelaavat paljon tietokonepelejä ja käyttävät sivustoja, joiden sisällöstä ei kukaan ole vastuussa. Ruutuajan vähentäminen on perheiden vastuulla.

Yhteistoiminta-alueella toimii myös moniammatillinen Ylä-Savon Mediakasvatustyöryhmä. Sen tehtävänä on tiedottaa internettiin ja muihin sähköisiin medioihin liittyvistä mahdollisuuksista ja turvallisuusriskeistä lapsille, nuorille ja vanhemmille. Työryhmän toiminnan tavoitteena on vanhemmuuden tukeminen ja kriittisen medialukutaidon lisääminen.

Kehittämishankkeet

Yhteistoiminta-alueella on käynnissä useita kehittämishankkeita, joilla lasten ja nuorten hyvinvointia pyritään edistämään. Ongelma on se, että hankkeista ei ole riittävästi tietoa ja näin ollen osa hankkeista menee päällekkäin. Hankkeiden tuotosten arviointi jää usein myös heikoksi. Toisaalta on myös myönteisiä esimerkkejä siitä, miten hankkeen kautta aloitettu toiminta on vakiintunut arjen toiminnaksi. Hyvinä esimerkkeinä tästä mm. sporttari-, etsivän nuorisotyön ja Tytöt toimii –hankkeet.

10. SUUNNITELMAN SEURANTA JA TÄYTÄNTÖÖNPANO

Terveydenhuoltolain (2011) mukaan kuntien on seurattava väestöryhmittäin asukkaidensa terveyttä ja hyvinvointia ja niihin vaikuttavia tekijöitä. Kuntien on myös seurattava kunnan palveluissa toteutettuja toimenpiteitä, joilla vastataan hyvinvointitarpeisiin sekä käytettävä näiden perustana kuntakohtaisia hyvinvointi- ja terveysosoittimia. Edelleen kuntien on asetettava paikallisiin olosuhteisiin ja tarpeisiin perustuvat terveyden- ja hyvinvoinnin edistämisen tavoitteet ja määriteltävä niitä tukevat toimenpiteet sekä raportoitava valtuustolle vuosittain kuntalaisten terveydestä ja hyvinvoinnista sekä toteutetuista toimenpiteistä. Tätä tarkoitusta varten on kehitetty Kanerva KASTE- hankkeessa kuntien käyttöön kuntalaisten hyvinvoinnin tilaa kuvaava indikaattoripaketti ja sähköinen hyvinvointikertomus.

Lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmassa esille nousseet kehittämistavoitteet konkretisoidaan kuntakohtaisiksi ja hallintokuntakohtaisiksi kehittämistavoitteiksi ja toimenpiteiksi

vuosittaisissa talous - ja toimintasuunnitelmissa. Siten varmistetaan poliittisten päättäjien ja johtajien sitoutuminen kehittämiskohteisiin, tarvittaviin lisäresursseihin ja hankkeisiin. Tilinpäätöksessä ja toimintakertomuksessa arvioidaan kehittämisen onnistumista ja tavoitteiden saavuttamista.

Yhteistoiminta-alueen HYVIS (suunnitelman) työryhmä kokoontuu vuosittain toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen jälkeen ennen tulevan talous- ja toimintasuunnitelman laadintaa arvioimaan kehittämistavoitteiden saavuttamista ja vaikuttavuutta.

Hyvis –työryhmä		
Iisalmi	**Jäsen**	**Varajäsen**
	Kirsi-Tiina Ikonen, pj sivistystoimen johtaja	
	Riitta Topelius kehittämispäällikkö	-
	Pekka Partanen vapaa-aikajohtaja	-
	Kaarina Kursukangas-Hourula, siht yhteysjohtaja	-
	Sari Niemi yhdyskuntasuunnittelu kaavoituspäällikkö	Hannele Kelavuori yhdyskuntasuunnittelu asemakaava-arkkitehti
	Tuula Laatikainen kulttuuri kulttuurisihteeri	Tapani Lakaniemi kulttuuri musiikkiopiston rehtori
	Sinikka Hyvärinen varhaiskasvatus päivähoidon johtaja	Marjatta Miettinen varhaiskasvatus johtava perhepäivähoidonohjaaja
	Sanna Marin-Kainulainen kulttuurisihteeri	-
Kiuruvesi	Lassi Myllylä liikuntasihteeri	Jorma Konttinen kaupunginsihteeri
	Hannu Halonen kaupunginhallitus	Marja-Leena Kärkkäinen kaupunginhallitus
	Mirja Nuutinen kaavoittaja	-
	Leena Pietikäinen suunnittelupäällikkö	-
	Eeva Peltola varhaiskasvatuksen johtaja	-
Sonkajärvi	Teuvo Kauppinen kunnanvaltuusto	Tuula Ulmanen kunnanvaltuusto ja hallitus
	Vesa Hynynen kunnanvaltuusto	Usko Partanen kunnanvaltuusto- ja hallitus
	Jari Sihvonen kunnaninsinööri	-
	Eero Pitkänen kulttuurisihteeri	-
Vieremä	Kaisa Laitinen liikuntasihteeri	Raili Turunen vapaa-ajanohjaaja
	Veikko Heikkinen kunnanvaltuusto	Minna Partanen kunnanhallitus
	Ari Heikkinen kunnanvaltuusto	-
	Markku Haataja kunnanhallitus	-
	Sirkka Voutilainen varhaiskasvatuksen johtaja	-
SOTE:n luotta-mus-henkilö	Helena Koivunurmi hallitus	-
SOTEN:n viranhaltija	Eija Jestola terveysneuvonnan ylihoitaja	Riitta-Leena Huttunen terveydenhoitaja
	Jaana Nykänen terveysneuvonnan ylilääkäri	-
	Jarmo Heikkinen sosiaalityöntekijä	-

Työryhmästä muodostetut alaryhmät

Yhdyskuntasuunnittelu Sari Niemi, pj Mirja Nuutinen Ari Heikkinen Leena Pietikäinen Jari Sihvonen	Varhaiskasvatus Sinikka Hyvärinen, pj Eeva Peltola Sirkka Voutilainen
Perusopetus ja toinen aste Kirsi-Tiina Ikonen, pj. Riitta Topelius Minna Partanen	Sosiaali- ja terveyspalvelut: Jaana Nykänen, pj. Jarmo Heikkinen Eija Jestola Helena Koivunurmi Kaarina Kursukangas-Hourula
Kulttuuri- ja vapaa-aikapalvelut Pekka Partanen, pj Lassi Myllylä Vesa Hynynen Kaisa Laitinen Teuvo Kauppinen Markku Haataja Sanna Marin-Kainulainen Eero Pitkänen	

TAVOITTEET, TOIMENPITEET, VASTUUTAHOT JA AIKATAULUT

Terveyspalvelut

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvoinnin ja voimavarojen turvaamiseen on riittävät resurssit (parisuhteen, vanhemmuuden ja lapsen kasvun ja kehityksen tukeminen tarjoamalla Valtioneuvoston asetuksen mukaiset palvelut neuvolassa sekä koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa	1. Terveysneuvonnan henkilöstöresurssit ovat asetuksen mukaiset, 3 terveydenhoitajaa Iisalmeen, 0,5 Vieremälle, koulu- ja opiskelijaterveydenhuollon lääkäri (90 % Iisalmi, 10 % Vieremä)	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän/terveyden- ja sairaanhoidon vastuualue/terveysneuvonta	2012 – 2013
	2. Moniammatillista perhevalmennusta ja lapsiperheiden vertaisryhmätoimintaa tarjotaan kaikille ensimmäistä lastaan odottaville perheille	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymän/terveyden- ja sairaanhoidon vastuualue/terveysneuvonta ja mielenterveys- ja päihdepalvelut Yhteistyökumppanit: päivähoito, seurakunnat, Perheen Talo (MLL, Pelastakaa Lapset, Ensi- ja turvakotiyhdistys)	2012 - 2014
	3. Asetuksen mukaiset terveystarkastukset toteutuvat	SOTE/terveysneuvonnan ylilääkäri ja ylihoitaja	2012
Lapset, nuoret ja perheet saavat tukea ongelmiinsa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa (oikea-aikaiset matalan kynnyksen palvelut ja moniammatillinen tuki)	1. Neuvolatiimi otetaan käyttöön kaikissa SOTE-kunnissa	Terveydenhuollon ja sosiaalityön vastuuhenkilöt, terveysneuvonta, mielenterveyspalvelut ja sosiaalityön perhepalvelut	2012
	2. Koulujen psykososiaalista oppilashuoltoa vahvistetaan, psyykkari –toiminnan aloittaminen pilottina sekä neuvola- ja koulupsykologin työpanoksen lisääminen	Terveysneuvonta, mielenterveys- ja päihdepalvelut, sosiaalityö, opetuspalvelut	2012 – 2014

	3. Varhaisen tuen työnmuodot ja moniammatilliset yhteistyömallit ovat käytössä lasten ja nuorten arkiympäristössä ja peruspalveluissa	Terveysneuvonta, mielenterveyspalvelut ja sosiaalityön perhepalvelut, varhaiskasvatus ja opetustoimi	2012 – 2014
Kouluterveyskyselyn tulosten hyödyntäminen oppilaiden hyvinvoinnin kehittämisessä	1. Yhteistoiminta-alueen kunnat osallistuvat kouluterveyskyselyyn sekä kuntakohtaisten ja koulukohtaisten tulosten hankintaan ja analysointiin. Terveyskäyttäytymisen kuntakohtaiset erot selvitetään.	terveysneuvonta, koulutoimi	2013

Sosiaalipalvelut

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Lasten ja perheiden tukemista lisätään heidän omassa lähiympäristössään	1. Sosiaalityön lähipalveluissa lisätään asiakkaan lähiympäristössä tapahtuvaa työtä	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/sosiaalityö	2012 -
	2. Painotetaan varhaista puuttumista ja ennalta ehkäisevää työtä sosiaalipäivystystoiminnassa yhteistyössä nuorisotyön ja poliisin kanssa	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/sosiaalipäivystys Yhteistyökumppanit: kuntien ja seurakuntien nuorisotyö, poliisi	2012 –
	3.Tehostetaan työelämään aktivoivaa sosiaalityötä nuorten sosiaalipalveluissa	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/aikuissosiaalityö yhteistyökumppanit: TE-toimisto, työpajat, työllisyyshankkeet	2012 –
	4. Koulukuraattoripalveluja kehitetään osana oppilashuoltoa	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/koulukuraattoripalvelut	2012 -
Lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelutyössä painotetaan varhaista puuttumista	1. Lastensuojelun painopiste on avohuollon palveluissa	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/lastensuojelu	2012 –
	2. Sijaishuollon perhehoitoa lisätään ja tuetaan	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/lastensuojelu	2012 -

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Moniammatillisen verkostotyön työkäytännöt toimivat	1. Sosiaalityön palveluista ja lastensuojelusta tiedotetaan kuntalaisia ja yhteistyöverkostoja 2. Sosiaalityön palveluiden työprosesseissa kuvataan ja huomioidaan verkostoyhteistyö	Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/lastensuojelu Ylä-Savon SOTE kuntayhtymä/sosiaalipalvelut	2012 – 2012 - 2013

Varhaiskasvatus

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Päivähoidon palvelutarjonta on monipuolista: - perheille on tarjolla erilaisia heidän elämäntilanteeseen sopivia vaihtoehtoja kokopäivähoidon rinnalle; osapäivähoito, kerhotoiminta, avoin päiväkotitoiminta - monipuolisella palvelutarjonnalla edistetään varhaista puuttumista, koska perheille on tarjolla esim. vertaistukea kerho- ja avoimessa päiväkotitoiminnassa	1. Laaditaan kunnittain selvitykset päivähoidon tarpeesta ja sen kehittämisestä kysyntää vastaavaksi sekä tarvittaessa esitetään lisäystä määrärahoihin talousarvioon. 2. Erilaisten päivähoitopalvelujen tarjontaa lisätään/vähennetään suunnitelmien mukaan	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät, kuntien päivähoidosta vastaavat lautakunnat, kuntien hallitukset ja valtuustot Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät, kuntien päivähoidosta vastaavat lautakunnat, kuntien hallitukset ja valtuustot	2012 – 2013 -
Koulutettua päivähoidon henkilökuntaa on saatavilla - riittävästi pätevää henkilöstöä sijaisuuksiin - koulutettu henkilökunta takaa varhaiskasvatuksen laadun	1. Luodaan kuntien yhteinen henkilöstöpankki	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät	2012 -

Varhaisen puuttumisen rakenteet ja käytännöt ovat kunnossa - riittävän aikainen puuttuminen lasten/perheiden ongelmiin toteutuu - perheiden tuomiin haasteisiin pystytään vastaamaan päivähoidossa yhdessä muiden toimijoiden kanssa - nivelvaiheet päivähoidosta esiopetukseen ja esiopetuksesta perusopetukseen toteutetaan yhteistyössä eri toimijoiden kanssa	1. Kartoitetaan kuntien erilaiset käytännöt ja työmenetelmät varhaisessa puuttumisessa ja moniammatillisessa yhteistyössä sekä esiopetuksen nivelvaiheiden toteuttamisessa	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät Yhteistyökumppanit: perhepalvelut, lastenneuvolat, seurakunnat, järjestöt	2011 – 2012
	2. Luodaan kuntien päivähoitoon varhaisen puuttumisen ja esiopetuksen nivelvaiheiden toteuttamisen yhteiset käytännöt, toimintamallit ja työmenetelmät sekä otetaan ne käyttöön	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät Yhteistyökumppanit: perhepalvelut, lastenneuvolat, seurakunnat, järjestöt	2012 – 2015
	3. Järjestetään päivähoitohenkilöstölle koulutusta varhaisesta puuttumisesta ja nivelvaiheista	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä johtoryhmät	2012 – 2015
Sähköinen asiointi kehittyy perheiden kanssa tehtävänä yhteistyömuotona - hoitopaikan hakeminen, tulojen ilmoittaminen, hoitoaikojen varaaminen, työvuorojen ilmoittaminen/muuttaminen, lapsen päivän seuraaminen - tuntiperustainen päivähoitomaksu (perheiden tasa-arvoisuus) - perheiden kanssa tehtävä yhteistyö lisääntyy	1. Suunnitellaan sähköisten palvelujen mahdollisimman tehokas ja asiakasystävällinen käyttö ja tehdään tarvittavat talousarviovaraukset	Iisalmen, Kiuruveden, Sonkajärven ja Vieremän päivähoidon/varhaiskasvatuksen esimiehet sekä päivähoidon johtoryhmät, kuntien päivähoidosta vastaavat lautakunnat	2012 - 2013

Perusopetus ja toisen asteen koulutus

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Oppilaitos- ja kouluverkon sopeutuu pienenevien ikäluokkien tilanteeseen	1. Esi- ja perusopetus turvataan lähipalveluna. Madalletaan esteitä käydä koulua yli kuntarajojen. Lukioverkkoa kehitetään ottaen huomioon laajempi alueellinen koulutustarve ja -tarjonta.	Kunnat	Jatkuvaa
	2. Koulumatkaan käytettyjen aikojen kehitystä ja koulumatkajärjestelyjä seurataan. Tavoitteena on pienten koululaisten kuljetusaikojen pitäminen kohtuullisena	Kunnat, koulutuskuntayhtymät	Jatkuvaa
	3. Tuetaan lukioiden keskinäistä verkostoitumista sekä ammatillisen koulutuksen ja lukioiden alueellista yhteistyötä koulutuksen saavutettavuuden varmistamiseksi	Kunnat, koulutuskuntayhtymät	2012 – 2014
Koulu tukee tiedollisten osaamistavoitteiden ohella entistä paremmin lapsen yleisen hyvinvoinnin, tunne-elämän, sosiaalisten taitojen sekä eettisten ja esteettisten taitojen kehitystä. - koulut onnistuvat ongelmien ennaltaehkäisemisessä ja varhaisessa tunnistamisessa	1. Koulujen kerhotoimintaa kehitetään	Kuntien sivistys-/opetustoimi, järjestöt	2012 - 2014
	2. Turvataan opetus-, oppilashuolto- ja opinto-ohjauksen palveluiden korkea laatu ja ammattihenkilöstön saatavuus.	Kunnat, SOTE kuntayhtymä, muut koulutuksen järjestäjät	2012 – 2014
Lasten ja nuorten kouluviihtyvyys parantuu	1. Fyysisen työ- ja oppimisympäristön kehittäminen	Kuntien tekninen- ja opetustoimi	2012 - 2014
	2. Työilmapiiriä kehitetään yhteisöllisyyttä ja nuorten vaikutusmahdollisuuksia lisäävään suuntaan.	Opettajat, koulutuksen järjestäjät, oppilaskunnat, vanhempainyhdistykset	2012 – 2014
	3. Lasten ja nuorten opiskelutaitoja vahvistetaan ja opiskeluun liittyvissä vaikeuksissa autetaan	Opettajat, opinto-ohjaajat, kouluterveydenhoitajat	2012 – 2014

Kansalaisopisto, musiikkiopisto

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Tavoitetaan myös ne nuoret, jotka tarvitsevat tukea kehitykseensä	1. Yhteistyötä lisätään koulujen oppilashuoltoryhmien kanssa	Kansalaisopistot ja Ylä-Savon musiikkiopisto	2012 - 2015 Kevät 2012: järjestetään neuvottelut joka kunnassa kansalaisopiston ja oppilashuoltoryhmien kanssa Syksystä 2012 alkaen: toteutetaan neuvotteluissa sovitut kurssit. Keväisin järjestetään palautekeskustelut ja kokemuksien perusteella tarjontaa muutetaan tarvittaessa.
	2. Yhteistyö sosiaalityön ja mielenterveyspalveluja tuottavien kanssa	Kansalaisopistot, Ylä-Savon Sote	2012 – 2015 Neuvottelut keväällä 2012 kansalaisopistojen ja SOTE:n kesken mahdollisuudesta järjestää lasten ja nuorten hyvinvointia tukevia kursseja. Toteutetaan neuvotteluissa sovitut kurssit syksystä 2012 alkaen. Keväisin järjestetään palautekeskustelut ja kokemuksien perusteella tarjontaa muutetaan tarvittaessa.

Musiikin harrastusmahdollisuuksia tarjotaan myös musiikkipiston ulkopuolelle jääneille lapsille ja nuorille	1. Erilaisten musiikin opetusmuotojen kehittäminen kansalaisopistoissa	Kansalaisopisto ja Ylä-Savon musiikkiopisto	2012 – 2015 Kevät 2012: Musiikkiopiston ja kansalaisopistojen edustajien neuvottelut ja suunnitelmat lapsille ja nuorille järjestettävästä musiikin opetuksesta kansalaisopistoissa niille nuorille, jotka eivät ole musiikkiopistossa. Syksy 2012 alk: arvioidaan kurssien toteutus ja muokkaus palautteen perusteella.
	2. Yhteistyö päivähoidon ja muiden oppilaitosten kanssa	Ylä-Savon musiikkiopisto, kansalaisopistot	2012 – 2015 Kevät 2012: neuvottelut päivähoidon kanssa mahdollisuuksista tarjota musiikkileikkikoulutoimintaa päiväkodeissa tai järjestää lasten aktivointikäyntejä päiväkodeissa. Neuvotellaan sivistyspalvelukeskuksen kanssa yhteistyöstä koululaisten iltapäiväkerhotoiminnassa. Syksystä 2012: toteutetaan sovitut toimenpiteet

Kulttuuri- ja kirjastopalvelut

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Lasten ja nuorten hyvinvointi edistetään monipuolisten kulttuuri- ja kirjastopalvelujen avulla	1. Laadukkaiden ja monipuolisten palvelujen takaaminen kunnissa: riittävät määrärahat ja resurssit	Kuntien valtuustot ja lautakunnat, johtavat viranhaltijat	2012 – 2014
	2. Kirjastossa järjestetään lapsille nuorille kohdistettuja tapahtumia	Kirjastot yhteistyökumppanit: koulut, nuorisotoimi, kulttuuritoimi, järjestöt	2012 – 2014
	3. Kulttuurin aluekeskusten tuottamien palveluiden saaminen alueelle (kuten taidemuseo, valokuvakeskus jne.)	Kulttuuritoimet yhteistyökumppanit: aluekeskukset	2012 – 2014

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
	4. Tapahtuminen ja näyttelyiden hankinta sekä yhteiset kehittämishankkeet yhteistoiminta-alueen kulttuuripalvelujen kanssa	kulttuuritoimet yhteistyökumppanit; kirjastot, järjestöt, seurakunnat, yritykset sponsorina jne.	2012 – 2014
	5. Verkostoituminen: kartoitetaan yhteistyökumppanit ja tehdään yhteistyötä	Kulttuuritoimet, kirjastot yhteistyökumppanit; koulut, päiväkodit, nuorisotoimi, järjestöt	2012 - 2014
Kirjasto- ja kulttuuripalvelut vastaavat lasten ja nuorten toiveita. Kulttuuri- ja kirjastopalvelut saadaan lähipalveluina.	1. Lapset ja nuoret ovat mukana suunnittelemassa kulttuuritapahtumia sekä osallistuvat kirjastotoiminnan suunnitteluun ja aineiston valintatyöhön	Kirjastot, kulttuuritoimet yhteistyökumppanit; koulut, kulttuuriyhdyshenkilöt, päiväkodit, nuorisotoimi	2012 - 2014
	2. Kirjastossa tehdään lapsille suunnattu markkinointisuunnitelma	Kirjastot	2012 – 2014
	3. Kulttuuritarjontaa viedään kylille, kouluihin ja päiväkoteihin	Kulttuuritoimet yhteistyökumppanit: koulut, päiväkodit, kyläyhdistykset	2012 – 2014
	4. Taataan laadukkaat kirjastoautopalvelut haja-asutusseuduille	Kirjastot yhteistyökumppanit: koulut	2012 - 2014
Lapset ja nuoret ovat tottuneita ja aktiivisia kirjaston käyttäjiä	1. Turvataan kirjaston kokoelmien monipuolinen uudistuminen	Kunnat, kirjastot	2012 – 2014
	2. Lapsille ja nuorille annetaan säännöllisesti kirjastonkäytön opetusta	Kirjastot Yhteistyökumppanit: koulut, päiväkodit	2012 – 2014
	3. Hyödynnetään kirjastohenkilökunnan erityisosaamista ja vinkataan aineistoja kirjastossa, kouluilla ja sosiaalisessa mediassa. Satutunnit pidetään kirjastoissa ja kirjastoautossa.	Kirjastot, koulut yhteistyökumppanit: koulut, sosiaalinen media	2012 – 2014
	4. Kirjaston luku- ja	Kirjastot	

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
	kirjallisuusdiplomeja suoritetaan säännöllisesti. Kirjasto laatii valmiit lukulistat	yhteistyökumppanit; koulut	
	5. Kirjastossa järjestetään vanhempainiltoja, joissa lukemiseen innostamisesta tiedotetaan koteihin.	Kirjastot yhteistyökumppanit koulut	2012 - 2014
Lapset oppivat tuntemaan omaa kulttuuriperintöään ja juuriaan mm. alueen museoissa	1. Ylä-Savon museoiden yhteinen markkinointi	Kulttuuritoimet, alueen museot	2012 – 2014
	2. Vanhempien ja koulujen aktivointi	Kulttuuritoimet yhteistyökumppanit: koulut	2012 – 2014
	3. Opetuspakettien luominen lapsille ja nuorille	Kulttuuritoimet, alueen museot yhteistyökumppanit: koulut	2012 - 2014

Yhdyskuntasuunnittelu

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Lapset ja nuoret otetaan mukaan kunnassa tapahtuvaan ympäristösuunnitteluun ja rakentamiseen. Vuorovaikutusta ja osallistumista suunnitteluprosesseihin on edistetty	1. Jokaisen suunnitteluhankkeen yhteydessä arvioidaan tarve ja keinot osallisuuden toteuttamiseksi.	Kunnat, erilaiset järjestöt	Jatkuvaa
	2. Lasten ja nuorten näkökulma ja osallisuus otetaan osaksi poliittista päätöksentekoa	Kunnat, poliittiset toimijat	Jatkuvaa
	3. Lasten ja nuorten osallisuutta edistetään sekä ympäristötietoisuus otetaan osaksi eri kouluasteiden opetussuunnitelmia.	Kuntien hallintokunnat, oppilaitokset	Jatkuvaa
Koulujen ja päiväkotikiinteistöjen kunto ja sisäilma vastaavat lasten ja nuorten terveelliseltä toimintaympäristöltä edellyttämää tasoa	1. Tehdään sisäilma- ja kuntokartoitukset kaikkiin koulu- ja päiväkotirakennuksiin	Kunnat/koulut, päiväkodit ja tilahallinto	2011 – 2015
	2. Kunnostetaan koulu- ja päiväkotitilat	Kunnat, ELY-keskus, Aluehallintovirasto	2012 – 2020

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
	kiireellisyysjärjestyksessä		
	3. Rakennetaan tarvittavat uudet toimitilat	Kunnat, ELY-keskus, Aluehallintovirasto	2012 – 2020
Vapaa-ajanviettopaikat, virkistysalueet ja tilat vastaavat lasten ja nuorten tarpeita sekä taajamissa että haja-asutusalueella.	1. Kartoitetaan vapaa-ajanviettopaikat, virkistysalueet ja tilat sekä arvioidaan kuinka ne palvelevat erilasten ryhmien tarpeita.	Kunnat yhteistyötahot: erilaiset järjestöt	2012 - 2013
	2. Turvataan lähialueiden vapaa-ajanviettotilojen, virkistysalueiden ja lähiliikunta-alueiden säilyminen ja kunnossapito. Selvitetään mahdollisuus seudullisiin investointeihin erikoistoiminnoissa.	Kunnat yhteistyötahot: erilaiset järjestöt	2012 – 2015
	3. Kartoitetaan haja-alueen koulujen ja lähialueiden liikenneturvallisuuteen liittyvät riskit ja tehdään tarvittavat korjaustoimenpiteet	Liikenneturvallisuustyöryhmät, kunnat, koulut, tekninen toimi	2012 – 2013
	4. Kunnostetaan haja-alueen koulujen piha-alueet - Iisalmessa ylläpidosta huolehtiminen - Kiuruvedellä Luupuveden, Lahnajoen ja Kalliokylän alakoulut	Kunnat, koulut, tilahallinto	2012 – 2015
Lasten ja nuorten toimintaympäristön turvallisuus parantuu	1. Kartoitetaan turvattomiksi koetut paikat	Kunnat, erilaiset järjestöt	2012 – 2013
	2. Rakennetaan kevyenliikenteenväylät kokoojakaduille	Kunnat, ELY-keskus	2011 – 2020
	3. Laaditaan kouluille ja päiväkodeille liikenneturvallisuussuunnitelmat ja siihen liittyvää asennekasvatusta edistetään	Liikenneturvallisuustyöryhmät, koulut ja päiväkodit	2012 – 2013
	4. Korjataan koululaiskyselyissä esille tulleet ongelmakohteet	Oppilaitokset, kunnat	jatkuvaa

Liikuntapalvelut

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Huomioidaan sosiaali- ja terveysministeriön suositukset liikunnan edistämiseksi kunnissa	1. Yhteistyön lisääminen eri toimialojen kesken	Liikuntatoimet Yhteistyötahot; eri hallintokunnat ja järjestöt	2012 - 2015
Vähän liikkuville lapsille ja nuorille tarjotaan mahdollisuuksia liikunnan harrastamiseen huomioiden etenkin ns. nivelvaiheet	1. Virikkeellisen liikkumisympäristön kehittäminen (koulut, päiväkodit, lähiliikunta-alueet) 2. Liikuntailtapäiväkerhotoiminnan järjestäminen huomioiden koulun aloittaminen, ala-asteelta yläasteelle ja ylä-asteelta lukioon siirtyminen, järjestetään matalankynnyksen liikuntaryhmiä ja tapahtumia 3. Järjestöjen tuottamien liikuntapalvelujen tukeminen yhteistyöllä, toiminta-avustuksilla ja edullisilla käyttömaksuilla	Kuntien liikunta-, sivistys- ja tekniset toimet, yhteistyötahot: järjestöt ja muut toimijat Kuntien liikunta- ja sivistystoimet yhteistyötahot; järjestöt ja muut toimijat Kuntien liikuntatoimet ja luottamushenkilöt yhteistyötahot; järjestöt	Kuntien investointiohjelmat 2012 – 2015 2012 – 2015 2012 - 2015
Erityislapsille on tarjolla heidän tarpeitaan vastaavia liikuntaryhmiä paikallisesti ja alueellisesti	1. Erityislasten määrän ja tarpeitten kartoittaminen 2. Yhteistyö kuntien kesken (työryhmän perustaminen, erityisryhmien liikunnanohjausresurssien lisääminen/erityisryhmien liikunnanohjaajan palkkaaminen)	Kuntien liikuntatoimet yhteistyötahot; oppilaitokset ja järjestöt Kuntien liikuntatoimet yhteistyötahot; järjestöt	2012 – 2013 2012 - 2015
Lapset ja nuoret löytävät helposti heille suunnatut liikuntapalvelut	1. Yhteinen nettipohjainen viestintäportaali (esim. Po1nt.fi ja harrastehaku sekä sosiaalinen media)	Kuntien liikuntatoimet yhteistyötahot: kuntien nuorisotoimet, järjestöt ja muut toimijat	2012 - 2015
Käyttövuorojen jaossa ja järjestöavustuksissa pääpaino lasten ja nuorten liikunnassa	1. Linjaukset, jakoperusteet hyväksytetään luottamuselimissä	Kuntien liikuntapalvelut, luottamushenkilöt yhteistyökumppanit: järjestöt	2012 - 2015

Nuorisotyö

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Uusien toimintatapojen kehittäminen huomioiden nuorten käyttäytyminen ja ajan trendit	1. Nuorisotoiminnan kehittäminen ja nuorten ideoimien tapahtumien järjestäminen	Kuntien nuorisotyöt Yhteistyötahot; nuorten vaikuttajaryhmät ja nuoret sekä järjestöt	2012 -
	2. Käytännön yhteistyön lisääminen hallintokuntien ja nuorisotyötä tekevien tahojen kanssa	Kunnat/hallintokunnat ja SOTE kuntayhtymä yhteistyötahot; nuorten vaikuttajaryhmät ja nuoret	2012
	3. Nuorisotiedotuksen jatkaminen ja kehittäminen yhdessä Savon nuorisotiedotus portaalin kanssa	Kunnat, järjestöt, seurakunta	2012
	4. Iisalmen nuorisoasioiden yhteistyöryhmän (=monialainen yhteistyöryhmä) toiminnalla luodaan yhteiset toimintalinjat syrjäytymisvaarassa olevien nuorten auttamiseksi 5 Toimintaa kohdennetaan nivelvaiheisiin (5 – 6 lk ja 7 – 8 lk)	Kunnat yhteistyötahot; monialaiset työryhmät, etsivät nuorisotyöt, SOTE kuntayhtymä	2012 -
Nuorten työllisyysvalmiuksien parantaminen	1. Nuorten kesätyötoimintaa vakiinnutetaan yhteiseksi yhteistoiminta-alueelle; nuori voi saada kesätyötä ko. kuntien alueelta	Kunnat yhteistyötahot: SOTE kuntayhtymä, TE-toimistot	2012
	2.Työnsuunnittelijan vakinaistaminen ja kokoaikaistaminen (nyt työllisyysvaroin 2 vuotta kerrallaan) sekä työnkuvan laajentaminen koskemaan koko vuotta nuorten työllisyysvalmiuksien parantamiseksi.	Kunnat ja SOTE kuntayhtymä, perustettava työvalmennussäätiö yhteistyötahot; nuorten työpajat, TE-toimisto	2012 –

Tavoite	Toimenpide	Vastuutaho	Aikataulu
Nuorten päihteettömyyden edistäminen huomioidaan kaikessa nuorisotoiminnassa	1. Kiinteä yhteistyö päihdetyötä tekevien tahojen kanssa (mm. päihdepysäkki Stoppi) 2. Päihdekasvatus on ympärivuotista	Kunnat yhteistyötahot; järjestöt, SOTE kuntayhtymän päihdetyöntekijät Ylä-Savon nuorisotyöntekijät yhteistyötahot: järjestöt, SOTE kuntayhtymän päihdetyöntekijät	2012 - 2012 -

TEHO- indikaattorit, yhteistoiminta-alueen kunnat verrattuna koko maahan ja Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin kuntiin

Koko maa 2010

V1 = Iisalmi
V2 = Kiuruvesi
V3 = Sonkajärvi
V4 = Vieremä
V5 = Pohjois-Savon sairaanhoitopiirin kunnat

Koulutus indikaattoreita	arvo	muutos	V1	V2	V3	V4	V5
Koulutustasomittain (2009)	330	↑	296	241	233	245	309
Keskiasteen koulutuksen saaneet, % 15 vuotta täyttäneistä (2007)	38.4	↔	43,1	42	41,1	42,2	41,3
Korkea-asteen koulutuksen saaneet, % 15 vuotta täyttäneistä (2007)	26.2	↔	21,2	13,9	13,9	14,2	22,9
Koulutuksen ulkopuolelle jääneet 17-24 -vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä (2009)	11.4	↔	9	12,2	10,2	11,6	9,6

Muita indikaattoreita	arvo	muutos	V1	V2	V3	V4	V5
Depressiolääkkeistä korvausta saaneet 18-24 -vuotiaat / 1000 vastaavanikäistä (2008)	55.3		55,8	48,2	40,3	45,8	65,5
Erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettuja 0-15 -vuotiaita / 1000 vastaavanikäistä (2008)	4.2		7,8	5,1	8,7	8,2	5,4
Erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettuja 0-15 -vuotiaita, % vastaavanikäisestä väestöstä (2008)	4.2		7,8	5,1	8,7	8,2	5,4
Kodin ulkopuolelle sijoitetut 0-17 -vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä (2009)	1.3		1,7	0,9	0,8	1,2	1,6
Mielenterveyden häiriöihin sairaalahoitoa saaneet 0-17- vuotiaat / 1000 vastaavanikäistä (2008)	5.3		7	6,6	0	7,3	7,1
Mielenterveyden häiriöihin sairaalahoitoa saaneet 18-24 -vuotiaat / 1000 vastaavanikäistä (2008)	8.7		14,5	14,2	0	0	11,8
Nuorisotyöttömät, % 15-24 -vuotiaasta työvoimasta (2008)	8.8		15,2	14,2	12,3	10,9	12,3

Nuorisotyöttömät, % 18-24-vuotiaasta työvoimasta	13		18	20	16,3	10,6	16,5
Perusterveydenhuollon avohoidon lääkärikäynnit 1-6 -vuotiailla / 1000 vastaavanikäistä (2008)	2375		1773	2856	3124	2891	2887
Perusterveydenhuollon avohoidon lääkärin 7-14 -vuotiaat potilaat / 1000 vastaavanikäistä (2008)	598		742	660	702	858	484
Perusterveydenhuollon kouluterveydenhuollon lääkärikäynnit / 1000 7 - 18 -vuotiasta (2007)	224		420	148	234	47	295
Päihdesairauksien hoitojaksot 15-24 -vuotiailla / 1000 vastaavanikäistä (2008)	3.7		10,1	2	8,4	2,3	5,9
Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet 18-24 -vuotiaat, % vastaavanikäisestä väestöstä (2009)	2.9		6,6	1,9	2,3	0	4,2
Toimeentulotukea pitkäaikaisesti saaneet yksinhuoltajakotitaloudet, % toimeentulotukea saaneista kotitalouksista (2007)	2.8		4,5	0	3,3	0	2,7
Toimeentulotukea saaneet 18-24-vuotiaat, % vastaavanikäisestä	14.2		25,2	15,8	11,2	14,2	19,5

väestöstä (2009)							
Toimeentulotukea saaneet lapsiperheet, % lapsiperheistä (2009)	8.8	↔	16,6	8,3	9,4	6,7	10,9

↑ arvo noussut

↓ arvo laskenut

↔ ei muutosta tai muutos alle 5%

↑ muutos vähintään 5%

↑↑ muutos vähintään 10%

↑↑↑ muutos vähintään 15%

↓↑ muutos myönteiseen suuntaan

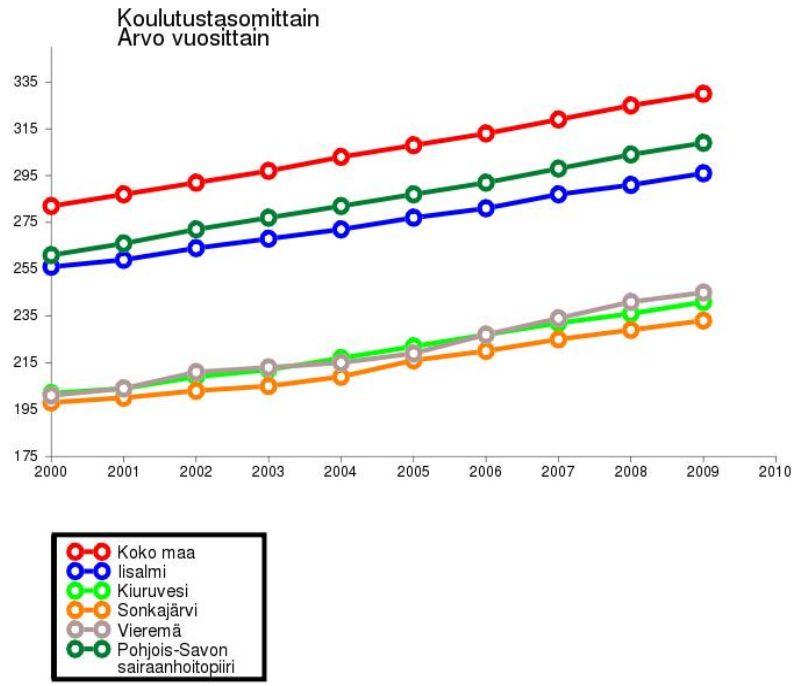
↓↑ muutos kielteiseen suuntaan

tilanne vähintään 10% parempi kuin vertailukohteessa

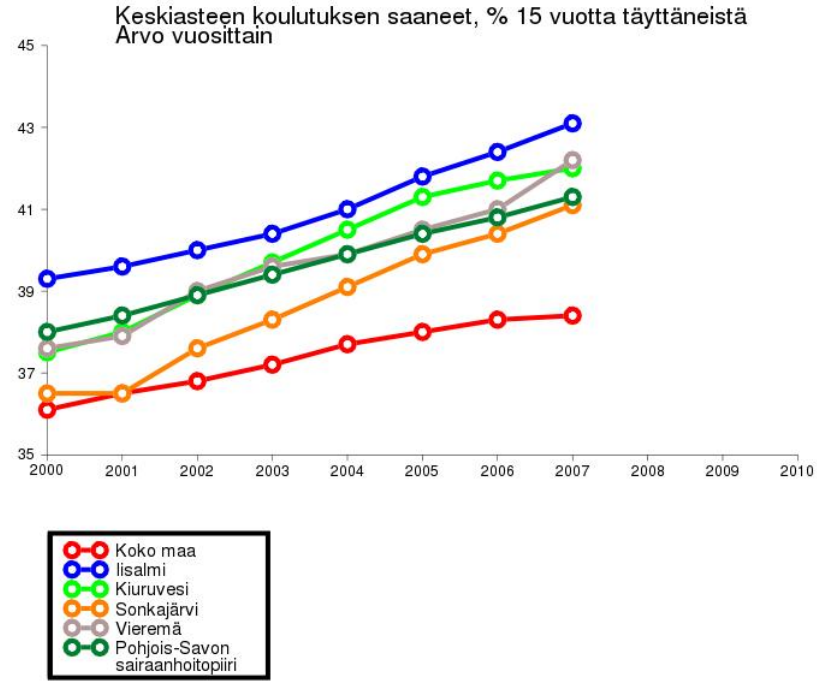
ei eroa vertailukohteeseen tai ero alle 10%

tilanne vähintään 10% huonompi kuin vertailukohteessa

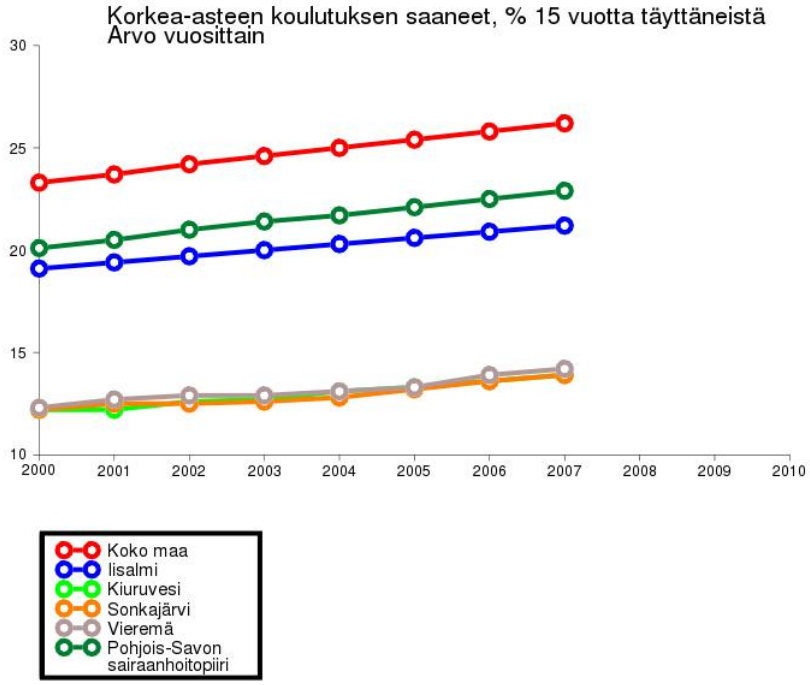
? tieto puuttuu

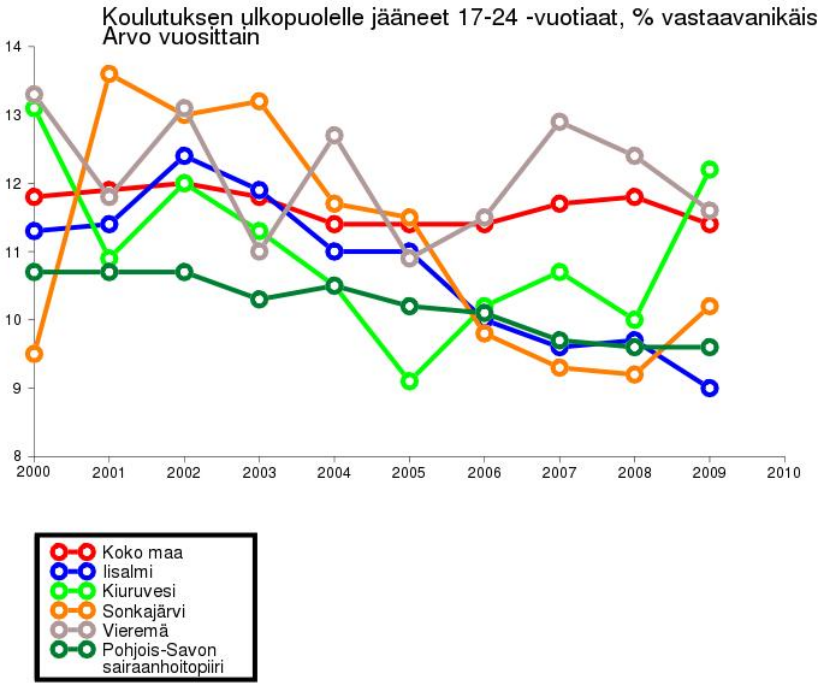
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	282	287	292	297	303	308	313	319	325	330	-
Iisalmi	256	259	264	268	272	277	281	287	291	296	-
Kiuruvesi	202	204	209	212	217	222	227	232	236	241	-
Sonkajärvi	198	200	203	205	209	216	220	225	229	233	-
Vieremä	201	204	211	213	215	219	227	234	241	245	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	261	266	272	277	282	287	292	298	304	309	-

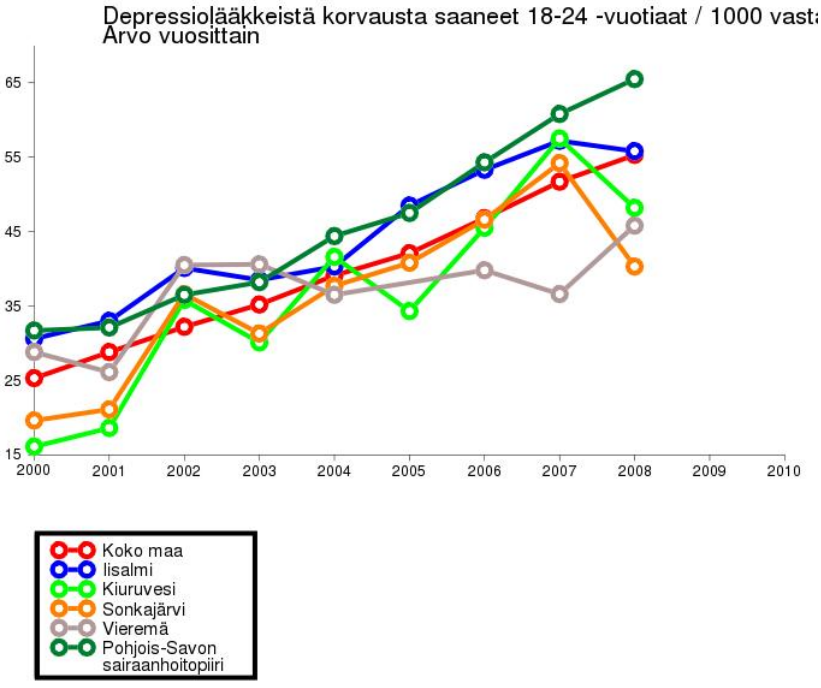
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	36,1	36,5	36,8	37,2	37,7	38	38,3	38,4	-	-	-
Iisalmi	39,3	39,6	40	40,4	41	41,8	42,4	43,1	-	-	-
Kiuruvesi	37,5	38	38,9	39,7	40,5	41,3	41,7	42	-	-	-
Sonkajärvi	36,5	36,5	37,6	38,3	39,1	39,9	40,4	41,1	-	-	-
Vieremä	37,6	37,9	39	39,6	39,9	40,5	41	42,2	-	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	38	38,4	38,9	39,4	39,9	40,4	40,8	41,3	-	-	-

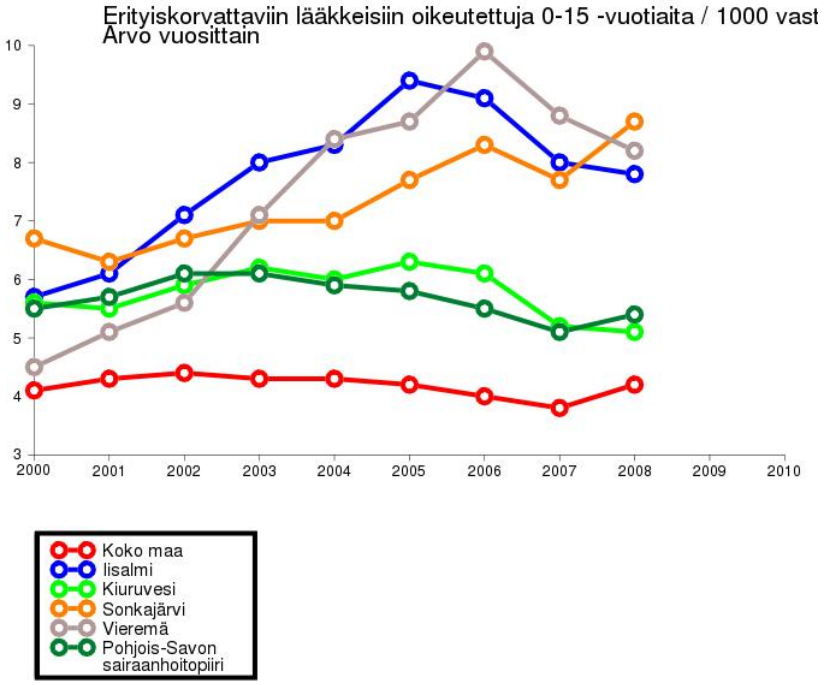
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	23,3	23,7	24,2	24,6	25	25,4	25,8	26,2	-	-	-
Iisalmi	19,1	19,4	19,7	20	20,3	20,6	20,9	21,2	-	-	-
Kiuruvesi	12,2	12,2	12,6	12,7	13,1	13,3	13,6	13,9	-	-	-
Sonkajärvi	12,2	12,5	12,5	12,6	12,8	13,2	13,6	13,9	-	-	-
Vieremä	12,3	12,7	12,9	12,9	13,1	13,3	13,9	14,2	-	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	20,1	20,5	21	21,4	21,7	22,1	22,5	22,9	-	-	-

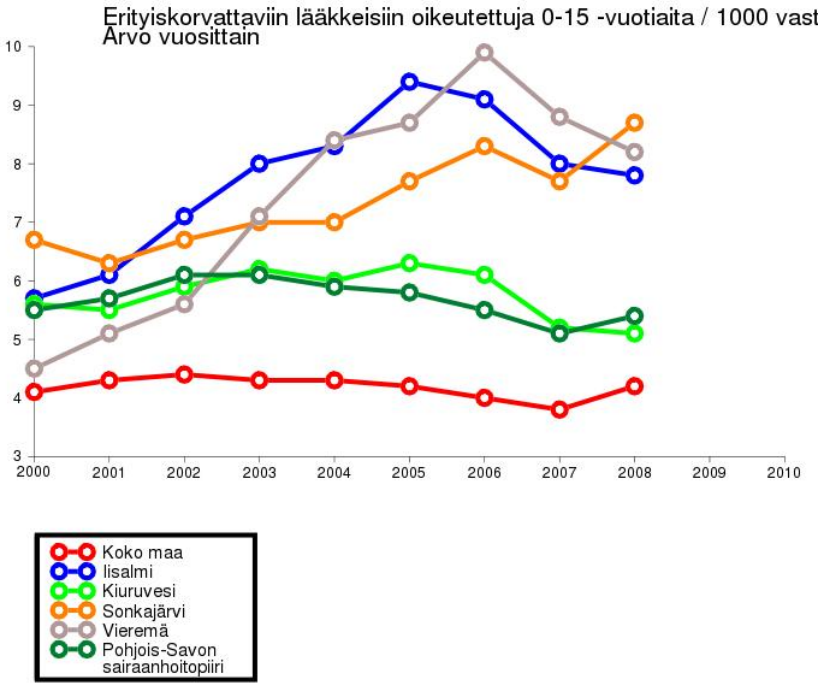
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	11,8	11,9	12	11,8	11,4	11,4	11,4	11,7	11,8	11,4	-
Iisalmi	11,3	11,4	12,4	11,9	11	11	10	9,6	9,7	9	-
Kiuruvesi	13,1	10,9	12	11,3	10,5	9,1	10,2	10,7	10	12,2	-
Sonkajärvi	9,5	13,6	13	13,2	11,7	11,5	9,8	9,3	9,2	10,2	-
Vieremä	13,3	11,8	13,1	11	12,7	10,9	11,5	12,9	12,4	11,6	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	10,7	10,7	10,7	10,3	10,5	10,2	10,1	9,7	9,6	9,6	-

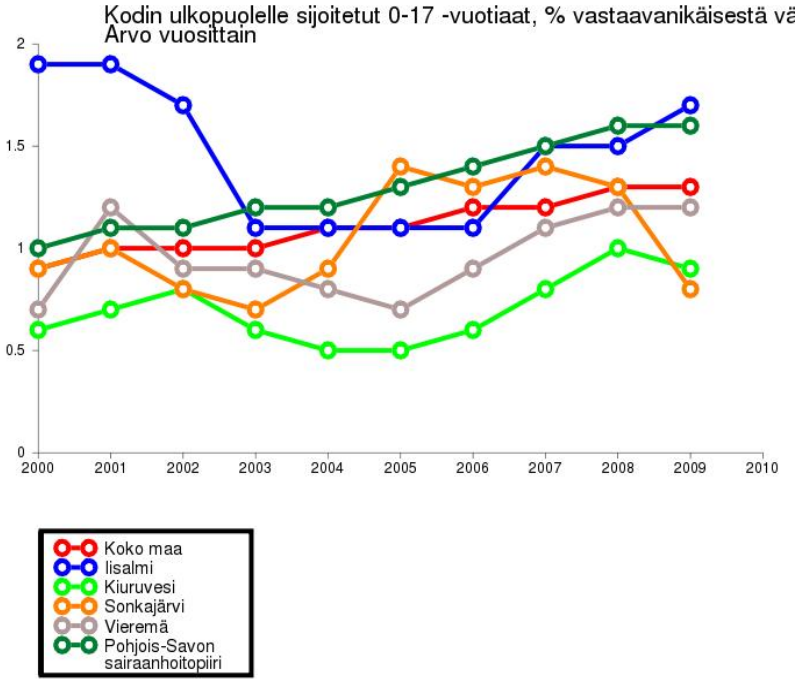
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	25,3	28,8	32,2	35,2	39,1	42,1	46,8	51,7	55,3	-	-
Iisalmi	30,6	33	40,1	38,5	40,3	48,5	53,3	57,2	55,8	-	-
Kiuruvesi	16,1	18,6	35,8	30,1	41,6	34,3	45,5	57,5	48,2	-	-
Sonkajärvi	19,6	21,1	36,6	31,3	37,7	40,8	46,6	54,2	40,3	-	-
Vieremä	28,8	26,1	40,5	40,6	36,5	0	39,8	36,6	45,8	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	31,7	32,1	36,5	38,2	44,4	47,5	54,3	60,8	65,5	-	-

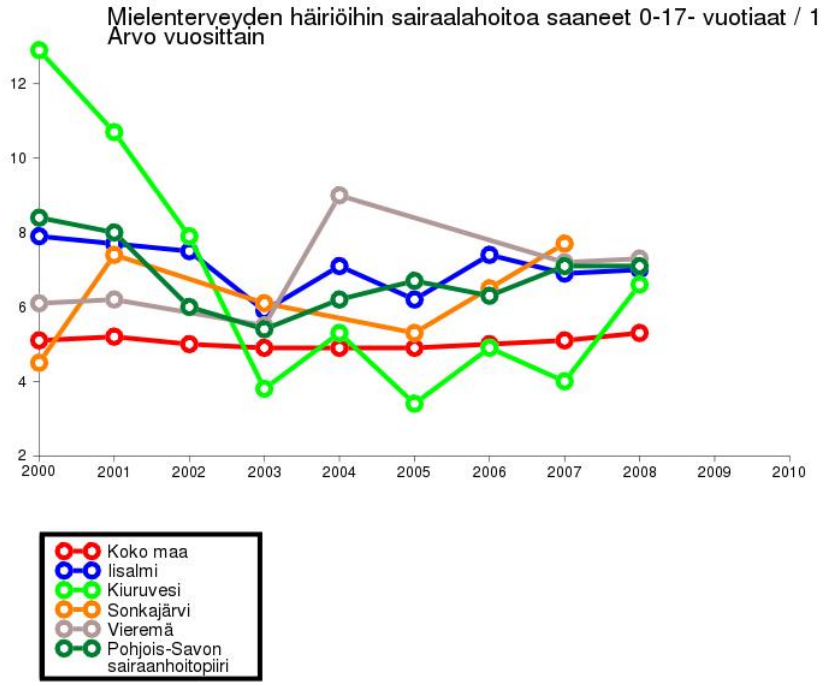
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	4,1	4,3	4,4	4,3	4,3	4,2	4	3,8	4,2	-	-
Iisalmi	5,7	6,1	7,1	8	8,3	9,4	9,1	8	7,8	-	-
Kiuruvesi	5,6	5,5	5,9	6,2	6	6,3	6,1	5,2	5,1	-	-
Sonkajärvi	6,7	6,3	6,7	7	7	7,7	8,3	7,7	8,7	-	-
Vieremä	4,5	5,1	5,6	7,1	8,4	8,7	9,9	8,8	8,2	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	5,5	5,7	6,1	6,1	5,9	5,8	5,5	5,1	5,4	-	-

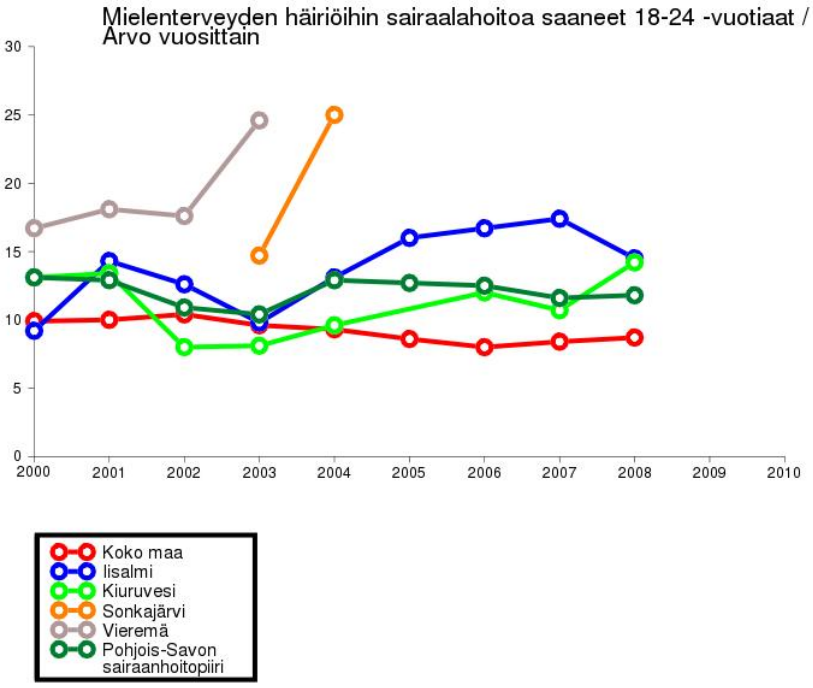
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	4,1	4,3	4,4	4,3	4,3	4,2	4	3,8	4,2	-	-
Iisalmi	5,7	6,1	7,1	8	8,3	9,4	9,1	8	7,8	-	-
Kiuruvesi	5,6	5,5	5,9	6,2	6	6,3	6,1	5,2	5,1	-	-
Sonkajärvi	6,7	6,3	6,7	7	7	7,7	8,3	7,7	8,7	-	-
Vieremä	4,5	5,1	5,6	7,1	8,4	8,7	9,9	8,8	8,2	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	5,5	5,7	6,1	6,1	5,9	5,8	5,5	5,1	5,4	-	-

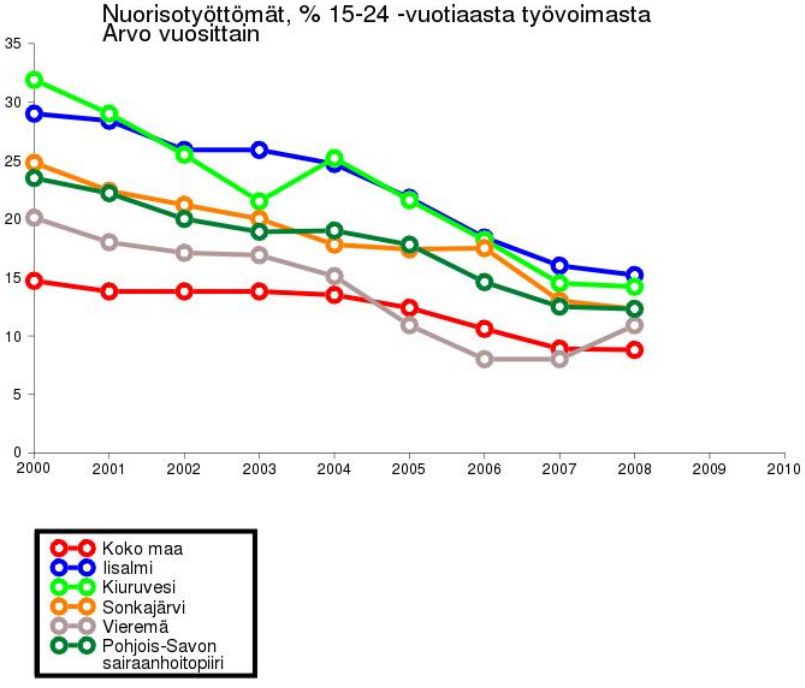
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	0,9	1	1	1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,3	-
Iisalmi	1,9	1,9	1,7	1,1	1,1	1,1	1,1	1,5	1,5	1,7	-
Kiuruvesi	0,6	0,7	0,8	0,6	0,5	0,5	0,6	0,8	1	0,9	-
Sonkajärvi	0,9	1	0,8	0,7	0,9	1,4	1,3	1,4	1,3	0,8	-
Vieremä	0,7	1,2	0,9	0,9	0,8	0,7	0,9	1,1	1,2	1,2	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,6	-

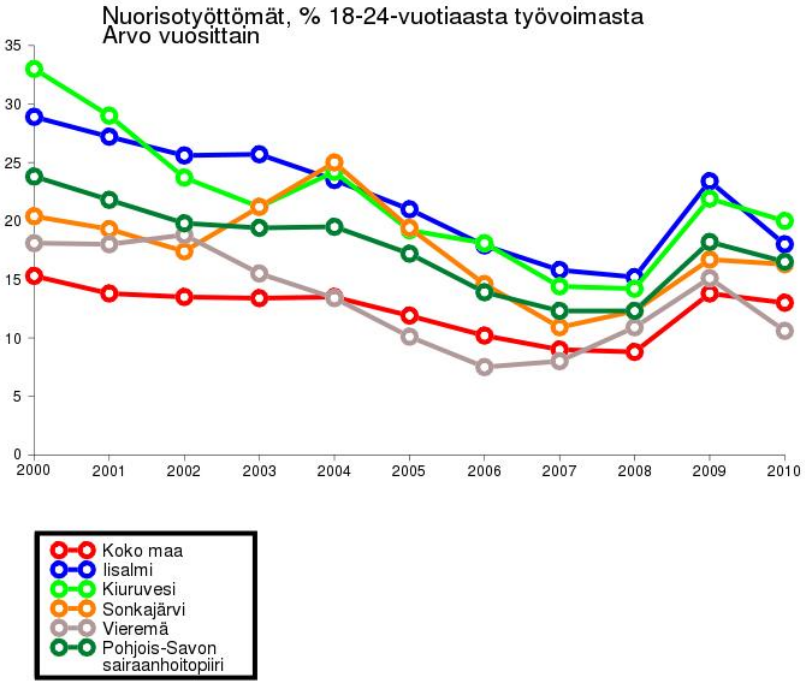
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	5,1	5,2	5	4,9	4,9	4,9	5	5,1	5,3	-	-
Iisalmi	7,9	7,7	7,5	5,9	7,1	6,2	7,4	6,9	7	-	-
Kiuruvesi	12,9	10,7	7,9	3,8	5,3	3,4	4,9	4	6,6	-	-
Sonkajärvi	4,5	7,4	0	6,1	0	5,3	6,5	7,7	0	-	-
Vieremä	6,1	6,2	0	5,5	9	0	0	7,2	7,3	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	8,4	8	6	5,4	6,2	6,7	6,3	7,1	7,1	-	-

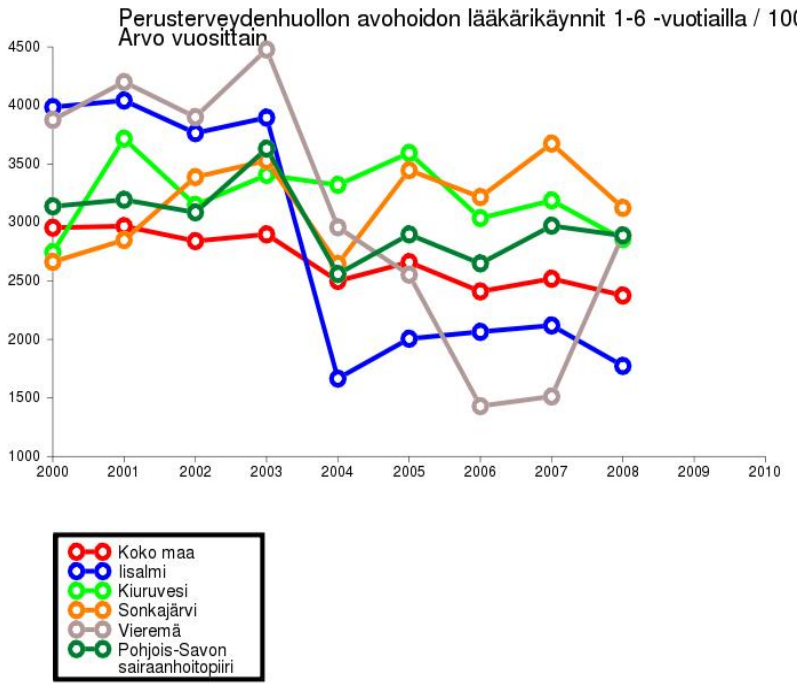
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	9,9	10	10,4	9,6	9,3	8,6	8	8,4	8,7	-	-
Iisalmi	9,2	14,3	12,6	9,8	13,1	16	16,7	17,4	14,5	-	-
Kiuruvesi	13,1	13,4	8	8,1	9,6	0	12	10,7	14,2	-	-
Sonkajärvi	0	0	0	14,7	25	0	0	0	0	-	-
Vieremä	16,7	18,1	17,6	24,6	0	0	0	0	0	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	13,1	12,9	10,9	10,4	12,9	12,7	12,5	11,6	11,8	-	-

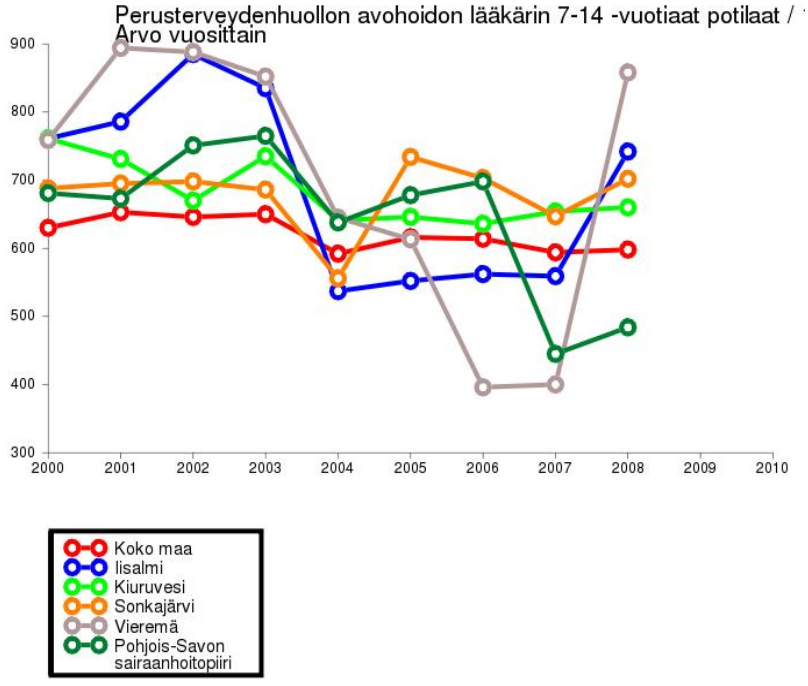
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	14,7	13,8	13,8	13,8	13,5	12,4	10,6	8,9	8,8	-	-
Iisalmi	29	28,4	25,9	25,9	24,7	21,8	18,4	16	15,2	-	-
Kiuruvesi	31,9	29	25,5	21,5	25,2	21,6	18,2	14,5	14,2	-	-
Sonkajärvi	24,8	22,4	21,2	20	17,8	17,4	17,5	13	12,3	-	-
Vieremä	20,1	18	17,1	16,9	15,1	10,9	8	8	10,9	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	23,5	22,2	20	18,9	19	17,8	14,6	12,5	12,3	-	-

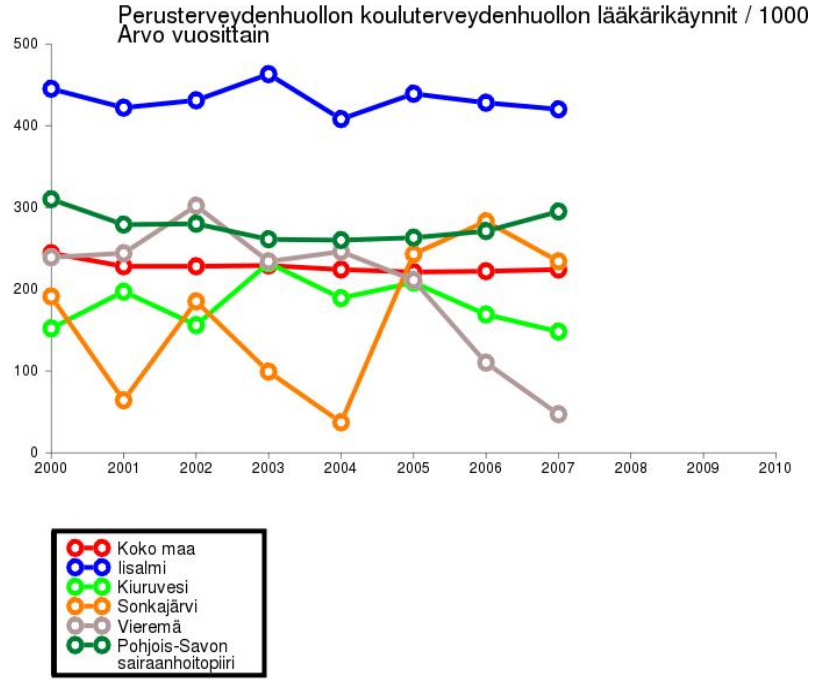
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	15,3	13,8	13,5	13,4	13,5	11,9	10,2	9	8,8	13,8	13
Iisalmi	28,9	27,2	25,6	25,7	23,5	21	17,9	15,8	15,2	23,4	18
Kiuruvesi	33	29	23,7	21,2	24,2	19,2	18,1	14,4	14,2	21,9	20
Sonkajärvi	20,4	19,3	17,4	21,2	25	19,4	14,6	10,9	12,3	16,7	16,3
Vieremä	18,1	18	18,8	15,5	13,4	10,1	7,5	8	10,9	15,1	10,6
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	23,8	21,8	19,8	19,4	19,5	17,2	13,9	12,3	12,3	18,2	16,5

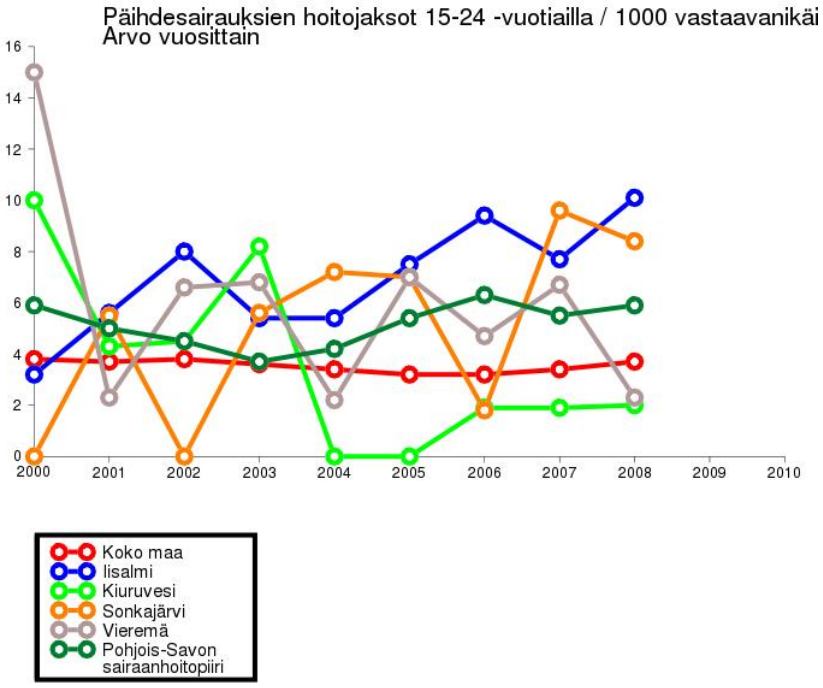
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	2954	2967	2840	2897	2499	2659	2409	2518	2375	-	-
Iisalmi	3985	4041	3763	3895	1665	2005	2064	2118	1773	-	-
Kiuruvesi	2745	3715	3149	3405	3320	3594	3036	3187	2856	-	-
Sonkajärvi	2662	2849	3387	3527	2645	3446	3216	3673	3124	-	-
Vieremä	3876	4200	3900	4477	2958	2552	1429	1511	2891	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	3137	3194	3085	3630	2559	2897	2649	2971	2887	-	-

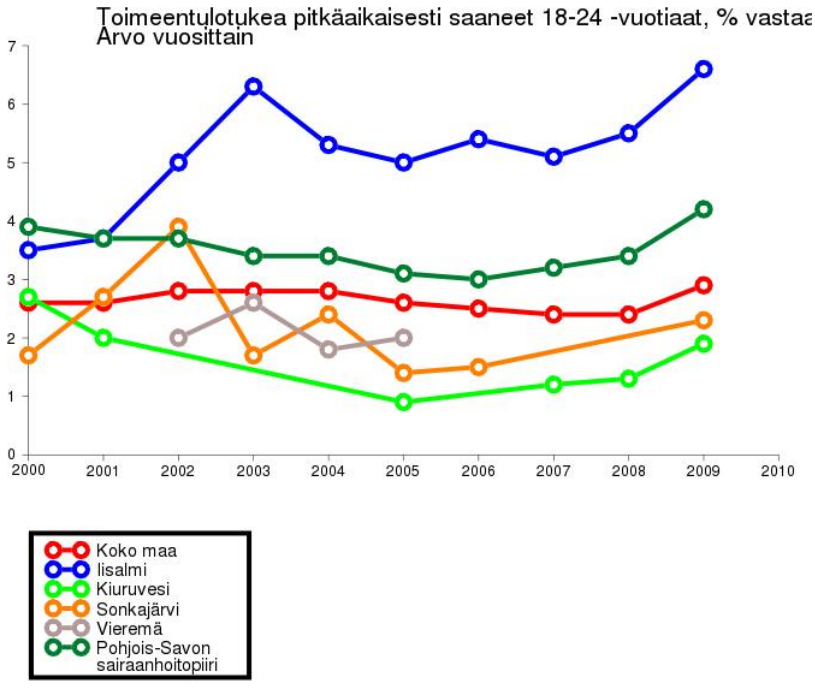
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	630	653	646	650	592	616	614	594	598	-	-
Iisalmi	761	786	885	835	537	552	562	559	742	-	-
Kiuruvesi	761	731	670	735	641	646	636	654	660	-	-
Sonkajärvi	688	695	698	686	556	734	703	647	702	-	-
Vieremä	759	894	888	852	645	613	396	400	858	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	681	673	751	765	638	678	698	445	484	-	-

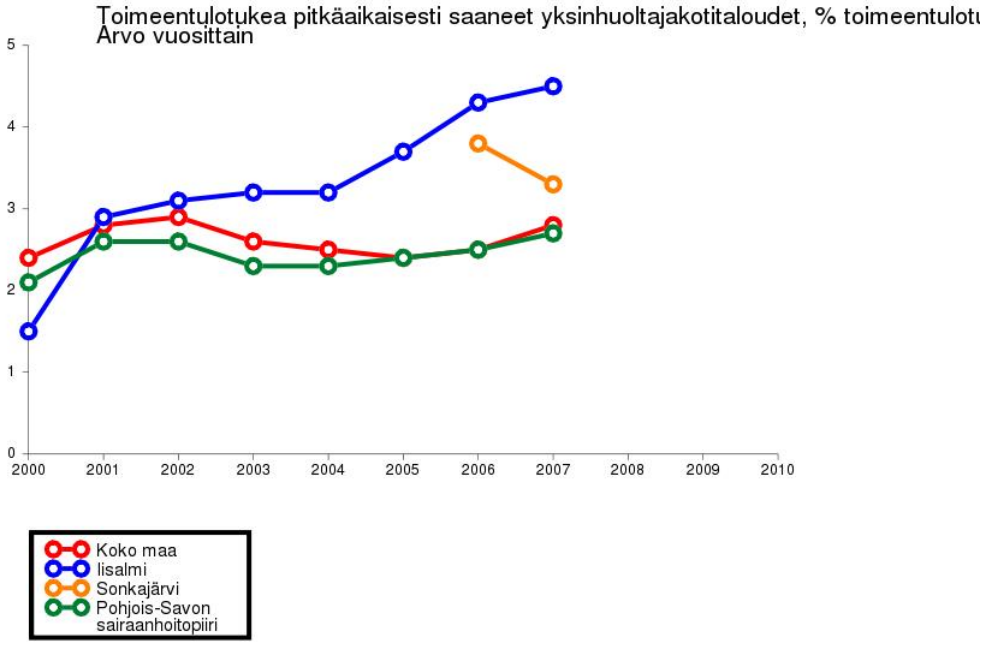
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	244	228	228	229	224	221	222	224	-	-	-
Iisalmi	445	422	431	463	408	439	428	420	-	-	-
Kiuruvesi	152	197	156	232	189	208	169	148	-	-	-
Sonkajärvi	191	64	185	99	37	243	283	234	-	-	-
Vieremä	239	244	302	234	246	211	110	47	-	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	310	279	280	261	260	263	271	295	-	-	-

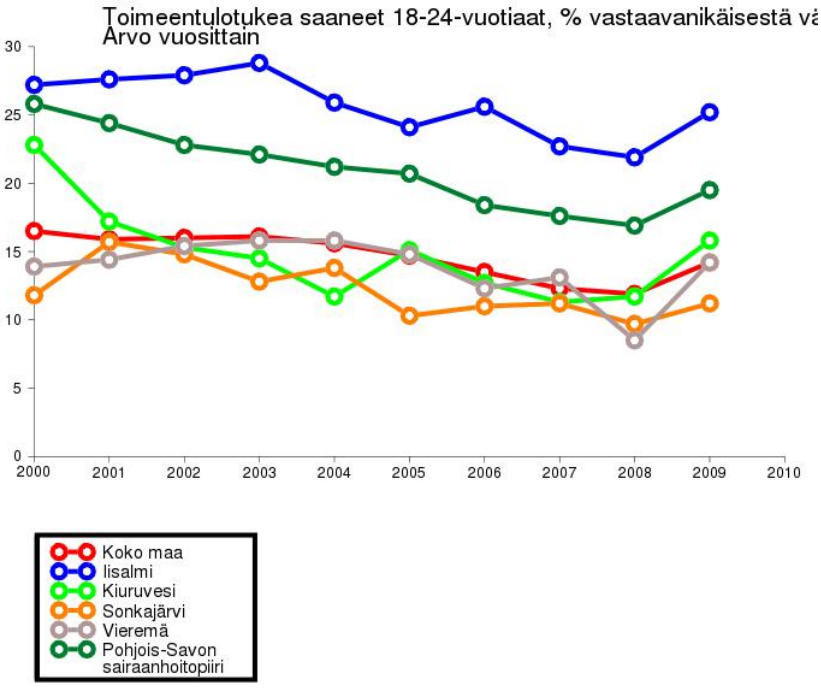
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	3,8	3,7	3,8	3,6	3,4	3,2	3,2	3,4	3,7	-	-
Iisalmi	3,2	5,6	8	5,4	5,4	7,5	9,4	7,7	10,1	-	-
Kiuruvesi	10	4,3	4,5	8,2	0	0	1,9	1,9	2	-	-
Sonkajärvi	0	5,5	0	5,6	7,2	7	1,8	9,6	8,4	-	-
Vieremä	15	2,3	6,6	6,8	2,2	7	4,7	6,7	2,3	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	5,9	5	4,5	3,7	4,2	5,4	6,3	5,5	5,9	-	-

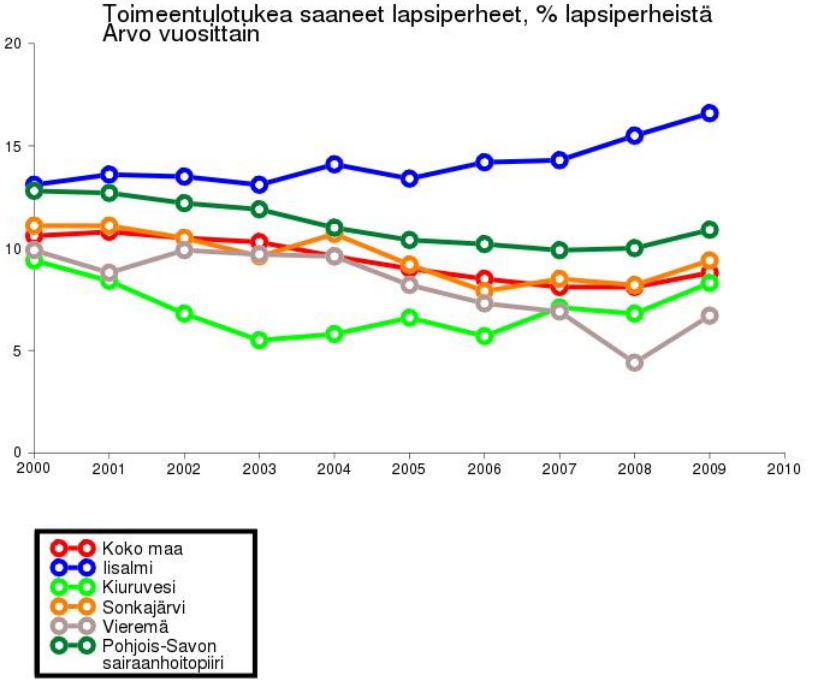
Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	2,6	2,6	2,8	2,8	2,8	2,6	2,5	2,4	2,4	2,9	-
Iisalmi	3,5	3,7	5	6,3	5,3	5	5,4	5,1	5,5	6,6	-
Kiuruvesi	2,7	2	0	0	0	0,9	0	1,2	1,3	1,9	-
Sonkajärvi	1,7	2,7	3,9	1,7	2,4	1,4	1,5	0	0	2,3	-
Vieremä	0	0	2	2,6	1,8	2	0	0	0	0	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	3,9	3,7	3,7	3,4	3,4	3,1	3	3,2	3,4	4,2	-

Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	2,4	2,8	2,9	2,6	2,5	2,4	2,5	2,8	-	-	-
Iisalmi	1,5	2,9	3,1	3,2	3,2	3,7	4,3	4,5	-	-	-
Kiuruvesi	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-
Sonkajärvi	0	0	0	0	0	0	3,8	3,3	-	-	-
Vieremä	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	2,1	2,6	2,6	2,3	2,3	2,4	2,5	2,7	-	-	-

Kunta	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Koko maa	16,5	15,9	16	16,1	15,6	14,7	13,5	12,3	11,9	14,2	-
Iisalmi	27,2	27,6	27,9	28,8	25,9	24,1	25,6	22,7	21,9	25,2	-
Kiuruvesi	22,8	17,2	15,3	14,5	11,7	15,1	12,7	11,3	11,7	15,8	-
Sonkajärvi	11,8	15,7	14,8	12,8	13,8	10,3	11	11,2	9,7	11,2	-
Vieremä	13,9	14,4	15,4	15,8	15,8	14,8	12,3	13,1	8,5	14,2	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	25,8	24,4	22,8	22,1	21,2	20,7	18,4	17,6	16,9	19,5	-

Kunta	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Koko maa	10,6	10,8	10,5	10,3	9,6	9	8,5	8,1	8,1	8,8	-
Iisalmi	13,1	13,6	13,5	13,1	14,1	13,4	14,2	14,3	15,5	16,6	-
Kiuruvesi	9,4	8,4	6,8	5,5	5,8	6,6	5,7	7,1	6,8	8,3	-
Sonkajärvi	11,1	11,1	10,5	9,6	10,7	9,2	7,9	8,5	8,2	9,4	-
Vieremä	9,9	8,8	9,9	9,7	9,6	8,2	7,3	6,9	4,4	6,7	-
Pohjois-Savon sairaanhoitopiiri	12,8	12,7	12,2	11,9	11	10,4	10,2	9,9	10	10,9	-